

DISKURSIIVINEN TODELLISUUDEN TUOTTAMINEN POLIITTISEN TALOUSPUHEEN KONTEKSTISSA

**Sosiologia
Turun yliopisto
Pro gradu -tutkielma**

Mikael Blomqvist

Ohjaaja: Suvi Salmenniemi

Marraskuu 2019

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Sosiaalitieteiden laitos / Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

BLOMQVIST, MIKAEL: Diskursiivinen todellisuuden tuottaminen poliittisen talouspuheen kontekstissa.

Pro gradu -tutkielma, 88 s.

Sosiologia

Marraskuu 2019

Käsillä olevassa pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan niitä poliittisen talouspuheen kontekstissa ilmeneviä diskursiivisia todellisuuden tuottamisen tapoja, joilla talouspolitiikan kentän toimijat pyrkivät perustelemaan ja oikeuttamaan tavoitteitaan sekä päämääriään. Tutkielmassa kiinnostus on kohdistunut niihin vakuuttamisen, oikeuttamisen ja suostuttelun tapoihin ja keinoihin, joita toimijat käyttävät pyrkiessään perustelemaan erilaisia (talous)politiikan toimenpiteitään tai toimenpide-ehdotuksiaan. Lisäksi tutkielman kiinnostus kohdistuu siihen, pyritäänkö aineistossa tuottamaan vaihtoehdottomuutta näiden tapojen ja keinojen taustaksi. Toisin sanoen, pyritäänkö tiettyjen toimijoiden (talous)politiikkaa tai poliittisia toimenpide-ehdotuksia saada näyttämään esimerkiksi tietynnäköisiltä vaihtoehdottomilta tosiasioilta, ja pyritäänkö vaihtoehdottomuutta tuottamaan erilaisin retorisin ja diskursiivisin tavoin. Näiden lisäksi tutkielmassa kiinnitetään huomiota siihen, eroavatko talouspuheen tuottamisen tavat riippuen vallitseeko ajankohtana hyvä vai huono talouden suhdanne.

Tutkimusmenetelmänä tutkielmassa toimii diskurssianalyysi, jonka avulla työssä on pyritty paikallistamaan niitä talouspuheen tuottamisen kannalta keskeisiä diskursseja, joita aineistosta nousee esille. Tämän lisäksi analyysi on kohdistunut niihin retorisiin todellisuuden tuottamisen tapoihin, joiden avulla toimijat näitä keskeisiä diskursseja pyrkivät konstruoimaan ja uusintamaan. Analyysissä on kiinnitetty huomiota myös niihin retorisiin elementteihin, jotka aineiston perusteella toimivat näiden keskeisten diskurssien rakentumisen pohjana ja taustana. Tutkielma ja tutkimusasetelma asemoituvat näin kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimuksen piiriin. Aineistona tutkielmassa toimii valikoidut hallitusohjelmat.

Diskurssien avulla rakennetaan sosiaalista ja yhteiskunnallista todellisuutta. Myös poliittisen kentällä sosiaalinen todellisuus rakentuu diskurssien ja diskurssien tuottamisesta käytävien määrittelykamppailujen kautta. Erilaiset poliittiset toimijat pyrkivät näiden kamppailujen kautta rakentamaan omalta kannaltaan mahdollisimman edullista sosiaalista ja yhteiskunnallista todellisuutta, jonka avulla voidaan omia politiikan linjoja ja toimenpide-ehdotuksia oikeuttaa ja perustella. Eräs keskeisistä oikeuttamisen ja perustelemisen tavoista on aineiston perusteella vaihtoehdottomuuden tuottaminen erilaisin retorisin keinoin. Talouspuheen retoriikat näyttävät nykyäänä koko yhteiskuntaa läpäisevänä perustelemisen keinona ja harvana tai ainoana hyväksyttynä puhetapana esimerkiksi talouspolitiikan linjauksia perusteltaessa.

ASIASANAT: TALOUSPUHE, POLIITTINEN TALOUSPUHE, DISKURSSIANALYYSI, RETORIikka, VAIHTOEHDOTTOMUUS, POLIITTINEN SOSIOLOGIA

1. JOHDANTO.....	1
2. TEORIATAUSTA, AIEMPI TUTKIMUS JA AVAINKÄSITTEET.....	6
2.1 SUOMEN TALOUDEN JA POLITIIKAN HISTORIALLINEN KONTEKSTI	6
2.2 UUSLIBERALISMI JA KILPAILUVALTION RAKENTUMINEN	11
2.3 YHTEISKUNNAN JA TALOUDEN MURROS MARKKINAKURIN JA KILPAILUKYVYN KÄSITTEIDEN VALOSSA	15
2.4 VAIHTOEHDOTTOMUUS, EKONOMISMI JA HEGEMONIAN TUOTTAMINEN	21
3. TUTKIMUSASETELMA	29
3.1 MENETELMÄLLINEN VIITEKEHYS.....	29
3.2 DISKURSSIANALYYSI MENETELMÄNÄ.....	40
3.3 AINEISTON ESITTELY	46
3.4 ANALYYSIN ETENEMINEN.....	49
4. HALLITUSOHJELMIEN KESKEISET DISKURSSIT JA RETORISET TODELLISUUDEN TUOTTAMISEN TAVAT.....	50
HOLKERIN HALLITUKSEN HALLITUSOHJELMA (1987-1991)	51
AHON HALLITUKSEN HALLITUSOHJELMA (1991-1995)	62
LIPPOSEN II-HALLITUKSEN HALLITUSOHJELMA (1999-2003).....	69
SIPILÄN HALLITUKSEN HALLITUSOHJELMA (2015-2019)	74
5. LOPPUPÄÄTELMÄT	82
LÄHTEET	89

1. JOHDANTO

Poliittinen päätöksenteko ja poliittiset toimenpiteet vaativat aina oikeutuksensa kansalaisten keskuudessa, sillä poliittinen järjestelmä ei toimi tyhjiössä vaan on keskeinen osa yhteiskunnallista kokonaisuutta. Myös talous voidaan nähdä vastaavanlaisena yhteiskunnan osa-alueena, joka kytkeytyy muihin yhteiskunnallisiin instituutioihin monin tavoin. Yhteiskunnan eri osa-alueet ja instituutiot muodostavat monimutkaisen ja keskinäisesti toisiinsa nivoutuneen kompleksisen jatkuvasti muuttuvan verkoston, joka käsittää lukemattoman määrän toisistaan riippuvaisia erilaisia yhteiskunnallisia toimijoita. Tästä monimutkaisesta keskinäisriippuvuudesta johtuen taloudellisten ja poliittisten toimenpiteiden seurannaisvaikutukset moninkertaistuvat ja ulottavat vaikutuksensa kaikkialle yhteiskunnan eri alueille. (Patomäki 2014, 63, 77.; Dewey 2006 [1927], 238.) Yhteiskunnan instituutiot muodostavat toiminnan rajat ja viitekehyksen, joiden puitteissa toimijoiden toiminta mahdollistuu. Toisaalta toimijat muovaavat toiminnallaan näitä instituutioita ja määrittävät näin edelleen toiminnan viitekehyksiä. (Niemi, Raunio & Ruostetsaari 2017b, 11.)

Talouspolitiikka on keskeinen osa poliittista todellisuutta ja poliittisen päätöksenteon kohteita. Samoin kuin muutkin politiikan osa-alueet, vaativat talouspolitiikan toimenpiteet perustelunsa ja oikeutuksensa muiden toimijoiden mielissä. Nyky-yhteiskunnissa talouden ja talouspuheen merkitys on yhä korostuneemmassa asemassa ja se läpäisee osaltaan kaikkia yhteiskunnan osa-alueita (Simola & Reunanen 2010, 100; Chouliaraki & Fairclough 1999, 3). Poliittinen päätöksenteko talouspolitiikasta puhuttaessa on täten erityisen tarkkailun alla ja vaatii näin vankan perustelun ja oikeuttamisen. Poliittiset päättäjät pyrkivät erilaisin diskursiivisin tavoin muokkaamaan yhteiskunnallisesta todellisuudesta itselleen mahdollisimman edullista toimenpiteidensä ja politiikkansa oikeuttamiseksi sekä poliittisen valtansa lujittamiseksi (Paloheimo & Wiberg 1996, 331; Fairclough & Fairclough 2012, 14). Tässä mielessä politiikka voidaan nähdä retorisenä kamppailuna oikeudesta asioiden ja toiminnan määrittelyyn yhteiskunnallisessa kontekstissaan (Kantola 2002, 53; Palonen & Summa 1996, 7), sillä myös poliittinen kielenkäyttö luo todellisuutta erilaisten tavoitteiden taustaksi.

Eskelinen & Sorsa (2011, 188) toteavat talouspuheen olevan aina suoraa politiikkaa, riippumatta siitä kuinka neutraalina ja puolueettomana se onnistuisi itsensä retorisesti esittämään. Sosiaalisen todellisuuden muokkaamisessa on poliittisella talouspuheella merkityksellinen roolinsa todellisuuden

näyttäytymistä muokkaavana elementtinä. Talouspuhe, kuten diskurssit yleensäkin, ovat toisaalta riippuvaisia yhteiskunnan rakenteista, toisaalta ne taas muokkaavat niitä jatkuvasti sosiaalisesti tuotettujen käytäntöjen ja sosiaalisen toiminnan kautta (Nygård 2015, 136; Harald 1997, 263). Pekka Sulkusen (1997a, 6) mukaan ”sosiaalisilla käytännöillä on symbolinen merkitys, jonka ymmärtäminen on välttämätöntä niiden selittämiseksi ja joka samalla sekä vaikuttaa sosiaaliseen todellisuuteen että kertoo siitä.” Ymmärtääksemme esimerkiksi diskurssien merkitystä yhteiskunnallisen todellisuuden tuottamisen kannalta, on meidän paikallistettava diskursseista niitä merkityshorisontteja, joiden avulla tätä todellisuutta luodaan ja uusinnetaan. Sosiaalisten tosiasioiden ymmärrettävyys, eli merkitysten antaminen ja niiden tulkinta, on myös sosiaalisen elämän ja toiminnan edellytys. Toisaalta taas asioiden ja ilmiöiden pukeminen sosiaalisesti ymmärrettävään asuun edellyttää yhteisön ja kulttuurin olemassaoloa. (Sulkunen 1997b, 13; Dewey 2006 [1927], 170-171, 174.) Kieli taas on se mekanismi, jonka avulla sosiaalisen piirissä tietyt kohteet joista puhumme tai kirjoitamme kyetään merkityksellistämään (Jokinen, Juhila & Suoninen 2016a, 26).

Poliittinen talouspuhe ja todellisuuden tuottaminen

Tutkimuksessani on tarkoitus perehtyä niihin todellisuuden tuottamisen tapoihin, joita toimijat diskursiivisessa sosiaalisen ja yhteiskunnallisen todellisuuden tuottamisessa käyttävät talouspolitiikan kentällä. Kiinnostukseni kohdistuu niihin tapoihin, joilla ja politiikan ja poliittisten instituutioiden piirin toimijat tuottavat yhteiskunnallista todellisuutta tarpeisiinsa, eli kuinka yhteiskunnalliset asiat ja ilmiöt saadaan näyttämään tietynlaisilta tosiasioilta ja faktoilta. Tutkimuksen kohteena työssäni on tarkemmin sanoen poliittinen talouspuhe sekä poliittisen talouspuheen luonne ja sen muotoutuminen. Aineistona työssäni toimii otanta hallitusohjelmista, jotka esittelen tarkemmin luvussa 3. Työn varsinainen empiirinen analyysi kohdistuu niihin todellisuuden tuottamisen ja muokkaamisen diskursiivisiin ja retorisiin tapoihin, joita hallitusohjelmista ilmenee.

Koskinen & Saarinen (2019, 145) esittävät hallitusohjelmat strategisina dokumentteina, joissa ”kuvataan asiantiloja, tunnistetaan ongelmia ja esitetään keinoja ongelmien ratkaisemiseksi.” Koska hallitusohjelmat eivät ole ainoastaan kuvailevia eli deskriptiivisiä luonteeltaan, löytyy niistä siten myös todellisuuden rakenteeseen vaikuttava puolensa tai ulottuvuutensa. Ongelmat ja ratkaisut, joita hallitusohjelmissa konstruoidaan, ovat aina jonkin poliittisen kautta arvotettuja. Talouspolitiikan neuvottelut ja kamppailut ovat luonteeltaan jatkuvia ja keskeytymättömän prosessin alaisia. Näissä

kamppailuissa talous sosiaalisena ilmiönä ja yhteiskunnallisena instituutiona pyritään usein saada näyttäytymään jonakin ei-poliittisena tai epäpoliittisena ilmiönä. Kiinnittämällä huomiota näihin epäpoliittistamisen tapoihin talouspuheen kentällä, voidaan tehdä näkyväksi niitä mekanismeja ja keinoja, joilla toimijat tämänkaltaista todellisuutta pyrkivät tuottamaan. Tällöin voidaan huomata, että esimerkiksi 1990-luvun laman tai 2000-luvun alkupuolen finanssikriisin kaltaiset taantumukset eivät ole ainoastaan talouden kriisejä, vaan myös poliittisia ja yhteiskunnallisia sellaisia.

Vallankäyttö ja poliittiset ideologiat vaativat aina oikeutuksen ollakseen legitiimiä (Eskelinen & Sorsa 2011, 72). Poliittinen valta ja vallankäyttö sekä saavutetut valta-asetat ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa ja muokkauksen kohteena ympäröivän yhteiskunnan eri osa-alueiden kanssa, eikä niitä voi koskaan ottaa itsestään selvinä ja pysyvinä (Herkman 2011, 43). Vallankäytön taustalla on myös kyettävä pitämään yllä uskottavia symbolisia järjestyksiä ja esityksiä yhteisen todellisuuden ylläpitämiseksi, jotta vallan legitimitetti kansalaisten silmissä säilyy (Kantola 2014, 24, 42). Pyrin siten paikallistamaan aineistosta analyysin avulla, minkälaisia diskursiivista sisältöä hallitusohjelmissa tuotetaan hallitusten talouspoliittisten toimien oikeuttamiseksi ja perustelemiseksi poliittisen talouspuheen kontekstissa. Kiinnostukseni kiinnittyy niihin diskurssien tuottamiseen ja uusintamiseen tapoihin, joilla näitä talouspoliittisia toimenpiteitä ja toimenpide-ehdotuksia pyritään oikeuttamaan ja perustelemaan sekä niihin retorisiin suostuttelun tapoihin, joita aineistosta nousee esiin. Etsin aineistosta viitteitä siitä, minkälaisia diskursseja talouspuheen kentällä ilmenee ja artikuloituu.

Pyrin alkuun erittelemään niitä diskursseja, joihin toimijat aineiston perusteella tukeutuvat, eli niitä puhetapoja, joita aineiston analyysin perusteella toimijat talouspolitiikan toimia oikeuttaessaan käyttävät. Keskeisiä analysoinnin kohteita ovat tällöin ne retoriset tavat ja strategiat, joiden avulla tekstin tasolla tuotetaan tietynlaista sosiaalista ja yhteiskunnallista todellisuutta sekä pyritään vakuuttamaan ja suostuttelemaan tiettyjä yleisöjä (Koistinen 1998, 50; Simola & Reunanen 2010, 99). Toinen työn kannalta keskeinen kiinnostuksenkohteeni liittyy vaihtoehdottomuuden tuottamiseen talouspolitiikan toimia perusteltaessa. Pyrin analyysini kautta tutkimaan, tuotetaanko aineistossa vaihtoehdottomuutta retorisesti sekä minkälaisia ovat hallitusohjelmista paikallistuvat retoriset suostuttelun ja politiikan oikeuttamisen keinot. Kiinnostukseni kohdistuu näin siihen, pyritäänkö tiettyjen diskurssien valitsemisen kautta rakentamaan vaihtoehdottomuutta politiikan linjojen ja toimenpiteiden oikeuttamiseksi ja perustelemiseksi, eli muodostuuko talouspuheesta vaihtoehdotonta jonkin diskursiivisen mekanismin kautta? Edelliset on tarkoitus selvittää relevanttien tutkimuskysymysten kautta ja työni tutkimuskysymyksiksi muotoutuvat siten:

1. Minkälaisia diskursseja hallitusohjelmista nousee esille talouspolitiikkaa tai talouspoliittisia toimia määritettäessä ja perusteltaessa?

2. Pyritäänkö hallitusohjelmissa tuottamaan vaihtoehdottomuutta retorisesti? Minkälaisia ovat retoriset suostuttelun ja oikeuttamisen tavat?

Varsinaisten tutkimuskysymysten lisäksi pyrin tutkimuksessani kiinnittämään huomiota siihen, eroaako talouspuheen retoriikka siitä riippuen, että onko hallitusohjelma laadittu hyvän vai huonon taloustilanteen vallitessa. Tutkimukseni teoreettista viitekehystä taustoitan luvussa 2 ja pyrin analyysissäni luvussa 4 tarkkailemaan esimerkiksi niitä keskeisiä käsitteitä ja teemoja, jotka jollain tavoin resonoivat aiemman tutkimuksen kanssa poliittisen talouspuheen kontekstissaan.

Yhteiskuntatieteiden tutkimuksellisesta yhteiskuntapoliittisesta merkityksestä ja vastuusta

Sulkusen (1997b, 25) mukaan ”[s]osiaaliset ilmiöt ovat ymmärrettäviä ja määritelmällisiä todellisuuden konstruktioita, joiden tuottamiseen yhteiskuntatiede muiden yhteiskunnallisten toimijoiden ohella osallistuu.” Yhteiskuntatieteellinen tutkimus ei siten ole tyhjiössä tapahtuvaa yhteiskunnallisen ja sosiaalisen havainnointia. Tieteellistä tutkimusraporttia ei voida nähdä ainoastaan tutkimuskohdettaan objektiivisesti kommentoivana deskriptiivisena kuvauksena jostain yhteiskunnallisesta ilmiöstä, vaan sillä on myös yhteiskunnalliseen todellisuuteen eri tavoin vaikuttava puolensa. Siinä missä muutkin kielelliset tuotokset, vaikuttavat myös tutkimusraportit diskursseja ja muita yhteiskunnallisia ilmiöitä konstruoivana elementtinä. Esimerkiksi sosiologinen tutkimus päätty yleensä ajan myötä myös arkiseen tietoisuuteen ja muuttaa sitä kautta sosiaalisen todellisuuden käsitteellisiä jäsennyksiä. Tulkinnat muuttavat näin tulkittavia ilmiöitä ja palautuvat muuttuneina uudestaan uudelleentulkinnan kohteiksi. (mt., 22.)

Eskelinen (2016, 1) muistuttaa kaiken yhteiskuntateorian ottavan vähintäänkin implisiittisesti kantaa yhteiskunnallisiin ja poliittisiin seikkoihin. Yhteiskuntatieteellistä tutkimusta suorittavan tutkijan on kuitenkin pitäydyttävä mahdollisimman objektiivisessa tiedontuotannossa aiheensa tiimoilta sekä parhaansa mukaan tiedostettava, reflektoitava ja julkituotava mahdolliset preskriptiiviset tai normittavat kielelliset elementit työssään. Myös tutkija kohdistaa puheensa tai tekstinsä jollekin ja samalla tuottaa tai uusintaa sosiaalista todellisuutta. Siten tutkimuksella on aina eriasteinen vaikutuksensa erilaisten diskurssien muotoutumiseen ja uusintumiseen. (Juhila 2016c, 411.)

Yhteiskuntatieteellinen tutkimus voi kuitenkin omalta osaltaan tehdä näkyväksi yhteiskunnallisen todellisuuden muotoutumisen mekanismeja, tapahtuu tämä sitten yhteiskuntatieteellisesti relevantin tutkimuksen itsereflektion kautta tai kiinnittämällä tutkimuksellista ja empiiristä huomiota yhteiskunnallisiin asioihin ja ilmiöihin, eli yhteiskuntatieteen potentiaaliin tutkimuskohteisiin.

C. Wright Mills esitti jo 1950-luvun loppupuolella, että myös yhteiskuntatieteellistä tutkimusta käytetään byrokraattisiin ja ideologisiin tarkoituksiin (Mills 2015 [1959], 97; myös Juhila & Suoninen 2016, 457). Samalla tavalla kuin mitä tahansa muutakin retorisesti ja kielellisesti tuotettua materiaalia, voidaan yhteiskuntatieteellistä tutkimustakin käyttää edellisen kaltaisten pyrkimysten oikeuttamiseen ja perustelemiseen. Yhteiskuntatieteellisesti orientoituneen tutkijan tulisi huomioida tutkimuksensa toteuttamisessa myös havainnoimaansa tutkimusalueeseen vaikuttavat yhteiskunnallisen todellisuuden ylläpitämät rakenteet. Tutkijan ei tulisi ottaa näitä rakenteita annettuina, vaan jonain myös tutkimuksen kanssa vuorovaikutuksessa jatkuvasti yhä uudestaan rakentuvana elementtinä (Mills 2015 [1959], 96, 98). Mills (mt., 183) tähdentääkin edelleen, että ”[i]hminen on ennen muuta yhteiskunnallinen ja historiallinen toimija, jota on mahdollista ymmärtää vain läheisessä ja mutkikkaassa vuorovaikutuksessa yhteiskunnallisten ja historiallisten rakenteiden kanssa.” Vaikka tieteellistä tietoa pidetäänkin ehtona yhteiskuntien avoimuudelle ja yhteiskunnallisten rakenteiden läpinäkyvyydelle, on tutkijoiden ennen kaikkea juuri sen takia pidettävä huoli oman tutkimuksensa avoimuudesta. Huomiota tulisi kiinnittää myös tutkimuksen mahdollisiin vaikutuksiin yhteiskunnallisen mielipiteenmuokkauksen sekä diskurssien muotoutumisen kannalta (Gadamer 2004, 98). Paikallistamalla ”kätkeytyjä normatiivisia oletuksia”, voidaan yhteiskunnallisesti muotoutuneita käsityksiä, oletuksia ja ”tosiasioita” asettaa alttiiksi yhteiskunnalliselle keskustelulle ja näin lisätä sekä edistää yhteiskunnassa vallitsevaa avoimuuden ja läpinäkyvyyden konsensusta (Saari & Kananen 2009, 21).

2. TEORIATAUSTA, AIEMPI TUTKIMUS JA AVAINKÄSITTEET

2.1 Suomen talouden ja politiikan historiallinen konteksti

Hyvinvointivaltion rakentuminen

Suomessa toisen maailmansodan jälkeinen kausi oli voimakkaan talouskasvun aikaa. Myös poliittinen konsensus näyttäytyi vahvana kyseisenä ajanjaksona. (Nygård 2015, 141). Maalle määrättyjen sotakorvausten suorittamisen myötä oli maan talous onnistuttu saattamaan vahvalle kasvu-uralle jo 1950-luvun puolella (Heiskala 2006, 15) ja työttömyyskin oli pitkään alhaisella tasolla (Kiander & Vartia 1998, 31). Tulevien vuosikymmenten aikana Suomi myös onnistui vakiinnuttamaan maineensa pohjoismaisena hyvinvointivaltiona, 1960-luvulta alkaen rakennetun vahvan sosiaaliturvan myötä (Heiskala 2006, 14; Heiskala & Kantola 2010, 124). Tätä jaksoa leimasi – koskien niin Suomea kuin valtaosaa muistakin OECD-maista – mittava materiaalisen hyvinvoinnin lisääntyminen, jopa siirtymä ”yltäkylläisyyden yhteiskuntaan” (Heiskala 2006, 15; myös Kiander & Vartia 1998, 15).

Hyvinvointivaltion synty Suomessa kytkeytyy sosiaalipolitiikassa tapahtuneeseen muutokseen ja sosiaalipoliittisen lainsäädännön asteittaiseen kasvuun 1960-luvulta alkaen (Kallioinen, Keskinen, Lähteenmäki, Paavonen & Teräs 2010, 58). Vahvan sosiaaliturvan kannalle olivat maailmansotien jälkeen päätyneet niin ikään monet porvarillismieliset, jotka näkivät sen edistävän myös elinkeinoelämän päämääriä (Pitkänen 2016, 94). Työllisyyden ollessa hyvällä tasolla, riitti kulutustavaroille menekkiä ja maan vienti ulkomaille – etenkin itään päin – veti hyvin. Neuvostoliitto oli läheisyytensäkin vuoksi ajanjaksona luonnollisesti Suomen tärkein kauppakumppani. (Heiskala 2006, 20-21; Kiander & Vartia 1998, 18, 27.)

Toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä Suomen talouspolitiikan tärkeimpänä tehtävänä pidettiin keynesiläisittäin työllisyyden pitämistä korkealla ja vakaalla tasolla. Keinona tähän nähtiin aktiivinen ja kysyntää ylläpitävä suhdannepolitiikka. Poliittisen sääntelyn keinoin yritettiin pitää talouden vakautta ja kasvua yllä, samalla kun rahamarkkinahäiriöiden syntyä pyrittiin estämään samoin keinoin. (Kiander & Vartia 1998, 24.) Taloutta määrätti tällöin yhteiskunnan poliittinen

ohjaus, jossa oli myös suunnitelmatalouden piirteitä (Lindholm 2016, 99; Heiskala 2006, 20). Aikakauden merkittävimmät yhteiskunnalliset muutokset liittyivät talouden rakennemuutokseen, kaupungistumiseen maan sisäisen muuttoliikkeen myötä sekä työpaikkojen siirtymiseen maataloudesta teollisuuden- ja palvelualoille (Niemi ym. 2017b, 13; Pitkänen 2016, 94). Myös ajanjaksolla aloitettu hyvinvointivaltion rakentaminen nojasi vahvasti keynesiläiseen ajatteluun julkisen talouden suhdanteita ja työllisyyttä tasaavine puolineen ja auttoi hyvinvointivaltiollisen sosiaalipolitiikan oikeuttamisessa ja vakiinnuttamisessa suomalaisen yhteiskuntaan (Yliaska 2014, 58, 63-65).

Jo 1970-luvulla alkoi Suomessa seuraava nopeasti toteutunut yhteiskunnallinen murros, kun maa muuttui jälkiteolliseksi yhteiskunnaksi. 1980-luvun puolelle tultaessa valtaosa työvoimasta työllistyi jo palvelusektorille ja julkishallintoon. (Heiskala 2006, 15; Niemi ym. 2017b, 13-14.) Myös julkinen sektori ja valtio kasvoivat ajanjaksolla huomattavasti suuremmaksi aiempaan verrattuna (Heiskala 2006, 15-17). Jälkiteollista aikakautta leimaavat muutokset vaikuttivat niin Suomessa kuin maailmanlaajuisestikin siirtymänä ”fordistisesta” massatuotannosta ja kulutuksesta tuotannon ja kulutuksen joustavuuteen. Myös työvoiman joustavuus oli aiempaan verrattuna uusi ilmiö osa-aika- ja pätkätöineen. (Chouliaraki & Fairclough 1999, 3-4.) 1990-luvulla maassa alkoi talouden ja yhteiskunnan kannalta vieläkin jyrkempi murros, maan ajauduttua syvään lamaan heti vuosikymmenen alussa. Taloudellisen toimintaympäristön muutoksen myötä aiempi talouskasvun jakso muuttui lyhyessä ajassa täysin, muuttaen koko maan poliittisen ja taloudellisen järjestelmän olemisen ehtoja voimakkaasti. Monet yhteiskunnalliset päätökset olivat aiemmin nojanneet ajatukseen talouskasvun tasaisesta jatkumisesta vuodesta toiseen, joten myös talouspoliittinen päätöksenteko koki tuossa vaiheessa käänteen. (Kiander & Vartia 1998, 17, 276; Niemi ym. 2017b, 14.)

Poliittisen murros

Myös Suomen poliittisessa järjestelmässä koettiin 1980-luvulta alkaen merkittäviä muutoksia, kun presidenttivetoista järjestelmää viettiin parlamentaarisempaan suuntaan poliittisten instituutioiden välisiä valtasuhteita uudelleenjärjestelemällä. Urho Kekkosen yli neljännesvuosisadan kestäneen presidenttikauden jälkeen käynnisti hänen seuraajansa Mauno Koivisto muutoksen, joka saavutti viimeisen vaiheensa vuoden 2000 uudessa perustuslaissa. Muutokset tarkoittivat siirtymää presidenttivetoisesta poliittisesta järjestelmästä parlamentaarisen demokratian alueelle, lukuun

ottamatta ulko- ja puolustuspolitiikkaa. Varsinkin sisäpoliittisesti ajatellen presidentin vallan kaventuminen instituution valtaoikeuksia rajoittamalla vahvisti maan hallitsemisjärjestelmän parlamentaarista legitimitettä. Nykyisen poliittisen hallinnan ja uuden perustuslain aikana hallitukset ovat riippuvaisia eduskunnan luottamuksesta presidentin luottamuksen sijaan. (Niemi ym. 2017b, 9, 25; Isaksson 2017, 139; Paloheimo 2017, 166; Niemi, Raunio & Ruostetsaari 2017c, 295.)

1980-luvulle asti vallinnut presidentiaalin poliittinen järjestelmä ajautui lopulta kritiikin kohteeksi ja siihen alettiin vähitellen tehdä eduskunnan ja hallituksen valtaoikeuksia lisääviä muutoksia. Tiihosen (2006, 88, 90) mukaan Harri Holkerin sinipunahallitus oli ”ensimmäinen oire presidenttijohtoisen hallitsemisen päättymisestä ja puolueiden pyrkimyksestä siirtyä parlamentaariseen demokratiaan perustuvaan hallitsemiseen.” Poliittisen toiminnan painopisteen siirryttyä presidenttijohtoisesta kohti eduskuntaa ja parlamentarismia sekä poliittisten puolueiden suuntaan, oli tämä muutos 1990-luvulle tultaessa institutionaalisesti ajatellen toteutunut täysimääräisesti. Muutos poliittisessa todellisuudessa oli näin nostanut maan hallituksen politiikan keskipisteeseen sekä hallitsemisvallan eduskunnalle, toimivan demokraattisen parlamentarismien periaatteiden mukaisesti. (Herkman 2011, 94; Palonen 2012, 93; Tiihonen 2006, 88-90.) Näin presidentin valtaoikeuksiin tehtiin kritiikin myötä merkittäviä rajoituksia (Paloheimo 2017, 160). Vuoden 1991 hallitusmuodon muutoksella presidentiltä poistettiin oikeus eduskunnan hajottamiseen muuten kuin pääministerin aloitteesta (Isaksson 2017, 140; Karvonen 2017, 96). Parlamentaariseen poliittiseen todellisuuteen muutos vaikutti muiden muassa sillä tavoin, että hallitukset ovat 1980-luvulta alkaen pääsääntöisesti istuneet koko vaalikauden ajan (Paloheimo 2017, 164).

1980-luvulla alkanut kehitys kohti parlamentaarisen hallitsemisen periaatteita kulminoitui myöhemmin lopullisesti vuoden 2000 keväällä voimaan astuneessa maan uudessa perustuslaissa. Uuden perustuslain mukaisesti keskeisiä presidentin aiemmin hallinnoimia valtaoikeuksia siirrettiin valtioneuvostolle. (Haapala 2010; Paloheimo 2017; Tiihonen 2006, 89). Hallituksen muodostaminen taas on nykyisen perustuslain mukaisesti eduskunnassa edustettuina olevien puolueiden käsissä, (Isaksson 2017, 140; Karvonen 2017, 96, 110) ja presidentillä on nykyisessä prosessissa enää ainoastaan muodollinen roolinsa (Isaksson 2017, 140). 1990-luvun alussa vakiintuneen käytännön mukaan suurimman puolueen johtaja ryhtyy eduskuntavaalien jälkeen hallitustunnustelijaksi. Hallitustunnustelija vetää eduskuntapuolueita koskevia hallitusneuvotteluja, tarkoituksenaan muodostaa eduskunnalle vastuussa oleva hallitus. (mt., 144; Koskimaa 2017, 116.)

Säännöstelystä ja konsensuksesta markkinavetoiseen yhteiskuntaan

Suomen talouspoliittiselle järjestelmälle muodostui sotien jälkeen tunnusomaiseksi koko yhteiskuntaa läpäisevä konsensus talouspoliittisia toimia määrittäessä. Malli omaksuttiin omine erityispiirteineen muiden pohjoismaisten yhteiskuntien konsensushakuisesta talouspolitiikan mallista ja sille oli ominaista mittava korporatiivinen yhteistyö yhteiskuntapolitiikan saralla (Kallioinen ym. 2010, 58). Työmarkkinajärjestöjen valta suomalaisessa talouspolitiikassa kasvoi 1960-luvun loppupuolelta alkaen keskitetyn tulopoliittisen järjestelmän omaksumisen myötä. Kolmikannaksikin kutsuttu hallitsemisen tapa perustuu maan hallituksen sekä työmarkkinoiden keskusjärjestöjen tiiviinä yhteistyönä neuvottelemiin ja sopimiin linjoihin talous-, työmarkkina- ja sosiaalipolitiikan kysymyksissä. (Niemi ym. 2017b, 16; Kiander & Vartia 1998, 19; Kantola 2014, 95.) Kolmikantaisesti neuvoteltujen sopimusten alkuperäisenä tarkoituksena oli toisaalta taata työntekijäosapuolelle suotuisa palkkakehitys, toisaalta vähentää lakkoja työnantajaosapuolen eduksi. Valtio osallistui konsensuksen rakentamiseen harjoittamalla molempia osapuolia tyydyttävää lainsäädäntöä ja kolmikanta olikin tärkein perusta pohjoismaisen hyvinvointivaltion mallin rakentamisessa Suomeen. (Heiskala & Kantola 2010, 128.) 2000-luvulle tultaessa suomalainen tulopoliittinen malli on kuitenkin kärsinyt kolauksen, työnantajapuolen ilmoittettua pitäytyvänsä vastaisuudessa tavoittelemasta keskitettyjä kokonaisratkaisuja (Niemi ym. 2017b, 17).

1980-luvun alkupuoliskolle asti Suomen taloutta ja talouspolitiikkaa leimasi vahva poliittinen ohjaus ja säännöstely. Rahamarkkinoiden säännöstelystä alettiin kuitenkin luopua 1980-luvun aikana, jolloin myös ulkomaiset pääomaliikkeet vapautettiin (Kallioinen ym. 2010, 70; Kantola 2002, 93). Muutoksen myötä Suomi siirtyi sääntelypolitiikasta markkinaliberalismin alueelle, vapaiden markkinoiden ottaessa valtion roolin talouden ja sen suhdanteiden säätelijänä (Kallioinen ym. 2010, 58). Pääomamarkkinoiden vapauttaminen toteutettiin Suomessa lopulta täysimittaisesti 1980-luvun puolenvälin ja 1990-luvun alun välillä, jopa siten että Suomesta tuli yksi kaikkein vähiten talouttaan säätelevistä maista (Heiskala 2006, 28).

Suomalainen konsensusyhteiskunta saavutti yhden käännekohdan 1990-luvulla maahan rajusti iskeneen laman myötä (Heiskala & Kantola 2010, 133). Jo ennen lamaa oli maassa alettu luopua osasta pohjoismaisen hyvinvointimallin kantavista periaatteista, esimerkiksi vähitellen perusturvan merkitystä pienentämällä (mt., 133-134). Samaan aikaan niiden tilalle omaksuttiin markkina- ja uusliberalistisia oppeja, ja esimerkiksi julkishallintoa on järjestelty uusiksi uusliberaaliksi opiksi mielletyn uuden julkishallinnon periaatteiden mukaisesti. Markkinaperustaisuuden lisääntyminen on

viime vuosikymmeninä näkynyt myös valtionyhtiöiden ja valtion takaamien palvelujen yksityistämisen myötä (Kantola 2006, 156). Valtionyhtiöiden ja muun valtion omaisuuden myymisen sekä muunlaisen yhtiöittämisen taustalla ovat viime vuosikymmenten aikana toimineet hallitukset poliittisen kentän laidasta laitaan.

Kattavan sosiaaliturvan sijaan suomalaisen sosiaalipolitiikan keskiöön on siirtymän myötä nousut tavoite korkeasta työllisyydestä (Julkunen 2004, 236). Ideologisesti yhteiskuntapoliittista siirtymää voisi luontevasti kuvata muutokseksi klassisesta hyvinvointivaltiollisesta sosiaalisesta todellisuudesta kohti modernia byrokraattista valmentaja- ja kilpailuvaltiota. (Heiskala & Kantola 2010, 129, 145; Nygård 2015, 137.) Kososen (1998, 322) mukaan markkinaliberaalin taloustieteellisen näkökulman omaksumisella on ollut välitön yhteytensä talous- ja sosiaalipolitiikan suuntautumiseen Suomessa. Ironista asiassa on, että uusi julkisjohtaminen ja uusliberaali konsensus sanoittavat ideologiset tavoitteensa juuri byrokraattisen hallinnan vastustamisella. Vaikka Suomessa ei hyvinvointivaltiollisia rakennelmia ole järjestelmällisesti ja aktiivisesti purettu, on niiden reaalinen merkitys kuitenkin pienentynyt, koska perusturvan korvaustasoja ei ole enää tarkistettu tämän päivän edellyttämälle tasolle (Heiskala & Kantola 2010, 129; Kallioinen ym. 2010, 58). Toisaalta Nygårdin (2015, 142-143) mukaan Suomessa valtion hyvinvointivaltiolliset tehtävät ovat viimeisten vuosikymmenten aikana vähentyneet uusliberalististen intressien onnistuessa määrittämään ideoitaan ja diskurssejaan vallitseviksi puhe- ja toimintatavoiksi.

Suomen talous on vuosikymmenten saatossa tehnyt muodonmuutoksen itsenäistymisen jälkeisen ajan liberaalista ”vapaasta taloudesta” laajan konsensusyhteiskunnan kautta nykyiseen taloudelliseen globalisaatioon. Nykypäivän taloudellisen globalisaation todellisuudessa Suomi määrittyy pääasiassa korkean teknologian taloudeksi. (Kallioinen ym. 2010, 56, 70.) Myös globaalissa mittakaavassa on tapahtunut jyrkkä taloudellinen murros, muiden muassa Neuvostoliiton ja sosialistiblokin hajottua. Samoin kansainvälisten pääomien vapauttamisella on ollut merkittävät vaikutuksensa koko maailman talousjärjestelmään. Ajallisesti globaali poliittinen ja taloudellinen murros ajoittuivat samaan aikaan. Samalla purkautui sosialistisen ja kapitalistisen järjestelmän ristiriidan aiheuttama paine maailmantaloudesta. (Heiskala & Kantola 2010, 129.) Kantolan (2014, 157) mukaan myös yritys-elämässä siirryttiin uuteen järjestykseen 1980-luvun myötä, elinkeinoelämän päästyä altavastaajan roolista määrittämään kamppailuja poliittisen ja kulttuurisen auktoriteettiasemista. Poliittisesti myöhäismodernin aikakauden merkittävin muutos Suomessa lienee ollut kokoomuksen pitkän poliittisen paitsioaseman päätyminen hallitusvastuuseen vuoden 1987 Holkerin hallituksessa

(Niemi ym. 2017b, 23). Tämän jälkeen kokoomus on osallistunut hallitustyöskentelyyn säännöllisesti, välillä vuorotellen myös oppositioasemassa.

Vuonna 2008 iskenyt kansainvälinen finanssikriisi ja sitä seurannut euroalueen kriisi olivat seuraavat Suomenkin talouteen mainittavalla voimalla iskeneet talouden taantumaan vieneet tapahtumat. Siitä huolimatta, että nämä taantumukset eivät olleet läheskään niin vakavia ja syviä kuin 1990-luvun lama, kesti niistä toipuminen kauemmin kuin 1990-luvun lamasta. (Niemi ym. 2017b, 15.) Finanssikriisin syynä on pidetty pitkälti puutteellista ja epäonnistunutta sääntelyä talouden kentällä ja muun muassa siitä seurannutta laajamittaista moraalikatoa (Eskelinen & Sorsa 2011, 106; Herkman 2011, 40). Finanssikriisin hoidossa varsinkin Euroopassa omaksuttiin laajalti valtioiden – ja sitä kautta myös kotitalouksien – talouksia kurittavan talouspolitiikan käyttäminen. Finanssikriisi ja sitä seurannut eurokriisi antoivat 1990-luvun Suomen laman tavoin poliittiselle eliitille oikeutuksen tukeutua talouskurin politiikkaan – tällä kertaa koko Euroopan mittakaavassa. (Blyth 2017, 20, 97.) Blythin (mt., 122) mukaan myös finanssikriisin ja eurokriisin hoidossa päättjäeliitti perusteli talouskurin valintaa kriisin hoitoon vaihtoehdottomuudella, vaikka myös kriisien hoidossa voidaan valita monista eri vaihtoehdoista tavanomaisen poliittisen päätöksenteon mukaisesti (myös Ruostetsaari 2017, 32).

2.2 Uusliberalismi ja kilpailuvaltion rakentuminen

Uusliberalismi

Tässä luvussa esittelen tutkimustani ohjaavan teoreettisen viitekehyksen. Työssäni eräänlaisena kattokäsitteenä toimii uusliberalismin käsite, johon muut työni kannalta keskeiset käsitteet linkittyvät eriasteisesti. Luvussa esittelen uusliberalismin käsitteenä sekä muut tähän linkittyvät työni kannalta teoreettisesti merkitykselliset käsitteet. Uusliberalismi yhteiskunnallisena ilmiönä voidaan määritellä 1970-luvulta asti voimistuneena talousteoreettisena ajattelutapana ja poliittisena aatteena, jonka keskiössä on näkemys vapaiden markkinoiden ylivertaisuudesta taloudellisen toiminnan perustana (Wuokko 2017, 31; Teivainen 2016, 117). Uusliberalismille tyypillinen lähtökohta on taloudellisen vapauden korostaminen ja talouden valtiojohtoisuuden sekä valtiollisen sääntelyn ja suunnittelun karsominen. Uusliberalismin keskeisiin opinkappaleisiin kuuluu myös hyvinvointivaltiollisten

rakenteiden välttäminen. (Wuokko 2017, 31-32.) Kallioinen ym. (2010, 70) esittävät, että uusliberalistisessa kontekstissa valtiollisen talous- ja teollisuuspolitiikan tärkeimmäksi tehtäväksi on noussut maan saattaminen houkuttelevaksi sijaintipaikaksi kansalliselle ja kansainväliselle yritystoiminnalle. Vapaan yrittämisen eetos onkin yksi uusliberalismin tärkeimmistä periaatteista ja lähtökohdista. Poliittisesti ja ideologisesti uusliberalismi ja markkinoiden vapaa toiminta ovat viimeistään vuosituhannen vaihduttua vakiintuneet globaalisti ja syrjäyttäneet valtiokeskeisiä rakenteita eri asteisesti yhteiskunnasta riippuen (Chouliaraki & Fairclough 1999, 3; Sulkunen 2016, 225; Böckerman & Kiander 2009, 105).

Toisen maailmansodan jälkeisenä aikana pyrkivät valtiot aikakauden vahvan talousopin keynesiläisyyden mukaisesti itsenäisen sosiaali-, raha- ja finanssipolitiikkansa avulla säätelemään suhdanteita ja vaikuttamaan tällä tavoin kysyntään ja työllisyyteen (Kosonen 1998, 55; Nygård 2015, 140). Keynesiläisyyden myöhemmin syrjäyttänyt uusliberaali monetaristinen talousoppi (Harvey 2008, 31; Sulkunen 2016, 226) taas näki sosiaalipolitiikan kuitenkin toissijaisena valtion tehtävien kannalta ja painotti esimerkiksi hintavakauden keskeisyyttä inflaation hillitsemisessä. Uusliberaali talusteoria korostaa vapaiden markkinoiden ja vapaan yrittäjyyden ihannetta sekä pitää julkisen talouden velkaantumista yksinomaan ongelmana. Keynesiläisten talousoppien menettäessä asemaansa uusliberaalille talouden ideaalille, nousi myös yhteiskunnan muilla osa-alueilla uusliberalismiin nojaavia vaatimuksia valtion kehityksen suunnasta. Uusliberalistisen ideologian mukaan vapaiden markkinoiden ihanne tukee myös sosiaalipolitiikkaa sekä kansalaisten vapautta ja riippumattomuutta individualismin hengessä. (Yliaska 2014, 66, 70-75, 76-81; Nygård 2015, 142-143; Kantola 2002, 35.)

Julkisen talouden koon pienentäminen sekä valtion roolin vähentäminen ihmisten elämässä ovat olennaisia tavoitteita yhteiskunnan järjestämisessä uusliberalististen oppien mukaisesti. Eräs keskeisistä ideologisista painotuksista uusliberaalin yhteiskuntajärjestyksen kannalta on valtiollisen sääntelyn jyrkkä karsiminen ja vähentäminen. Erityisesti markkinoiden vapaan toiminnan häiritseminen, estäminen ja sääntelevä on uusliberalismin mukaan haitallista sekä valtioiden taloudelle että globaalille maailmantaloudelle (Blyth 2017, 187). Lähestymistapana talouteen noudattaa uusliberalismi ns. systeemistä selitystä. Systeeminen selitys pitää koko yhteiskunnan järjestelmää tai jotakin sen osa-aluetta ongelmallisena ja vaatii tämän järjestelmän tai tietyn osa-alueen toimintalogiikan muuttamista kokonaisuudessaan. Tälle lähestymistavalle on vastakkainen ei-systeeminen selitystapa, joka pitää ainoastaan järjestelmän tiettyjä osia tai yksityiskohtia ongelmina. Tällaisissa tapauksissa uusliberalismin näkökulmasta ongelmallisena voidaan pitää systeemisen

selityksen kautta nähtynä esimerkiksi sosialistista tapaa järjestää yhteiskunnan talous. Ei-systeemisen selityksen kautta ongelmana taas saattaisi yhteiskunnassa näyttäytyä esimerkiksi moraalikato tai liiallinen/puutteellinen talouden sääntely näkemyksestä riippuen. (Fairclough & Fairclough 2012, 6-8.)

Uusliberalistiset ajatukset ja näkemykset vakiintuivat maailmanlaajuisesti 1970- ja 80-lukujen myötä ja mullistivat näin talousjärjestelmiä varsinkin kehittyneissä maissa merkittävästi (Blyth 2017, 184). Myös Suomessa on viimeistään 1990-luvulta alkaen päätöksenteon pohjaksi omaksuttu monetarismien ja taloudellisen liberalismien oppeja (Kananen & Kantola 2009, 119). Blythin (2017, 184) mukaan vallitsevan talousajattelun ja toteutetun talouspolitiikan jyrkän käänteen taustalla on ollut tehokkaasti käytetty poliittinen retoriikka, jonka myötä vallitsevan talousjärjestelmän ja poliittisesta hallinnasta vastaavien hallitusten toimivaltaa on alettu systemaattisesti karsia. Käänteen toteutuksessa on käytetty uusliberaaleja retorisia puhetapoja, jotka eivät perustu vakuuttavaan empiiriseen näyttöön, vaan sen sijaan ”kapea-alaisiin oletuksiin ja niukkaan todistusaineistoon” (mt., 184-185).

Merkillepantavaa uusliberaalissa tavassa puhua taloudesta on ollut puhetapojen vaihtoehdotomuutta rakentavat elementit. Tätä kautta uusliberalismilla on ollut pyrkimyksenä luoda ja uudelleentuottaa nimenomaan vaihtoehdotonta talouspuheen diskurssia. (Wuokko 2017, 32.) Julkisessa puheessa on uusliberalismin kieli kaikkine puhetapoineen vakiintunut lähes ainoaksi varteenotettavaksi tavaksi puhua taloudesta. Siitä on ajan myötä muotoutunut talouspuheen uusi normi, jonka mukaisesti talouden ilmiöistä voi puhua itsestänselvyyksinä ja luonnonlainomaisina totuuksina. (Sipola 2015, 21-22, 48.) Alasuutarin (2017, 258) mukaan tullakseen osaksi politiikan kieltä, tulee puhetapojen saada laajaa kannatusta ainakin poliittisen eliitin ja muun väestön keskuudessa, mieluiten erityisesti toisistaan ideologioiltaan poikkeavien tahojen keskuudessa. Tätä kautta kyetään toteuttamaan erilaisia ideologisesti latautuneita diskursiivisia todellisuudenmuutoksia sekä aikaansaamaan laaja-alaisia muutoksia totuttuihin yhteiskunnallisiin puhetapoihin.

Anu Kantolan (2006, 159) mukaan monet uusliberalistisiksi mielletyt käsitteet ovat levinneet suomalaisen talouspuheeseen yritysmaailmasta käsin. Käännekohdaksi Kantola mainitsee 1980-luvun alun, jolloin alun alkaen yritysten kielenkäyttöön liittyneet käsitteet alkoivat liikkua poliittisen todellisuuden piiriin, aluksi hallitusohjelmiin kirjattuina poliittisina linjanvetoina. Hallitusohjelmista käsitteet levisivät myöhemmin politiikan todellisuuteen laajemminkin. Näiden kaltaisiin käsitteisiin vetoamisesta tuli yleistä poliittisen retoriikan alueella, sekä myös tehokas keino tähdittäessä vaikuttamaan kansalliseen politiikkaan. (mt., 159, 166.) Puhetapojen murroksen kanssa samoihin

aikoihin toteutettiin Suomessa laajamittainen taloudellisen sääntelyn purkaminen valtionhallinnon toimesta sekä siirtymä juridiikan määrittämästä hallinnoinnin tavasta yritysmaailmasta omaksuttuun organisaatioteorian hallintomalliin (Heiskala 2006, 32). Puhetapojen muutoksen taustalla voidaan osaltaan nähdä olevan eliittien omaksuma uusliberaalin rationaalisen talouden ja hallinnan idean tuottaminen valtionhallinnon poliittiseksi ohjenuoraksi, sekä osaltaan myös hallinnan rationaalisuutta toteuttava poliittinen käänne. Uusliberaali eetos katsoi tällä tavoin toteuttavansa yhteiskunnan kannalta eettisiä päämääriä, turvaten samalla eliittien saavutettuja vapauksia. (Rose 1999, 27-29; Harvey 2008, 88.)

Uusi julkisjohtaminen ja kilpailuvaltion paradigma

Julkisen talouden piirissä alettiin 1980-luvulta alkaen yhä enenevässä määrin harjoittaa ns. uuden julkisjohtamisen (New Public Management) teorian periaatteita. Heiskalan & Kantolan (2010, 124, 145) mukaan 1980-luvun aikana käynnistyivät tavoitteet hyvinvointivaltion syrjäyttämisestä uusliberalististen oppien ja uuden julkishallinnon tieltä. Nämä tavoitteet omaksuttiin seuraavan vuosikymmenen laman myötä vieläkin kattavammin ja voimallisemmin. (mt., 143; Koskinen & Saarinen 2019, 144; Nygård 2015, 160.) Tätä muutoksen kokenutta poliittista paradigmaa (Kananen & Kantola 2009, 120) on aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa kutsuttu sekä valmentajavaltion (mt., 144; Heiskala & Kantola 2010) että kilpailuvaltion (Kananen & Kantola 2009, 119-120; Kantola 2006; Koskinen & Saarinen 2019, 144; Nygård 2015, 160) käsittein. Kantola (2002; 2006) kuvaa kilpailuvaltion muodostumista poliittisen ja taloudellisen eliitin 1990-luvun aikana omaksumana poliittisena projektina, jonka perimmäisenä tarkoituksena oli oikeuttaa valtion tiukan talouskurin talouspolitiikka koko kansan parissa. Näin sekä puhutavat että toiminta vaihtuivat kaikilla yhteiskunnan elämänalueilla sääntelystä ja suunnittelusta kilpailuksi (Heiskala & Luhtakallio 2006, 7; Blyth 2017, 178).

Julkiseen taloudenpitoon pyrittiin uuden julkisjohtamisen opin kontekstissa luomaan tehokkuutta optimoimalla julkisten organisaatioiden toimintaa markkinasignaalien sekä yksityisen sektorin johtamisoppien voimin (Yliaska 2017, 34; Heiskala & Luhtakallio 2006, 7). Julkisen sektorin uudelleenorganisointi on näiden yksityisiltä yrityksiltä lainattujen ja omaksuttujen johtamismallien myötä tapahtunut rakentamalla julkisen talouden toimijoiden käyttöön markkinaohjauksen logiikan mukaisesti toimivia organisointitapoja. Tällöin perimmäisenä tavoitteena on ollut lähinnä talouspolitiikan uusien lähtökohtien toteuttaminen. (Yliaska 2017, 34-35;

Eskelinen 2017, 19.) Uuden julkisjohtamisen opissa on julkisyhteisöjen ja julkisen talouden johtamisessa ja hallinnoimisessa otettu ohjaavana periaatteena käyttöön erilaisia yritysmaailmasta tuttuja ajattelu- ja toimintatapoja hallinnon järjestämiseksi. Näin myös julkisen sektorin hallinto ja taloudenpito on saatu alistettua markkinalogiikan tuotteistavan toimintatavan mukaiseksi (Kettunen 2015, 96; Patomäki 2014, 185; Eskelinen 2017, 20), ja liiketalouden kieli sekä periaatteet on saatu tuotua keskiöön julkisen sektorin toimintaperiaatteita määritettäessä (Ikävalko & Brunila 2011, 325).

Tärkeimpinä hallinnoinnin keinoina uuden julkisjohtamisen mallissa käytetään muun muassa valtionpalvelujen ja -yritysten yksityistämistä, tulosjohtamista, tehostettuja tulosten arviointijärjestelmiä, budjettikuria ja tulosvastuuta. Uuden julkisjohtamisen oppien myötä julkisen talouden vaikutuspiiriin on saatettu tehokas keinovalikoima taloudenpidon hallintaan. Julkishallinnon piiriin on yksityiseltä sektorilta ja liiketaloudesta lainattu myös uusia puhetapoja. Näitä hyödyntäen pyritään julkisen sektorin talous saattamaan tehokkaamman resursoinnin alaiseksi. Uuden julkisjohtamisen oppien saavutettua suosiota poliittisen eliitin ja virkamieskunnan parissa, on julkisen sektorin taloudenpidon luonne muuttunut kilpailuajattelun omaksumisen myötä huomattavasti. (Heiskala & Kantola 2010, 143; Ikävalko & Brunila 2011, 325-326; Luostarinen & Uskali 2006, 179; Kosonen 1998, 360; Eskelinen 2017, 19; Yliaska 2017, 38.) Ikävalko & Brunila (2011, 325-326) katsovat 1980-1990-luvuilla tapahtuneen ns. markkinointumisen käänteen, jonka seurauksena uuden julkishallinnon ja uusliberaalien puhetapojen lainaaminen elinkeinoelämästä on tullut peräti yhteiskunnassa kuulluksi tulemisen ehdoksi.

2.3 Yhteiskunnan ja talouden murros markkinakurin ja kilpailukyvyn käsitteiden valossa

Markkinakuri ja talouden määrittelykamppailut

Markkinakurin käsite on esimerkiksi Anu Kantolan (2002) paljon käyttämä käsite kuvaamaan siirtymää hyvinvointivaltiosta pääomamarkkinoiden vapauttamisen myötä nykyisen poliittisen talouden paradigman aikaan. Markkinakurin käsitettä voidaan pitää kilpailuvaltion ja

valmentajavaltion keskeisenä määrittäjänä. Meno- ja talouskurien korostaminen on markkinakuridiskurssin keskeinen elementti. Suomessa markkinakuri sai vahvan jalansijan ja kannatusjoukon 90-luvun vakavan talouskriisin jälkimainingeissa, poliittisen ja taloudellisen eliitin omaksuessa laajalti ja tehokkaasti markkinakurin diskurssin. Uutta puhetapaa ja 1990-luvun alkupuolen lamaa on voitu käyttää apuna ja perusteluna esimerkiksi 1990-luvulta alkaen tapahtuneissa valtion yhtiöiden liikelaitostamisissa ja yksityistämisisä. (Heiskala 2006, 14; Alasuutari 2006, 61.)

Kantola kuvaa väitöskirjassaan (2002) kilpailuvaltion ja markkinakurin diskurssien muodostumista poliittisen eliitin 1990-luvun aikana omaksumana poliittisena projektina, johon oikeutuksen antoi viimeistään 1990-luvun alun talouslama. 1990-luvulla poliittis-taloudellisen eliitin omaksuman talouspuheen tarkoituksena oli saada valtion tiukalle talouskurille perustuva talouspolitiikka legitimoitua koko kansan syvimpienkin rivien parissa. Suomalainen poliittinen ja taloudellinen eliitti onnistui Kantolan mukaan yrityksessään rakentaa ”itselleen talouskriisin aikana mentaalisen mallin”, jonka tarkoituksena oli toimia johdattavana tekijänä markkinakurin ideaalin omaksumisessa laajemminkin kuin vain yhteiskunnallisten eliittien parissa. (Kantola 2002, 283; myös Alasuutari 2006, 44.) Sipolan (2015, 62) mukaan näiden mainittujen eliittien onnistui vakuuttamaan kansan peräti uusliberalistisesta muutoksesta ainoana poliittisena vaihtoehtona. Herkman (2011, 53, 116) taas luonnehtii edellä kuvatun prosessin onnistumista kilpailutalouden ja talouskasvun hegemonian käsittein. Tämän talouden ja talouspoliittisen todellisuuden uudelleenmäärittelyn onnistumisen ja siitä alkaneen kehityksen myötä valtio onkin viimeistään 2000-luvulla saatu näyttämään talouskoneistolta, ”jossa eri ilmiöitä arvioidaan niiden taloudellisen toimintakyvyn ja merkityksen pohjalta” (Kantola 2006, 176-177; myös Kantola 2002).

Hyvänä esimerkkinä edellä käsitellyn kaltaisesta uudelleenmäärittelystä ja -organisoimisesta voidaan pitää viimeistään 1990-luvun laman myötä tiettyjen poliittisten eliittien onnistuneiden valtakamppailujen jälkeen tekemää talouspoliittisen vallan siirtämistä valtiovarainministeriön virkamiehistöille sekä ministeriön poliittisille toimijoille. Suomessa talouskurin tärkeimmäksi ”vahtikoiraksi” nousi viimeistään 1990-luvun laman aikana valtiovarainministeriö ja varsinkin sen budjetista vastaavat elimet (Heiskala & Kantola 2010, 141-143; Kantola 2010, 108). Toimijana valtiovarainministeriö omaa samalla tehokkaasti todellisuutta konstruoivan puolensa. Vahvana toimijana valtiovarainministeriöllä on valtaa valtion käytännön talouspoliittisia toimenpiteitä ja toimintalinjoja määrittävänä instanssina. Lisäksi valtiovarainministeriö voidaan nähdä myös keskeisenä ja tehokkaana toimijana diskursiivisissa määrittelykamppailuissa.

Aiemmin kuvattujen uuden julkisjohtamisen oppien mukaisten julkishallinnollisten uudistusten kautta valtiovarainministeriön talouspoliittinen- sekä resurssivalta kasvoivat huomattavalla tavalla (Yliaska 2017, 44-45). Myös Heiskala & Kantola (2010, 142) nostavat esille valtiovarainministeriön roolin kasvamisen merkittäväksi talouspolitiikan vallankäyttäjäksi. Syynä tähän nähdään julkisen taloudenpidon realiteettien perustavanlaatuiset muodonmuutokset uuden julkisjohtamisen teemojen vallattua jalansijaansa valtionhallinnon parissa (mt., 143; myös Vuorelma 2017, 151). Tämä on johtanut tilanteeseen, jossa demokratian ja poliittisen kaltaiset yhteiskunnan osa-alueet ovat menettäneet asemiaan ja valtaansa epäpoliittiselle virka- ja valmistelukoneistolle. Tämä vaalikaudesta toiseen virka-asemissaan istuva poliittista päätöksentekoa valmisteleva virkamieseliitti ei kuitenkaan ole poliittisesti sidottu tai vastuullinen äänestäjille, huolimatta siitä, että onkin päässyt poliittisen vallankäytön keskiöön. (Heiskala & Kantola 2010, 143, 146.)

Lama loi Suomeen poliittisen ja kansantaloudellisen kriisin, jota voitiin käyttää muutosten toteuttamisen perusteluna ilman, että nämä olisivat nostattaneet suurtakaan vastarintaa. Tästä seurasi suomalaisessa yhteiskunnassa aiempaan verrattuna ”yhteiskunnallisen jakomallin murros” joka vaikutti työttömyyden määrään sekä alimpien ja ylimpien tuloluokkien välisten varallisuus- ja tuloerojen kasvuun. (Heiskala 2006, 30-31.) Lamaan vetoamalla on ollut mahdollista oikeuttaa myös ratkaisuja, joiden varsinainen syy ei ole ollut itse lamassa, vaan muualla (Kettunen 2008, 93). Tätä diskurssia on pyritty edelleen uudelleentuottamaan kyseisten eliittien toimesta myös kansan silmissä legitimoiduksi järkevän talouspolitiikan malliksi. Varsinkin talouspolitiikasta on 2000-luvun aikana muotoutunut yksi keskeisistä diskursiivisten määrittelykamppailujen ilmentymistä. Pyrkimyksenä taloudellisilla ja poliittisilla eliiteillä on ollut talouskurin kiinnittäminen myös yksityisten talouksien taloudenpidon ohjenuoraksi. (Kantola 2010, 108, 116-118; Kantola 2002.)

Virtasen (2006, 53) mukaan edellä käsiteltyjen kaltaisten kamppailujen tavoitteena on ainakin valtiovallan kannalta ihmisten elämisen aspektien tarkoituksenmukainen kehittäminen ja organisoiminen valtiota mahdollisimman tehokkaasti ja monipuolisesti hyödyttävällä tavalla. Talouspoliittisessa kontekstissaan voisi valtiovallan taholta keskeisimpänä päämääränä olla pyrkimys poliittisen kulttuurin perustavanlaatuisen muutokseen, ja tätä kautta muutoksen oikeuttamiseen yksilön sekä yritysten vapauden ja varsinkin vastuun alaa laajentamalla. Näillä tavoin pyritään toimijoissa rohkaisemaan tehokkuuden, aloitteellisuuden sekä innovatiivisuuden hyveitä valtiontaloutta mahdollisimman tehokkaasti hyödyttävällä tavalla (Harvey 2008, 77).

Tietynlainen tavoitteellinen viestintä tai tiedon leviäminen talouden alueella toimii helposti erilaisten eliittien kannalta edullisella tavalla (Dewey 2006 [1927], 174). Suomalaisen poliittisen eliitin onnistuikin talouskriisin aikana rakentaa itselleen tietynlaisen ”mentaalisen mallin”, joka toimi keskeisenä tekijänä markkinakurin omaksumisessa laajalti (Kantola 2002, 283). 2000-luvulle tultaessa tämän kehityksen tuloksena valtio näyttäytyikin jo talouskoneistona, jossa ilmiöitä voidaan arvioida ”niiden taloudellisen toimintakyvyn ja merkityksen pohjalta” (Kantola 2006, 176-177; Kantola 2002). Talouden painoarvon merkitys suomalaisessa yhteiskunnassa onkin siis noussut merkittäväällä tavalla aiempaan nähden ja nykyään se läpäisee yhteiskunnan jokaisella osa-alueellaan.

Kilpailukyky ja talouden merkitys nyky-yhteiskunnan kannalta

Eräs markkinakurin diskurssin keskeisistä rakennusaineista on ollut kilpailukyvyn käsite. Kilpailukyvyn ja tuottavuuden käsitteet ovat nousseet keskeisiksi käsitteiksi esimerkiksi poliittisten tavoitteiden ja toimenpidesuosituksen muotoilussa ja oikeuttamisessa talouspolitiikan kentällä (Kananen & Kantola 2009, 120). Kananen & Kantolan (mt., 131, 134) mukaan kilpailukyvyn käsitteestä on tullut peräti politiikan hallitseva kattokäsite poliittista uskottavuutta tavoiteltaessa. Kilpailukyvyn käsitteen avulla on 1980-1990-luvuilta lähtien perusteltu hyvinkin erilaisia politiikan toimia ja se on toiminut osaltaan elinkeinoelämän ja vapaiden markkinoiden asemoimisessa yhteiskunnallisen todellisuuden keskiöön ja toisaalta sosiaalipolitiikan ongelmien uudelleenmäärittelyn perusteluna (mt., 121 135, 144; Heiskala & Kantola 2010, 137-138).

Suunnittelutalouden kontekstissa omaksuttu puhetapa haastettiin Suomessakin kilpailukyvyn diskurssin toimesta 1980-luvulla. Myös kansainvälisen toimintaympäristön muutos 80-luvulla sekä 90-luvun vaikea lama johtivat kilpailukyvyn diskurssin esiin murtautumiseen yhtenä uusista hallitsevista puhetavoista. (Heiskala 2006, 14, 24, 39.) Heiskalan (mt., 29) mukaan julkisen talouden sekä poliittisen järjestelmän siirtymistä kilpailukykytaloudelliseen malliin edelsi suomalaisen liiketoimintajärjestelmän siirtyminen suunnitelmataloudellisesta mallista kilpailutalouden logiikkaa noudattavaan malliin talouden järjestämisessä. Kilpailukyvyn käsite laajeni 1990-luvulla yritysmaailmasta myös julkisen sektorin alueelle viittaamaan talouspoliittisten toimijoiden kykyyn ja mahdollisuuksiin luoda toimivia toimintaympäristöjä yritysten ja elinkeinoelämän tarpeisiin. (Kantola 2006, 165-166; Kettunen 2015, 98-99.)

1990-luvulla kansallisesta kilpailukyvyistä ja sen merkittävydestä sekä edistämisestä muotoutui useita eri merkityksiä tuottanut laaja poliittinen projekti. Tähän projektiin oli onnistuttu osallistamaan ja sitouttamaan työnantajaosapuolen lisäksi myös sekä poliittinen eliitti että työntekijäpuoli. (Kantola 2006, 166, 168, 176.) Kantola (mt., 166) mainitsee kansalliseen kilpailukykyyn vetoamisen myös uutena keinona tavoiteltaessa kansalliseen (talous)politiikkaan vaikuttamista. Valtion kannalta kilpailukyvyistä rakentui näin jonkinasteinen yhteinen järki, jonka perusteella voidaan monenlaisia poliittisia toimenpidesuosituksia oikeuttaa (Kantola 2010, 114). 2000-luvulle tultaessa kilpailukyvyistä onkin muodostunut jo poliittinen hokema sekä keskeinen käsite yhteiskunnallista toimintaa luonnehdittaessa. Kilpailukyvyyn käsitteen avulla on alettu perustelemaan hyvinkin monenlaista poliittista ja muuta yhteiskunnallista toimintaa.

Myös toimijat ja toiminnan arvo on kilpailukyvyyn käsitteen kautta voitu määritellä uudella tavalla. Näin toimijoiden taloudellista ja poliittista toimintaa on kyetty muokkaamaan haluttuun suuntaan kilpailukykyyn vedoten. (Kantola 2006, 166, 168, 176.) Sipolan (2015, 23) mukaan tämä on osa nyky-yhteiskunnassa omaksuttua uutta talouspoliittista ajattelua, jossa kilpailukyky on asetettu muiden yhteiskunnallisten tavoitteiden edelle ja kilpailukyvyistä sekä tehokkuudesta on tullut ihmisten välisten sosiaalisten suhteiden keskeisin järjestämisen tapa yhteiskunnassa (mt., 23-24). Holvas (2009, 13) kuvaa talouden mainitun kaltaista, nykyajan modernille yhteiskunnalle ominaista koko yhteiskunnan sosiaalisella, kulttuurisella ja käsitteellisellä ulottuvuudellaan läpäisevää puolta talousmetafysiikan käsitteellä. Talousmetafysiikka voidaan nähdä tapana ajatella talouden ulottuvuuksia ja ilmiöitä joiakin ennalta annettuina ja jo valmiiksi hyväksytyinä periaatteina ja kategorioina esimerkiksi talouspoliittisen päätöksenteon tai tieteellisen ajattelun kohdalla (Holvas 2009).

Poliittisen hallinnan käyttöön valjastettuna kilpailukyvyyn käsitteessä on myös tietyt ongelmansa. Kilpailukyvyyn määrittelemineen on vaikeaa niin poliittisesti kuin taloustieteellisestikin. (Kantola 2010, 104.) Taloustieteen kannalta ongelmaksi muodostuu kilpailukyvyyn teorioiden toimivuuden osoittaminen käytännössä empiirisesti päteviksi. Käsitettä voidaan kyllä käyttää laaja-alaisestikin, mutta sen mittaamisen tapojen määrittäminen on osoittautunut vaikeammaksi. Tällöin kilpailukyvyyn mittareiden ennustusvoima jää heikoksi ja ennen kaikkea epävarmaksi ja sen ”mittaamisen vaikeus ja moniselitteisyys tekee kilpailukyvyyn määrittelystä hyvin poliittisen kysymyksen”. (Kantola 2010, 104-105; myös Korvela 2017, 171-172.) Patomäen (2007, 140) mukaan kilpailukykyymittaukset taas eivät mittaa välttämättä mitään erityistä ”kykyä”, vaan ylikansallista ihanneyhteiskuntaa. ”Mittaukset ovat myös globaalia poliittista retoriikkaa” (Patomäki 2007, 140), jota käytetään vakuuttamaan

kansalaisia ja poliitikkoja. Näin poliitikot voivat käyttää edellä mainitun kaltaista retoriikkaa toimiansa oikeuttamiseksi. (mt., 141.) Kilpailukyky pelkistyy täten ainakin poliittisesta näkökulmasta ainoastaan yhdeksi hallinnan strategiaksi ja tekniikaksi (Kantola 2010, 105), ilman mitään todellista empiiristä sisältöä ja todistusvoimaa. Poliittisissa yhteiskunnallisen todellisuuden määrittelykamppailuissa toimijat pyrkivät sitten tulkitsemaan ja hyväksikäyttämään tätä käsitteellisesti tyhjää termiä omien tavoitteidensa mukaisesti (mt., 105, 107).

Kilpailukyvyn käsitteen käyttöä voidaan tarkastella tietynlaisena tavoitteellisena diskursiivisena keinona rakentaa jotakin yleistä tapaa nähdä tietyt – esimerkiksi talouden – ilmiöt. Tämänkaltaisen diskursseista lähtevä vallankäytön tavoite taas voidaan nähdä tarkoituksellisena ja tavoitteellisena toimintana, jonka päämääränä on tietynlaisten vallankäyttöä legitimoivien ajatusten ja diskurssien vahvistaminen. Toteutuessaan nämä toimivat tehokkaalla tavalla vallankäytön ja diskurssien tuottamisen perusteluina, ja siten pystyvät houkuttelemaan uusia liittolaisia näiden ajatusten ja diskurssien tukijoiksi (Heiskala & Kantola 2010, 124). Toimijoiden kannalta onnistuneella tavalla ilmiöitä konstruoiden ja tehokkaasti diskursseja uudelleentuottaen voidaan kokonaisia poliittisen todellisuuden lohkoja uudelleenkehystää omien poliittisten tai taloudellisten tarkoitusperien ajamiseksi ja perustelemiseksi (Kananen & Kantola 2009, 135). Kuitenkin vaikka tietyt uusklassisen taloustieteen peruskäsitteet, kuten esimerkiksi ”kilpailukyky”, ”tuottavuus”, ”tehokkuus” tai ”kestävyysvaje” vaikuttaisivatkin ainoastaan teknisiltä käsitteiltä, on niiden sovellusala pelkästään poliittinen kysymys (Eskelinen 2017, 16; Wuokko 2017, 32).

Suomalaisessa yhteiskunnassa talouden painoarvo on viimeisten vuosikymmenten myötä noussut keskeiselle sijalle, läpäisten yhteiskunnan kokonaisuudessaan sekä vertikaalisella että horisontaalisella ulottuvuudellaan. Tästä näkökulmasta poliittisen retoriikan merkityksen lisääntyminen huomattavissa määrin viimeisten vuosikymmenten aikana ei siis ole ihme. Myös retoriikan rooli hyvinvointivaltion reformeissa niiden oikeuttajana on kuluneiden vuosikymmenten aikana kasvanut keskeiseksi (Hänninen 1996, 166; Nygård 2015, 137). Kilpailuvaltion sanastot ovat väistämättä muuttaneet myös poliittisen retoriikan käyttämisen tapaa sekä luonnetta. Poliittisten toimijoiden on nykypäivänä toiminnassaan otettava huomioon yhä vaihtelevampi joukko retoriikan ja talouspuheen sanastojen sekä sisältöjen vastaanottajina ja yleisinä. Talouden läpäisessä yhteiskunnallista todellisuutta mitä moninaisempien ulottuvuuksien kautta, on toimijoiden huomioitava aiempien hyvinvointivaltiollisten intressien sijaan elinkeinoelämän tarpeet aiempaa herkemmin. (Kantola 2006, 156-157; Heiskala & Kantola 2010, 124; Wuokko 2017, 32.)

2.4 Vaihtoehdottomuus, ekonomismi ja hegemonian tuottaminen

Vaihtoehdottomuus

Suomalaiseen ajatteluun on Palosen (2012, 111) mukaan juurtunut syvälle vaihtoehdottomuuden kulttuuri. Poliittisen toiminnan halutaan näyttää olevan ”välttämätöntä, luonnollista, ainoa vaihtoehto, paras mahdollinen linja ja niin edelleen” (mt., 111). Kettunen (2008, 92) taas esittää, että 1990-luvun alkuvuosien syvä lama loi Suomessa erityisiä edellytyksiä varsinkin taloudellisten välttämättömyyksien korostumiselle kansallisen konsensuksen rakentumisessa sekä talouspolitiikan retoriikassa. Tärkeitä poliittisia ratkaisuja on tämän myötä määritelty kansallisiksi välttämättömyyksiksi ja yhteisen edun vaatimuksiksi erityisen vaihtoehdottoman kriisipuheen avulla (Wuokko 2017, 32; Kettunen 2008, 99). Vaihtoehdottomuus onkin suosittu strategia suostuttelun, perustelun ja vakuuttamisen taktiikkana.

Poliittisen kielenkäytön sekä talouspuheen kannalta asioiden tuottaminen vaihtoehdottoman näköiseksi on usein ollut menestyksekkästä. Tällä tavoin voidaan helposti peittää asioiden todellisuudessa poliittinen ja päätöksiin perustuva luonteensa, eikä asioita välttämättä tarvitse lisäksi sen suuremmin perustella. Vaihtoehdottomuuden tuottamisen taustalta on kuitenkin yleensä häivytetty tietoisuus siitä, että asiat ovat aina (arvo)valintojen ja (poliittisen) päätöksenteon tuloksia. Päätösten ja valintojen vaihtoehdottomuutta tuottaessa kyseessä voi olla makrotason poliittinen päätöksenteko, jolloin päätösten taustalla on yleensä useampi kuin yksi toimija tai sitten kyse on yksilöiden tekemistä mikrotason päätöksistä. Yhtä kaikki, päätösten taustalla on aina punnintaa useampien tai lukuistenkin mahdollisten vaihtoehtojen välillä, sekä tehty (poliittinen) päätös näiden vaihtoehtojen väliltä.

Vaihtoehdottomuuden tuottamisen eräs keskeisistä keinoista on asioiden määrittäminen tosiasioiksi. Tosiasiapuhe on vaihtoehdottomuuspuhetta, joka pyrkii rakentamaan kaikista potentiaalisista toimintatavoista vain yhdestä mahdollisen tai järkevän. Näin se tehokkaasti vaimentaa muiden vaihtoehtojen ilmenemisen, ja toimijoiden rooli ja vastuu asioista sekä niiden tilasta syrjäytyy. (Jokinen 2016c, 352.) Jokisen (mt.) mukaan poliittisessa puheessa varsinkin ikävät asiat helposti ”määrittyvät usein tosiasioiksi, jotka on vain hyväksyttävä”. Näiden ikävien asioiden taustalla olevat valinnat, joita on aiemmin asiaan liittyen tehty, sekä valinnanmahdollisuudet jotka edelleen ovat

potentiaalisia, pyritään häivyttämään ja muuttamaan näkymättömiksi tai olemattomiksi. Poliittisen puheen tavanomaisia ilmenemismuotoja on retoriikka, jossa esimerkiksi talouden lainalaisuuksia tuotetaan erilaisin keinoin itsestään selviksi ja ilmeisiksi faktoiksi, joihin muiden toimijoiden on vain valitettavasti sopeuduttava (mt.). Tällöin vaihtoehdottomuutta pyritään korostamaan ja asiat esitetään ”ainoan oikean vaihtoehdon” näköisinä (Herkman 2011, 64).

Myös talouspolitiikkaan liittyvä vallankäyttö on aina kivuttominta oikeuttaa ja perustella tarpeella sopeutumisesta välttämättömään. Näin voidaan tavoitella kaikenlaisten asiaan liittyvien vallan käyttämisen aspektien saattamista näkymättömiksi. Vallankäyttäjä esiintyy asiassa täten eräänlaisena välttämättömiä toimenpiteitä toimeenpanevana teknikkona, joka kaiken lisäksi toimii asiassa ”yhteisen hyvän” puolesta. (Koskenniemi 2016, 145.) Tällöin vallankäyttöä ja hallinnointia pyritään oikeuttamaan vetoamalla talouden rationaaliseen ulottuvuuteen ja tietyn rationaalisuuden toteuttamiseen politiikan seurauksena (Eskelinen 2017, 19). Eskelinen & Sorsa (2011, 72) huomauttavatkin, että siinä missä valtiovallalla oletetaan olevan vallankäytölleen jonkinlainen oikeutus, tarvitsee talouden piiriin kuuluva vallankäyttö harvemmin enää mitään erillistä oikeutusta.

Vaihtoehdottomuusstrategia pyrkii tietynlaista puhetta tuottavan retoriikan keinoin rajaamaan järkevältä kuulostavat vaihtoehdot yhteen ainoaan (Juhila 2016a, 161). Näin saatetaan tuottaa mahdollisesti jopa luonnollisiksi ja kyseenalaistamattomiksi totuuksiksi rakentuvia diskursseja. Mitä vaihtoehdottomammaksi ja itsestään selvemmäksi tietty diskurssi onnistutaan saattamaan, sitä vahvempana se esiintyy. (Jokinen & Juhila 2016, 76, 80.) Tämän myötä muodostuvat yhteiskunnalliseen todellisuuteen voimakkaina vaikuttavat ns. institutionalisoituneet eli hegemoniset diskurssit, jotka onnistuneimmillaan muotoutuvat arkitiedoksi tai uskomuksiksi yhteiskunnallisessa kontekstissaan (Heiskala 2000, 98, 110). Diskursseja tuottaessa ja niitä uusinnettaessa pyrkimyksenä on diskurssien mahdollisimman suuren uskottavuuden ja vahvuuden saavuttaminen eli niiden totunnaistuminen hegemonisen asemaan. Tällöin subjektia ulkoisesti pakottavista yhteiskunnallisista rakenteista huolimatta saadaan kaikenlainen sosiaalinen toiminta näyttämään objektiivisena kaikille yhtenäisenä näyttäytyvänä todellisuutena. (mt., 110, 197-198; Stevanovic 2016, 201.)

Talouspoliittiset linjaukset sekä niiden myötä toteutettava politiikka perustuu aina yhden toimintalinjan valintaan lukuisista eri vaihtoehdoista. Näiden menettelyjen taustalla olevat päätökset ovat näin aina poliittisia *päätöksiä*, ei minkään luonnonlainomaisesti sanellun ainoan vaihtoehdon toteutumia. Talouspolitiikan toimia – ja politiikan toimia muutenkin – voidaan oikeuttaa ja perustella

lukuisin erilaisin oikeuttamisen ja suostuttelun tavoin. Näistä keinoista vaihtoehdottomuuden tuottaminen ja välttämättömyysretoriikan käyttäminen ovat olleet erityisen suosittuja ja tehokkaita keinoja näissä pyrkimyksissä (Patomäki 2007, 120-126). Välttämättömyysretoriikkaa käytetään häivyttämään muiden mahdollisten vaihtoehtojen olemassaoloa. Myös epäpolitisuimalla toimintakohteita voidaan ne esittää välttämättöminä ja vaihtoehdottomina. Vaikka politiikkaan kuuluukin vaihtoehtojen pohtiminen, epäpolitisuimalla tavoitteita saadaan ne helposti näyttämään ainoilta mahdollisilta toiminnan vaihtoehdoilta. (Kettunen 2008, 100.) Tällöin voidaan tarvittaessa välttyä myös mahdollisilta syytöksiltä poliittisin perustein tehtyjä päätöksiä kohtaan.

Ekonomismi

Talouden ilmiöiden ja toimenpiteiden esittäminen välttämättömyyksiä näyttäytyy ”ekonomismina”. Ekonomismia voisi kuvata valtavirran taloustieteen ontologisten ja epistemologisten otaksumien mukaista lähtökohtaa yhteiskuntapoliittisessa päätöksenteossa – sekä talous- ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa – painottavana lähestymistapana. (Saari & Kananen 2009, 21; Sorsa & Eskelinen 2012, 174; Eskelinen & Jonker-Hoffrén 2017, 92.) Ekonomismi käsitteenä tarkoittaa siis talouden erottamista omaksi alueekseen politiikan yleisestä piiristä, johtuen talouden väitetystä epäpoliittisuudesta (Teivainen 2016, 108; Eskelinen & Sorsa 2011, 71). Ekonomistisessa puheessa pyritään talouden piirin poliittisen luonteen omaavia valintoja häivyttämään näkyvistä ja talous pyritään esittämään luonnonlainomaisina tendensseinä (Sorsa & Eskelinen 2012, 174). Käytännön talouspolitiikassa ekonomisoituminen on Koistisen (1998, 59) mukaan näkynyt siten, että siitä on tullut muiden politiikan alueiden reunaehto (myös Kettunen 2008, 99).

Talouspuheessa määritellään usein faktana talouden kenttä, jossa politiikkaa rajoittavia ”taloudellisia tosiasioita” voidaan käsitellä (Sorsa & Eskelinen 2012, 174). Näin taloudesta on muotoutunut eräänlainen koko yhteiskunnallisen todellisuuden ja kaikkien sen osa-alueiden lävistävä voima. Eskelinen (2016, 1) toteaaakin talouden nykypäivänä omaksuneen yhteiskunnassa jonkinlaisen ”ensimmäisen todellisuuden” roolin. Taloudesta on näin muotoutunut oma yhteiskunnan osa-alueensa, joka elää omissa riippumattomassa todellisuudessaan (mt.; myös Eskelinen & Sorsa 2011, 19; Julkunen 2004, 239). Taloudellisiin resursseihin vetoaminen ei tällöin enää vaadi niitä kummempia perusteluita, vaan itsessään näihin resursseihin ja niiden väitettyyn rajallisuuteen vetoaminen riittää (Juhila 2016a, 170). Talouden roolin suhteen saavutettu konsensus kaikkiin yhteiskunnan osa-alueisiin vaikuttavana tekijänä on saattanut asioista keskustelemisen turhaksi.

Keskustelua aiheuttavien asioiden ja ilmiöiden tilalle on tullut ainoastaan pakottaviksi tuotettuja valintoja. Näin jälleen hämärtyy asioiden perimmäinen poliittinen luonne ja arvovalintojen olemassaolo. (Wuokko 2017, 32.) Ojakankaan (2018, 119) mukaan talous kuuluukin tänä päivänä elämänalueisiin, joita käsitellessä vakaumukseen perustuva päätös korvaa laskelmointiin ja rationaalisuuteen perustuvan päätöksen.

Talouspuheen leviäminen kaikille yhteiskunnan sektoreille on omiaan vähitellen tuottamaan sosiaalista todellisuutta, jossa asioita jäsennetään talouden logiikan mukaisesti (Eskelinen & Sorsa 2011, 300). Nykyisenkaltainen vahva politiikasta erillinen taloudellinen diskurssi, jossa talouden kieli on korostuneessa asemassa, on vasta 1900-luvun ja myöhäismodernin myötä muotoutunut ilmiö (Tolonen, Kivistö & Pihlström 2016, 12; Harald 1997, 264). Myös talouden käsitteet ovat levinneet tehokkaasti muille yhteiskunnallisen toiminnan alueille ja talouden kielen ylivalta onkin jonkinmoinen merkki piilevästä vallankäytöstä yhteiskunnallisessa kontekstissaan (Tolonen ym. 2016, 12; Holvas 2009, 128-129; Eskelinen & Sorsa 2011, 300). Tässä kontekstissa kuvitellaan helposti muiden yhteiskunnallisten ongelmien tulevan ratkaistuksi talouden ongelmien ratkaisemisella, ja muutoinkin yhteiskunnalliset kysymykset hahmotetaan entistä enemmän taloudellisiksi kysymyksiksi poliittisten sijaan. (Tolonen ym. 2016, 13; Eskelinen & Sorsa 2011, 18; Kangas 2006, 188, 195.) Talouspolitiikan ajatellaan usein nojaavan taloustieteen tuottamiin ”tosiasioihin”, joiden pohjalta voidaan tehdä ymmärrettäväksi muutakin sosiaalista toimintaa, vaikka todellisuudessa taloustieteen mallit kykenevät selittämään yhteiskunnan lainalaisuuksia varsin kapeanäköisesti (Eskelinen & Sorsa 2011, 71, 304; Sorsa & Eskelinen 2012, 174). Myös muut talouden – kuten yhteiskunnallisten instituutioiden muutenkin – piiriin kuuluvat instituutiot ovat sosiaalisesti tuotettuja ilmiöitä, ja siten diskursiivisesti ”taloudeksi” määriteltyjä. Näin ”talous” ja siihen liittyvät instituutiot voidaan aina tuottaa myös toisenlaisiksi. (Sorsa & Eskelinen 2012, 169.)

Hegemonia

Hegemonian käsite tarkoittaa niitä diskursiivisesti pakottavia hallinnan ja vaikuttamisen tapoja, joita esimerkiksi politiikkaan voidaan liittää. Yhteiskunnallisessa kontekstissaan hegemoninen asema on reaalistunut tila, jossa jokin poliittinen ryhmä tai toimija on onnistunut saavuttamaan johtavan statuksen diskursiivisten kamppailujen kentällä. Hegemonian kautta alkujaan poliittiset päätökset muuttuvat sosiaalisesti pakottaviksi säännöiksi, normeiksi, arvoiksi ja säännönmukaisuuksiksi. Mitä paremmin näiden alun perin poliittinen luonne unohdetaan, sitä määräävämpinä ne yhteisöissä ja

yhteiskunnissa näyttäytyvät. (Torfing 1999, 70.) Törrösen (1997, 222) mukaan kielen käyttäminen on vallankäyttöä erityisesti silloin, kun sen avulla pyritään peitetysti tai avoimesti pitämään yllä tiettyjä hallitsevia valta- tai auktoriteettiasemia. Lopulta tietystä yhteiskunnallisen hegemonian saavuttaneesta puhetavasta muotoutuu vallitseva puhetapa (Heiskala & Virtanen 2011, 17).

Hegemonioiden kautta erilaiset poliittiset ryhmittymät ovat voineet tavoitella omien ideologioidensa tuomista yleisesti hyväksyttäviksi vallan muodostumiksi ja keskittymiksi. Torfing (1999, 102) puhuu hegemonisesta diskurssista yhteiskunnallisena puhetapana, joka on saavuttanut aseman, jossa se enemmän tai vähemmän suvereenisti kykenee määrittämään poliittisen keskustelun käsitteitä ja asiakysymyksiä. Tässä asemassaan hegemoninen diskurssi pyrkii näyttäytymään jonakin kulttuurisesti jaettuna itsestäänselvytenä tai kyseenalaistamattomana totuutena tietyn asian suhteen (Valtonen 1998, 103). Hegemoniset pyrkimykset tavoittelevat laajaa tukea ja mobilisaatiota tietyn strategian taustaksi. Tehokas ja suurta kannatusta saavuttanut hegemoniaan pyrkivä strategia kykenee ottamaan valtaresurssit tehokkaasti käyttöönsä esimerkiksi ideologiansa tueksi ja taustalle. (Kosonen 1998, 28.) Hegemonia tähtää tietyn taloudellisen, poliittisen ja kulttuurisen järjestyksen synnyttämien sosiaalisten pakotteiden ja rajoitusten kautta näyttäytymään toimijoille yksinkertaisesti vallitsevina asiantiloina ja terveenä järkenä (Lehtonen & Koivunen 2010, 245).

Hegemonisten projektien menestyessä ja onnistuessa sitouttamaan yleisöä mahdollisimman kattavasti yhteiskunnan kaikilta alueilta, voidaan yhteiskunnassa saattaa toimeen laaja-alaisesti kannatusta saavuttavia diskursiivisia tavoitteita. Me-retoriikan avulla pyritään sitouttamaan toimijoita johonkin yhteiseen ja konsensuksesta lähtevään oikeuttamisen tapaan, ja se onkin Jokisen (2016c, 351) mukaan erityisen tyypillistä poliittisessa retoriikassa ja suostuttelussa. Me-retoriikassa on kuitenkin todellisuudessa ongelmansa, sillä yhteiskunnassa käydään jatkuvia määrittelykamppailuja erilaisten intressiryhmien välillä. Näiden merkityskamppailujen kautta yhteisen me-konsensuksen rakentuminen voi olla korkeintaan tiettyjen kompromissien, neuvottelujen ja suostuttelujen tulos lyhyellä tähtämellä ja vain tietyissä asioissa kerrallaan. (Lehtonen & Koivunen 2010, 245.) Konsensuksen saavuttaminen asioiden suhteen on voimakkainta tapauksissa, joissa kyetään vetoamaan useimpien tai kaikkien jakamina itsestäänselvyyksinä näyttäytyviin suostuttelun tapoihin. Näiden avulla saadaan vaihtoehdottomuutta tuotettua tehokkaasti ja sitoutettua yleisöjä toimijoiden erilaisten aikomusten taakse. (Jokinen 2016c, 351.)

Pekonen (2011, 15) toteaa parlamentaarisesta politiikasta ja vaihtoehdottomuudesta osuvasti, että ”[j]os hallintapolitiikka on todella niin vaihtoehdotonta kuin sen hallituskoalitiosta riippumatta

annetaan ymmärtää olevan, niin eduskunnalla on hyvin vähän todellisia mahdollisuuksia kyseenalaistaa hallitusten harjoittamaa politiikkaa.” Saman voi ajatella koskevan muitakin vaihtoehdottomuutta tuottamaan pyrkiviä tahoja. Tämä on tietysti kuitenkin juuri se tavoite, johon vaihtoehdottomuutta tuottamalla pyritäänkin. Aina kun ajatus tai toimintatapa on määriteltävissä useammalla eri tavalla, merkitsee sen määrittely valintaa eri vaihtoehtojen väliltä (Perelman 1996, 72). Kuten muutkaan yhteiskunnallisten kategorioiden mukaiset ilmiöt, eivät poliittiset tosiasiatkaan ole riippumattomia inhimillisistä toiveista, katsomuksista ja päätöksistä (Dewey 2006 [1927], 37; Korvela & Vuorelma 2017a, 20). Keskusteluitta valinta pitäisi todellisuudessa voida hyväksyä ainoastaan, mikäli se ei millään tavoin vaikuta päättelyn kulkuun (Perelman 1996, 72). Tuottamalla vaihtoehdottomuutta onnistuneesti, ei näille keskusteluille kuitenkaan enää jää sijaa.

Yhteiskunnalliset merkityskamppailut ja hegemonian saavuttaminen

Sosiaalisen todellisuuden tuottamisessa kyse on osaltaan valta-asetelmista ja vallankäytöstä. Kamppailua käydään erilaisista merkitysten määrittämisistä, joiden kautta toimijat pyrkivät rakentamaan sosiaalista todellisuutta omien tarkoitusperiensä kannalta mahdollisimman edullisella tavalla. Diskursiivisissa valtakamppailuissa menestyminen on siten toimijoiden tavoitteiden kannalta keskeistä. (Patomäki 2014, 35.) Todellisuudesta pyritään näin tuottamaan oman toiminnan ja todellisuudenkäsitteksen kannalta mahdollisimman asianmukaisia tulkintoja ja tätä kautta jälleenrakentamaan yhteiskunnallista todellisuutta (Dewey 2006 [1927], 175). Parhaimmillaan diskursseista onnistutaan tällöin rakentamaan hegemonisia, eri kentillä vaikuttavia ja koko yhteiskunnallisen kollektiivisen olemisen läpäiseviä diskursiivisia muodostumia (Torfing 1999, 101; Torfing 2005, 6-7).

Sosiaalinen todellisuus ei ole mikään objektiivinen kielen ulkoinen asia. Kielen, diskurssien ja retoriikan merkitys todellisuuden tuottamisen kannalta on olennainen, sillä kielen avulla sosiaalinen todellisuus voidaan rakentaa tietynlaiseksi. (Sorsa & Eskelinen 2012, 170.) Näin kamppailu diskurssien määrittelystä on kamppailua sosiaalisen todellisuuden määrittämisestä ja tiettyjen valta-asemien saavuttamisesta. Toimijat pyrkivät määrittämään omien intressiensä kannalta merkityksellistä diskursiivista rakennusainesta yhteiskunnallisten puhetapojen perustaksi. Tätä kautta toimijat pyrkivät tuottamaan todellisuudesta mahdollisimman soveliaita tulkintoja omien pyrkimystensä taustaksi ja tueksi. Mahdollisuuksien mukaisesti ja mahdollisimman suuren hyväksyttävyyden kautta toimijat myös pyrkivät rakentamaan näiden puhetapojen avulla

hegemonisia, koko yhteiskunnan läpäiseviä diskursseja. Hegemonisen projektin onnistumisen kannalta tärkeää on riittävän laajan enemmistön intressien liittäminen yhteen sekä kollektiivisiin sosiaalisen ymmärtämisen tapoihin vaikuttaminen erilaisten diskurssien suhteen (Kosonen 1998, 28).

Sosiaalisen todellisuuden rakentumisesta käydään jatkuvia merkityskamppailuja erinäisten toimijoiden kesken diskurssista riippuen. Diskurssien sekä niihin liittyvien merkityskamppailujen avulla ja puitteissa, pyrkivät erilaiset sosiaaliset toimijat ja subjektit saavuttamaan ja vahvistamaan erilaisia yhteiskunnallisia valta-asemia. (Fairclough 2001, 28-29.) Nämä valta-asetat voivat hierarkkisesti ulottua yksilöiden välisistä suhteista ja pienyhteisöistä aina yhteiskunnallisesti merkittäviin institutionaalisiin toimijoihin saakka. Materiaalina diskurssien uudelleentuottamisessa käytetään tietyn diskurssin matriisissa jo aiemmin rakentuneita elementtejä (Hacking 2009). Tämä uudelleentuottaminen tapahtuu lisäämällä diskursseihin erilaisia kielellisiä aineksia omien tarkoitusperien kannalta tarkoituksenmukaisella tavalla. Diskursseja tuottaessa ja uusinnettaessa, pyritään ne tuottamaan mahdollisimman uskottavien ja luotettavien näköisiksi yhteiskunnallisen tai ideologisen relevanssinsa kannalta (Fairclough 1997, 40). Toimijat yrittävät näin vaikuttaa käsityksiin esimerkiksi todellisuuden luonteesta tai siihen mikä koetaan oikeaksi ja tavoiteltavaksi (Alasuutari 2017, 255). Tuotettu diskurssi itsessään ei välttämättä ole ideologinen, mutta kaikki ideologinen on aina väistämättä diskursiivisesti tuotettua (Poutanen 2018, 51).

Kieli ja yhteiskunnallisen todellisuuden tuottaminen

Kielen käytössä on kysymys sosiaalisen todellisuuden rakentamisesta erilaisiin merkityssystemeihin tukeutuen. Fairclough´lle (1997, 124) diskurssit ovat ”tietyn sosiaalisen käytännön konstruktioita tai merkityksellistämistä, joka on tehty tietystä näkökulmasta.” Poliittisesti ajatellen lopullisena päämääränään tällä konstruoimisella on tietyn poliittisen kannan näkökulman mukaisen version tuottaminen ”ainoana totuutena”. Näin pyritään tuottamaan tietynlaista todellisuutta yhteiskunnallisen olemisen taustaksi sekä aikaansaamaan hegemonisia diskursseja. (Valtonen 1998, 102, 113.)

Kielenkäyttö sosiaalisesti jaettuna käytäntönä ei ainoastaan kuvaa maailmaa, vaan myös osaltaan merkityksellistää, järjestää ja rakentaa sosiaalista todellisuutta (Jokinen ym. 2016a, 26). Kielellisen symbolisen toiminnan avulla pyritään luomaan, ylläpitämään ja muuttamaan erilaisia yhteisesti jaettuja merkityksiä, asenteita ja tunnetiloja (Tilli 2017, 15). Symbolinen toiminta kääntyy tällöin

esimerkiksi diskurssianalyysin tai uuden retoriikan tutkimusperinteiden näkemyksen mukaisesti todelliseksi yhteiskunnalliseksi toiminnaksi ja toimijuudeksi. Toimijuus yhteiskunnallisessa kontekstissaan voi reaalistua monin eri tavoin, aina mikrotason yksilötoimijoista yhteiskunnan kannalta merkittäviin institutionaalisiin ja kollektiivisiin toimijoihin saakka. Institutionaalinen toimijuus on keskeistä juuri monille politiikan kentän toimijoille ja näin niiden merkitys yhteiskunnallisen todellisuuden rakentumiseen näyttäytyy merkittävänä.

Poliittisten päätösten sekä poliittisten tai muiden tavoitteellisten narratiivien taustalla on aina argumentaatiota ja tätä kautta kyseessä on aina puheteko (Fairclough & Fairclough 2012, 3-4). Ihmisten saaminen hyväksymään tietty narratiivi toimii tehokkaasti poliittisten tarkoitusperien oikeuttamisen hyväksi ja samalla syrjäyttää vaihtoehtoisia diskursiivisia horisontteja asiaan tai ilmiöön liittyen (Fairclough & Fairclough 2012, 4). Toimijat pyrkivät valitsemaan argumentaationsa siten, että se antaa toiminnan suunnalle rationaalisesti kaikkein tehokkaimman tuloksen. Poliittisen todellisuuden kentällä tämä redusoituu koskemaan niitä toiminnan suuntaviivoja, jotka antavat kaikkein suotuisimman tuloksen suhteessa halutun politiikan toteuttamiseen. (Fairclough & Fairclough 2012, 1.) Poliittisten toimijoiden on luotava kielenkäytöllään kannaltaan mahdollisimman edullista sosiaalista todellisuutta poliittisiin päämääriinsä nähden. Näitä poliittisia päämääriä voidaan tehdä näkyväksi analysoimalla kielenkäyttäjän retorisia valintoja puhetilanteessa, sillä nämä viestivät tämän käsityksistä, uskomuksista, tavoitteista ja suhtautumisesta asiaan (Leiwo & Pietikäinen 1996, 104). Kuten Palonen (1996, 144) huomauttaakin, ”jakoa sanojen ja tekojen välillä ei voi tehdä, vaan kaikki ’sanat’ ovat jo myös tekoja, puheakteja. Toiminta ja politiikka ovat aina myös kielellisiä ilmiöitä ja ymmärrettävissä vain tämän ulottuvuuden kautta.”

Norman Fairclough’n (1997, 75) mukaan kielenkäyttö sosiaalisena ja yhteiskunnallisena käytäntönä tarkoittaa sitä, että se on myös keskeinen sosiaalisen ja yhteiskunnallisen toiminnan muoto. Fairclough’lle ”kieli on sosiaalisesti ja historiallisesti vaihteleva toimintamuoto, joka on dialektisessa vuorovaikutuksessa muiden yhteiskunnallisten alueiden kanssa.” (mt., 75-76). Kielen merkitys on siten keskeisellä sijalla yhteiskunnallisen todellisuuden ylläpitämisessä. Merkitysten lisäksi kielen ymmärtämiseen vaikuttavat myös monet julkilausumattomat taustaoletukset (Kortelainen & Järvenkylä 2013, 34). Kielenkäyttäjä voi näitä taustaoletuksia hyväksikäyttäen hyödyntää puhetta tekona johonkin päämäärään pyrkiessään. Dialektinen vuorovaikutus tarkoittaa Fairclough’n (1997, 76) mukaan sitä, että toiminta on toisaalta yhteiskunnallisesti muovautunutta, mutta samalla myös yhteiskunnallisesti vaikuttavaa. ”Kielenkäyttö, eli jokainen teksti, rakentaa aina yhtäaikaisesti *sosiaalisia identiteettejä, sosiaalisia suhteita, sekä tieto- ja uskomusjärjestelmiä.*

Jokainen teksti muotoilee osaltaan näitä yhteiskunnallisia ja kulttuurisia aspekteja.” (mt., 76). Tässä mielessä kieli voidaan Fairclough’n (mt.) mukaan nähdä myös yhteiskunnallisena vaikuttajana.

Kielenkäyttö on Fairclough’n (1997, 76) mukaan myös keskeinen yhteiskunnallinen ja sosiaalinen mekanismi, joka uusintaa ja pitää yllä sosiaaliseen toimijuuteen liittyviä identiteettejä, sosiaalisia ja yhteiskunnallisia suhteita sekä näihin liittyviä tieto- ja uskomusjärjestelmiä. Kielenkäyttö vaikuttaa näihin konventionaalisella, ylläpitävällä tavalla, mutta se voi tarvittaessa myös uudistaa tai muuttaa niitä luovalla tavalla toisenlaisiksi. Luovan kielenkäytön kautta näitä identiteettejä, suhteita ja järjestelmiä voidaan yrittää muuttaa tai uudistaa halutun kaltaisiksi. (mt.) Leiwo & Pietikäinen (1996, 103) huomioivat, että ”vaikka kieli luo ja muokkaa koko ketjua, se itse on myös osa ketjua ja siten yhteiskunnallisesti ehdollistettu. Kieli ei ole läpinäkyvä ja neutraali ajattelun väline, vaan se on historiallinen ja sosiaalinen ilmiö.” Kielenkäyttötilannetta ei täten voi ajatella ns. ”tyhjänä tauluna”, vaan kielen käyttäjä joutuu kielellisten tekojen suhteen huomioimaan aiemman tietyyssä diskurssin matriisissa tuotetun kielellisen aineksen tätä uusintamaan pyrkiessään.

3. TUTKIMUSASETELMA

3.1 Menetelmällinen viitekehys

Sosiaalinen konstruktionismi

Tässä luvussa esittelen tutkimukseni menetelmällisen viitekehysten, johon työni metodologia nojautuu. Sen lisäksi esittelen luvussa tutkimukseni analyysimenetelmän ja aineiston sekä taustoitan aineiston analyysin etenemisen. Tutkimuksen menetelmällisen viitekehysten keskeisenä lähtökohtana on yhteiskunnallisen todellisuuden sosiaalisesti rakentunut luonne. Sosiaalinen konstruktionismi on tieteenfilosofinen suuntaus, jonka mukaan sosiaalinen todellisuus rakentuu yhteiskunnallisten toimijoiden sosiaalisen kanssakäymisen myötä. Toimijat rakentavat ja uusintavat tätä todellisuutta erilaisten yhteiskunnallisten käytäntöjen pohjalta erilaisissa sosiaalisissa

vuorovaikutustilanteissa. (Heiskala 1994, 154; Sulkunen & Törrönen 1997b, 96.) Yhteiskunnallista todellisuutta rakennetaan jatkuvasti toimijoiden toimesta erilaisissa yhteiskunnallisissa konteksteissa. Todellisuus rakentuu täten vuorovaikutuksessa jatkuvasti uudelleen toimijoiden erilaisten päämäärien myötä. (Torfing 1999, 40-41; Jokinen & Juhila 2016, 99.)

Sosiaalisen todellisuuden rakentamisessa sekä uusintamisessa toimijat käyttävät hyväkseen erilaisia diskursiivisia käytäntöjä, joiden avulla pyritään saavuttamaan menestystä merkityskamppailuissa yhteiskunnan eri osa-alueilla ja eriytyneillä kentillä (Fairclough 2001, 57-59; Kosonen 1998, 321). Merkityskamppailuissa menestymällä tavoitellaan mahdollisimman hyviä asemia pyrittäessä määrittämään sosiaalisen todellisuuden rakentumista kollektiivisen yhteiskunnallisen ymmärryksen piirissä. Tarkoituksena on tällöin päästä määrittämään yhteiskunnallisen todellisuuden luonnetta, kollektiivista yleistähtoa sekä sosiaalisen tietoisuuden muodostumista toimijalle itselleen mahdollisimman edullisista lähtökohdista käsin. (Torfing 2005, 15; Dewey 2006 [1927], 172; Sorsa & Eskelinen 2012, 175.)

Sosiaalinen konstruktionismi katsoo tiedon ja kielen jatkuvasti konstruoivan faktuaalisia asiantiloja yhä uudestaan ja on siten vastakkainen ns. essentialistisen tietokäsityksen kanssa, jonka mukaan maailmassa olevat havainnoitavat asiantilat heijastuvat kieleen (Juhila 2016a, 145-146). Heiskalan (2000, 197) mukaan ”yhteiskunnallisen todellisuuden olemassaolo on riippuvainen inhimillisissä käytännöissä syntyvistä kulttuurisista konstruktioista. Tämän lähestymistavan mukaan me tuotamme yhteiskunnallisen todellisuuden, jossa elämme, ja vain sellaiset yhteiskunnalliset erottelut ja instituutiot, jotka tuotetaan yhteiskunnallisissa käytännöissä yhä uudelleen, voivat säilyä.” Tieteenfilosofisena suuntauksena sosiaalinen konstruktionismi nojaa ymmärrykseen sosiaalisten ja yhteiskunnallisten asioiden ei-luonnollisesta olemuksesta. Toisin sanoen kaikki yhteiskuntaan ja sosiaaliseen palautettavat ilmiöt ovat rakentuneet sosiaalisen kanssakäymisen myötä ja sen tuloksena. Erilaisia diskursseja ja muita sosiaalisia käytäntöjä konstruoimalla sekä yhä uudelleen tuottamalla, rakennetaan tuntemaamme ja havainnoimaamme todellisuutta jatkuvasti uusiksi (Ricoeur 2000, 49-50). Mitään sosiaalisten ilmiöiden ”luonnollista” tilaa ei siis ole olemassa, vaan yhteiskunnallisesti relevantit ilmiöt on tuotettu merkityksellisiksi sosiaalisten käytäntöjen myötä ja toimesta. Minkäänlaisia luontaisia kategorioita ei siten voi olla olemassa, vaan ne rakentuvat oleviksi nimenomaan sosiaalisen kontekstissa. (Hacking 2009).

Lähtökohtina tälle rakentumiselle ja uusintamiselle voidaan nähdä ne jo aiemmin historiallisesti rakentuneet sosiaaliset käytännöt ja yhteiskunnalliset instituutiot, jotka muodostavat ja jäsentävät

sosiaalista todellisuutta (Eskelinen & Sorsa 2011, 26). Hacking (2009, 26-27) kutsuu tämänkaltaista todellisuuden rakentumista matriiseiksi. Matriisia uusinnettaessa diskurssin ainekseen sulautuvat kaikki sen aiemmat historialliset osatekijät. Matriiseissa aiemmat sosiaalisesti rakentuneet todellisuuden kerrostumat uusintuvat diskurssien historiallisten elementtien yhdistyessä uusiin todellisuuden määrittelypyrkimyksiin (Ricoeur 2000, 49-50). Tämän seurauksena diskurssit ja käytänteet konstruoiduvat menneisyyden, nykyhetken ja tulevaisuuden taitekohdassa yhä uudestaan.

Lisäksi sosiaaliselle ja yhteiskunnalliselle todellisuudelle on ominaista sen kontingentti luonne. Kontingenssi ottaa asioihin ja ilmiöihin nähden näkökannan, jonka mukaan nämä eivät ole teleologisesti väistämättä määräytyviä. Asioille ja ilmiöille ilmenee aina myös vaihtoehtoisia ilmenemistapoja, ja ne voivat myös olla ilmenemättä (Meillassoux 2017, 106; myös von Wright 1982, 117). Näistä mahdollisista ilmenemistavoista kuitenkin ainoastaan yksi voi tulla valituksi todellisuuden ilmentymäksi, eli yhteiskunnallisessa matriisissa uudelleenrakentuvaksi diskurssiksi. (Hacking 2009, 107-109; kts. myös Meillassoux 2017, 72.) Kun matriisia uudelleentuotetaan ja valinnanmahdollisuus ilmenee, on kontingenssi aina läsnä (Hacking 2009, 109). Näin sosiaalinen ja yhteiskunnallinen todellisuus voi reaalistua lukuisin erilaisin potentiaalisin ja vaihtoehtoisin tavoin.

Diskurssin käsite

Diskurssi on historiallisesti kerrostunut sekä tietynlaista matriisia uusintava sosiaalisesti jaettu käytäntö, jonka puitteissa tiedot ja uskomukset kumuloituvat tiettyyn aiheeseen liittyen. Se on kaikkien niiden merkitysten horisontti tai avaruus, jotka tiettyyn yhteiskunnalliseen ilmiöön tai asiaan voidaan liittää. Diskurssit ovat tietyistä asioista ja ilmiöistä muodostuvia merkityssystemejä (Tuulentie 2001, 41), jotka kattavat tavat puhua asioista ja ilmiöistä sosiaalisesti rakentuneessa kontekstissaan. Väliwerrosen (1998, 20) mukaan diskurssi voidaan alustavasti suomentaa puhettavaksi.

Diskurssit määrittyvät siis tavoiksi puhua jostain asiasta tai ilmiöstä, sisältäen ne tiedot, uskomukset ja oletukset, jotka ilmiöstä yleisesti jaetaan. Niiden voidaan ajatella olevan historiallisesti sosiaalisissa ja yhteiskunnallisissa käytännöissä ja toiminnassa muotoutuneita rinnakkaisten tai keskenään kilpailevien merkityssystemien kenttiä, joiden puitteissa tietynlaista todellisuutta tehdään ymmärrettäväksi ja jotka rakentavat todellisuutta tietyllä tavalla (Jokinen ym. 2016a, 29, 32; Valtonen 1998, 97-98; Suoninen 2016b, 234). Sellaisina ne ovat jatkuvan uudelleenrakentumisen kohteina sekä

toistuvasti käytettävä merkitysten tuottamisen keino. Diskurssien kannalta olennaiset merkitykset muodostuvat sosiaalisen toiminnan tuloksena, kieltä käytettäessä (Valtonen 1998, 97). Diskurssit muodostuvat puhutun tai kirjoitetun kielen prosessien tuloksena ja tätä kautta ne rakentavat jaettua sosiaalista ja yhteiskunnallista todellisuutta. Sosiaalisten ja kulttuuristen ilmiöiden merkityksellistäminen tapahtuu siis erityisesti kielenkäytön avulla. Diskurssianalyysia menetelmänä käytettäessä, nähdään kielenkäyttö tällöin luovana konstruktiiivisena toimintana. (Koistinen 1998, 41; Valtonen 1998, 97.)

Chouliaraki & Fairclough (1999, 74) puhuvat diskurssien tuottamisesta kommunikatiivisena vuorovaikutuksena, joka on luonteeltaan luovaa sosiaalista kanssakäymistä. Näin se rakentuu sekä muotoutuu niiden rakenteiden puitteissa, joita se uudelleentuottaa ja luo (mt.). Uusinnettaessa diskursseja, on niiden taustana aina jo valmiiksi jokin tietty tapa puhua asiasta tai ilmiöstä, eli jo vakiintunut diskurssi. Uusinnettaessa ja uudelleentuotettaessa diskurssia, on toimijoiden tavoitteena vahvistaa diskurssia erilaisin argumentatiivisin ja retorisin keinoin. Asiat ja ilmiöt pyritään saada näyttämään ”luonnollisilta” faktoilta tai itsestään selviltä totuuksilta (Jokinen 2016b, 261). Vahvimmillaan mainitunlainen ”faktuaalistaminen” saa diskurssit näyttämään kiistattomilta tosiasioilta, joille ei vaihtoehtoa edes ole olemassa. (Jokinen 2016a, 192; Fairclough 2001, 64; Juhila 2016a; Jokinen 2016c.) Diskurssien näkökulmasta katsoen kyse on pyrkimyksestä yleisön vakuuttamiseen ja suostuttelemiseen omien argumenttien kannalle ja vahvistamaan sekä oikeuttamaan kyseistä diskurssia. Pyrkimyksenä on siis saada diskurssia vahvistetuksi edelleen omien tarkoituksien mukaisesti (Juhila 2016a; Perelman 1996).

Koska argumentaatio yhteiskunnallisten ilmiöiden piirissä tapahtuu aina luonnollisella kielellä ja yhteiskunnan olemassaolo riippuu kielellisestä keskinäisestä ymmärtämisestä, voidaan diskurssien vahvistamisen tukena käyttää esimerkiksi tulkinnallisuutta (Gadamer 2004, 71; Perelman 1996, 16). Kielenkäyttö on harvoin yksiselitteistä, joten sen sisältämien merkityksien esiintuomiseen tarvitaan yleensä ainakin jonkinlaista tulkintaa (Väliaverronen 1998, 15). Fairclough'n (2001, 20) mukaan diskurssi käsittää sosiaalista tuottavan puolensa lisäksi aina myös sosiaalista tulkitsevan puolensa. Tulkinta kohdistuu kielellisessä ulottuvuudessaan merkitysten tulkintaan yhteiskunnallisella tasolla. Kaikki ymmärtäminen palautuu aina kielellisiin prosesseihin, on kyseessä sitten viittaus johonkin kielen ulkopuoliseen tai esimerkiksi tekstiin, joka voidaan nähdä kirjallisena diskursiivisena muodostumana (Gadamer 2004, 90; Nygård 2015, 151). Tulkinnallisuuteen perustuvaa argumentaatiota käytetään hankkimaan tai vahvistamaan yleisön hyväksyntää diskurssille. Perelman (1996, 19) huomauttaakin, että argumentaatiolla ei yleensä tavoitella ainoastaan älyllistä

hyväksyntää. Argumentaation tavoitteena on vuorovaikutuksen kautta saada tiettyä diskurssia muokattua ja uudelleenmääriteltyä (Koistinen 1998, 43).

Varsin usein diskurssia tuotettaessa tai uusinnettaessa on tähtäimessä toiminta tai ainakin toimintallisuuden luominen yhteiskunnallista toimijuutta ajatellen (Perelman 1996, 19). Taustalla tässä on pyrkimyksenä vaikuttaa todellisuuden luonteen ilmenemiseen toimijoiden mielissä, ja sitä kautta edelleen vahvistaa tiettyjä diskursseja. Toimijoiden päättelyn tottumukset näyttäytyvät yhteisöissä ensin pelkkinä tapoina, mutta ajan mittaan ne muuttuvat pakottaviksi toimintaa sekä argumentaatiota määrittäviksi sosiaalisiksi säännöiksi (Toulmin 2015, 16), joita pitää yllä jatkuva sosiaalinen toisto (Heiskala 2000, 112). Sosiaaliset käytännöt toimivat yhteisöjen piirissä tietoa ja sosiaalisia identiteettejä ylläpitävinä elementteinä (Chouliaraki 2005, 277). Varsinkin hallitsevat eliitit voivat näiden sääntöjen ja tottumusten pakottavuutta hyväksikäyttäen ja niihin vetoamalla pyrkiä määrittämään tietynlaisen argumentaation kautta todellisuutta yhä uudestaan omien tarkoitusperiensä kannalta mielekkäällä tavalla.

Eräs keskeisistä diskurssien funktioista on Norman Fairclough'n (2001) mukaan yhteiskunnallisesti relevantin vallan tuottaminen ja uudelleentuottaminen valta-asemien saavuttamiseksi sekä saavutettujen valta-asemien ylläpitämiseksi. Fairclough näkee diskurssit keskeisimpinä vallan tuottamisen keinoina. Diskurssien määrittelystä käydään toimijoiden kesken jatkuvaa sosiaalista kamppailua kaikissa sosiaalisissa muodostumisissa. Näiden kielellisten ja sosiaalisesti jaettujen valta- ja määrittelykamppailujen pohjalta muodostuvat koko yhteisöä koskevat käytännöt ja rakenteet. Niiden mukaisesti yhteisöissä kyetään toimimaan sekä jatkuvasti uusintamaan yhteisöllistä toimintaa. (Fairclough 2001, 19-20, 24.) Diskurssijärjestys kattaa kunkin yhteisön diskursiiviset käytännöt eli sen tavanomaiset kielenkäytön tavat. Diskurssijärjestyksen avulla vallassa olevat ryhmät tai toimijat pyrkivät pitämään tiettyjä rakenteita yllä ja näin varmistamaan hallitsevia asemiaan diskursiivisten käytäntöjen tuottamisessa. (Fairclough 1997, 77.)

Retoriikka ja kielen performatiivisuus

Diskurssianalyysi ja retoriikan tutkimus nykymuodossaan tarkastelevat kielenkäyttöä yhteiskunnallisesti vaikuttavana toimintana (Leiwo & Pietikäinen 1996, 105). Retoriikka on keino diskurssien muotoilemiseen ja muokkaamiseen ja näin sillä on keskeinen roolinsa yhteiskunnallisen todellisuuden muotoutumisessa. Retoriikka käytäntönä tukeutuu kielellisessä

merkityksentuotannossaan arvolatautuneisiin diskursseihin sekä niiden aiempiin tiedonmuodostumiin (Moilanen 2016, 122). Arkisessa merkityksessään retoriikka saatetaan edelleen mieltää esimerkiksi tyypilliseksi poliitikkojen (tyhjäksi) puheeksi, jossa sanoilla ei ole yhteyttä pyrkimykseen ja tekoihin. Retoriikan koetaan helposti olevan jotakin eletyn arkisen todellisuuden kannalta merkityksetöntä tai epäolennaista. Tällöin retoriikan kytkös argumentaatioon saattaa näyttäytyä heppoiselta, vaikka todellisuudessa sen avulla pyritään saamaan asioita tehdyksi.

Uuden retoriikan tutkimustraditiossa tunnustetaan retoriikka suostuttelevana ja todellisuuden rakennetta muotoilevana vaikuttamiskeinona (Kakkuri-Knuutila 1998, 235, 239). Puheaktiteoria on kielen toiminnalliseen puoleen kiinnostuksensa kohdistava tutkimuksellinen menetelmä. Puheaktiteorian mukaan performatiivit ovat niitä kielen elementtejä, jotka jonkin asian kuvaamisen lisäksi tai sijaan voivat suorittaa jonkin kielellisen teon (Järvenkylä 2013, 78; Tilli 2017, 15; Leiwo & Pietikäinen 1996, 86-87). Puhe tai teksti toimii tällöin myös jonkin asian suorittamisena, eli tekona (Koistinen 1998, 58; Jokinen ym. 2016a, 47). Performatiivinen funktio on puheaktiteorian keskeisiä elementtejä ja kuvaa kielenkäytön tavoitteellista aspektia, eli asioiden tekemistä sanojen tai muiden kielellisten keinojen avulla (Blomstedt 2003, 27; Ricœur 2000, 41; Fairclough & Fairclough 2012).

Performatiivit näyttävät väitelauseilta, vaikka niiden ensisijainen funktio ei olekaan väittämien esittäminen, vaan jonkin teon suorittaminen kielellisesti (Järvenkylä 2013, 78; von Wright 1982, 248). Ricœur'n (2000, 42) mukaan "[j]onkin väittäminen on myöntymisen odottamista samalla tavoin kuin käskyn antaminen on tottelevaisuuden odottamista." Tekstit ja puheet ovat tällöin tekoja, joilla on tiettyjä seurauksia eli kielenkäytöllä on myös sosiaalisesti toiminnallinen luonteensa (Väliverronen 1998, 23; Jokinen, Juhila & Suoninen 2016b, 222). Puheaktiteoria näkee kielenkäyttäjän aina jonkin strategian mukaisesti johonkin itselleen merkitykselliseen päämäärään ja lopputulokseen tähtäävänä toimijana. Kielellä voidaan näin katsoa olevan pragmaattisia tavoitteita toimijoiden kannalta, ja kieli näin ollen toimii välineenä jonkin asiantilan aikaansaamiseen. Perimmäisenä tavoitteena kielenkäyttäjällä on aina pyrkimyksensä rakentaa tietynlaista sosiaalista ja yhteiskunnallista todellisuutta. (Torfing 2005, 6, 23.)

Kielenkäyttö puhetekoina

J.L. Austin (2016) luonnehtii sosiaalisen todellisuuden muokkaamiseen pyrkivää kielenkäyttöä yksinkertaisesti performatiivilausumina, eli puhetekoina. Austin kuvaa näitä vastakkaisena lähinnä kuvailemaan tai jonkin asianlaidan toteamaan pyrkivälle, eli konstatiivilausumille perustuvalla kielenkäytöllä. (Austin 2016, 16-17, 22, 32, 119; Järvenkylä 2013, 80; Kakkuri-Knuuttila & Ylikoski 1998, 25.) Howarth'n (2005, 343) mukaan julkilausuma (statement) on se kielen elementti, jonka avulla tähdätään johonkin sanalliseen tekoon eli puhetekoon. Tämä voidaan retoriikan perinteessä erottaa lausumasta (enunciation), joka ei pyri tuottamaan tietynlaista asiantilaa tai todellisuutta, vaan ainoastaan ilmaisemaan tai kuvaamaan jotain, mahdollisesti ilman arvolatausta (mt.). Sen, onko jokin lause performatiivi- vai konstatiivilause, määrittää viime kädessä konteksti, jossa lause lausutaan (Järvenkylä 2013, 80; Torfing 1999, 84). Kieli ei siis pelkisty ainoastaan deskriptiiviseksi eli maailmaa ja todellisuutta kuvailevaksi sosiaalisesti käytänteeksi (Kakkuri-Knuuttila & Ylikoski 1998, 25).

Performatiivejä voidaan diskurssianalyysin sekä retoriikan tutkimuksen puitteissa arvioida sen perusteella, mitä niillä tehdään, toisin sanoen millaisen teon eli illokuution ne sisältävät (Palonen 1996, 144). Kielellä on sisällöllisen eli lokutionaarisen ulottuvuutensa lisäksi illokutionaarinen puolensa. Kielen illokuutionaarinen puoli tarkoittaa tekemistä tiettyjen valittujen kielellisten ilmausten kautta. Illokutionaarinen teko on lausuma, joka tekee tai suorittaa kielellisen teon. Kielellä on myös perlokutionaarinen ulottuvuutensa, joka tarkoittaa puhujan puheteollaan aikaansaamia vaikutuksia. Perlokutionaarinen teko on lausuma, joka saa aikaan tietyn vaikutuksen lausuman vastaanottajassa. Toimijan aikomuksen välittyminen on nimittäin riippuvaista myös puheaktin vastaanottajasta. (Järvenkylä 2013, 83; Kakkuri-Knuuttila & Ylikoski 1998, 25-26; Leiwo & Pietikäinen 1996, 87; von Wright 1982, 249-250.) Järvenkylän (2013, 83) mukaan lokutionaarista tekoa voitaisiin täten kuvata sanomiseksi ja illokutionaarista tekoa taas voitaisiin kuvata sanomalla tekemiseksi. Kielen rakenteissa kaikki nämä kolme kielen ulottuvuutta ovat päällekkäisiä ja samaan aikaan ilmeneviä, mutta analyysin kannalta erillisiä ulottuvuuksia.

Retoriikka voidaan nähdä tehokkaasti tiettyä funktiota täyttämään pyrkivänä toimintana, jota toimijat käyttävät välineenä tiettyihin tavoitteisiin päästäkseen. Funktioita voivat olla kaikki ne mahdolliset seuraukset, joita kielenkäytöllä tiettyssä tilanteessa voi ilmetä. Nämä seuraukset voivat olla joko tarkoituksellisia tai tahattomia, ja ne voivat käsittää sekä tilannekohtaisia funktioita että kauaskantoisia ideologisia seurauksia. (Suoninen 2016a, 51.) Suonisen mukaan "[k]yse on siis

tekojen tekemisestä kieltä käyttämällä hyvin laajassa mielessä, siitä mitä kaikkia mahdollisuuksia kielenkäyttö avaa.” (Suoninen 2016a, 51). Koistinen (1998, 58) taas kuvaa tämänkaltaista retorista vakuuttamista kielelliseksi vaikuttamiseksi, jonka avulla pyritään kieltä tietyin tavoin tarkoitushakuisesti käyttämällä rakentamaan erilaisia – toimijoiden kannalta toivottuja – versioita yhteiskunnallisesta todellisuudesta (myös Valtonen 1998, 97). Kielen performatiivinen luonne näyttäytyy näin merkittävänä tekijänä ymmärrettäessä diskurssien merkitys sosiaalisen todellisuuden tuottamisen ja yhteiskunnallisten merkityskamppailujen kannalta. Tehokkaasti performatiivisuutta hyödyntäen voidaan näiden merkityskamppailujen myötä luoda mieleistään sosiaalisen todellisuuden ilmentymistä.

Suostutteleva retoriikka

Erilaiset valtajärjestelmät ja niiden piirissä valtaa saavuttaneet yksilöt pyrkivät ohjaamaan ja järjestelemään elämäämme esimerkiksi suostuttelemisen ja houkuttelemisen keinoin (Kantola 2014, 11). Näitä valtajärjestelmiä pyritään vahvistamaan erilaisin diskursiivisin tavoin. Valtajärjestelmien taustalla ovat eri diskurssien väliset – usein tiedostamattomat – valtakamppailut, joissa yhteiskunnallinen todellisuus pyritään konstruoimaan tietyn intressiryhmän kannalta mieleiseksi ja hyödylliseksi. Tietty, näiden intressiryhmien kannalta suotuisa, todellisuus pyritään rakentamaan mahdollisimman kattavan yhteiskunnallisen hyväksynnän ja merkityksentuottamisen kautta. Näin tietynlaisen hallinnan myötä toimijoiden toimintaa voidaan pyrkiä ohjaamaan haluttuun suuntaan (Ikävalko & Brunila 2011, 325). Modernin vallankäytön kontekstissa toimijoiden houkuttelu ja suostuttelu on toimivampi tapa, kuin esimerkiksi käskeminen tai määrääminen (Kantola 2014, 28) ja tämänkaltaisen vallan käyttämisessä on kieli elintärkeä elementti (Fairclough 1997, 75).

Siellä missä esiintyy merkityksiä, esiintyy aina suostuttelua. Ja missä on suostuttelua, on aina väistämättä myös retoriikkaa. Retoriikan kanssa olemme siten tekemisissä aina puhuessamme, kirjoittaessamme tai toimiessamme yhteiskunnan puitteissa. (Tilli 2017, 15.) Retoriikka voidaan nähdä puhumisen, vakuuttamisen ja suostuttelun taitona, jolla on keskeinen osansa tiedonmuodostumisessa sekä yhteiskunnallisten merkitysten ja totuuksien luojana. Erilaisten retoristen keinojen tavoitteena on saada yleisö sitoutumaan jonkun asian kannalle mahdollisimman voimakkaasti. (Moilanen 2016, 115-116, 122; Jokinen 2016b, 259; Törrönen 1997, 222.) Uuden retoriikan traditiossa tarkastellaan niitä keinoja, joilla erilaisia väitteitä pyritään vastaanottajien mielissä tekemään uskottaviksi ja saamaan aikaan sitoutumista näihin väitteisiin. Perinteisesti

retoriikka on totuttu yhdistämään kielenkäytön muotoon, joka on erillinen sen sisällöstä. Uusi retoriikka painottaa kielenkäytön tilanteiden kaksinaista luonnetta, ottaen huomioon sekä muodon että sisällön vakuuttamisen elementteinä. (Summa 1996, 65.)

Chaim Perelman, joka on yksi keskeisistä uuden retoriikan tutkimusalan teoreetikoista, pyrki palauttamaan retoriikan vakavasti otettavaksi akateemisen tutkimuksen osa-alueeksi (Summa 1996, 57). Perelman korosti retorisen päättelyn ja vakuuttelun merkitystä pelkän kaunopuheisuuden sijaan ja tähtäsi teoriaan, jota voisi käyttää teoreettisena apuvälineenä tekstin tai puheen analyysissä (mt., 64-65, 71, 73). Dialektisen päättelyn ja siihen liittyvien perustelujen – eli argumenttien – avulla toimijat pyrkivät yleisesti tunnustettuun tukeutuen saavuttamaan mahdollisimman laajaa hyväksyntää erilaisille väitteille. Nämä väitteet voivat olla myös kiistanalaisia, joten yleisöjä pyritään suostuttelemaan ja vakuuttamaan tiettyjen mielipiteiden kannalle sekä muuttamaan halujaan, kiinnostuksen kohteitaan ja uskomuksiaan (Paloheimo & Wiberg 1996, 327; Ikävalko & Brunila 2011, 325). Tämänkaltainen suostuttelu ja vakuuttelu ei koostu muodollisesti pätevistä ja kiistattomista päätelmistä, vaan pelkästään enemmän tai vähemmän vakuuttavasta argumentoinnista. Tehokas argumentti on tarkoitettu vakuuttamaan kohteensa, joten sen arvo riippuu aina sen vaikutuksesta suostuttelun ja vakuuttamisen kannalta. (Perelman 1996, 8, 11.)

Argumentaatiossa ei pyritä ”todistamaan johtopäätöksiä, vaan siirtämään premisseille osoitettu hyväksyntä koskemaan myös johtopäätöksiä.” (Perelman 1996, 28). Argumentaation kautta pyritään vakuuttamisessa tiettyjen väitteiden uskottavuuden lisäämiseen sekä vastaavasti kilpailevien ja vastakkaisten väitteiden uskottavuuden pienentämiseen (Jokinen 2016b, 259; Aristoteles 1997, 17). Argumentaatiota käytetään siis puhtaasti suostuttelun ja vakuuttelun perusteena, pyrittäessä hankkimaan tai vahvistamaan vastaanottajien hyväksyntää sekä kannatusta tiettyjen väitteiden suhteen (Perelman 1996, 16; Gadamer 2004, 18; Palonen & Summa 1996, 10). Retorisessa vakuuttamisessa kaksi vastakkaista näkemystä voivat täten olla molemmat järkeviä (Jokinen 2016a, 182; Jokinen 2016b, 259). Näin esimerkiksi loogisen päättelyn lainalaisuudet eivät päde argumentaation ja suostuttelun suhteen, vaan omalle agendalle pyritään ainoastaan saavuttamaan hyväksyttävät perustelut vastaanottajan mielessä. Usein kielenkäytön taustalla pyritäänkin käyttämään yleisön jo valmiiksi jakamia ennakkopäätelmiä, jotka vastaanottajat ovat todennäköisesti valmiimpia hyväksymään argumentaation perustana. (Perelman 1996, 28-31.) Kielen käyttäjän kannalta on tämän edullista käyttää suostuttelussaan yleisön yhteisesti jakamaa kulttuurista pohjaa. Toisin sanoen niitä tiettyjä, itsensä kannalta toimivia diskursseja, joilla yleisön parissa saa tehokkaimman hyväksynnän aikaiseksi. (Jokinen 2016a, 190; Summa 1996, 60.)

Perelmanin lähtökohtana argumentaation tutkimuksessa on aiheen lähestyminen merkitystentuottamisen keinona. Perelmanin kiinnostus kohdistuu kielenkäytön tutkimiseen tietoisena vakuuttamisen keinona ja erityisesti siihen, kuinka vakuuttelun avulla muodostetaan yleisesti hyväksytyjä arvopäätelmiä. (Summa 1996, 52, 62-64.) Diskursseja ja valtajärjestelmiä pyritään vahvistamaan erilaisin keinoin, joista yksi yleisimmistä on Perelmanin (1996, 8) mukaan dialektisten premissien eli yleisesti hyväksytyjen mielipiteiden käyttäminen. Näitä yleisesti hyväksytyjä mielipiteitä pyritään vahvistamaan erilaisin retorisin ja diskursiivisin menettelytavooin, jotta niiden uusintaminen tapahtuisi mahdollisimman vaivattomasti ja tehokkaasti. Näiden Perelmanin selviöiksi kutsumien ilmiöiden avulla pyritään vahvistamaan yleisiä mielipiteitä tiettyjen diskurssien perusteina. Selviötä käyttävä toimija uskoo lujasti selviön vakuuttavan jokaisen vastaanottajan. Argumentaation kohteeksi väitteet joutuvat vasta kun niitä aletaan kyseenalaistaa. (mt., 13.)

Retorisen vakuuttamisen tavat ja merkitys

Yleisöjen vakuuttaminen ja suostuttelu omien väitteiden ja mielipiteiden taakse on diskursiivisesti ajatellen kielenkäytön tärkein tavoite. Tehokas ja varsinkin poliittiseen puheeseen hyvin soveltuva strategia on asioiden konstruointi ”ikäviksi tosiasioiksi”, joille toimijat eivät voi mitään (Jokinen 2016b, 260-261). Nämä ”tosiasiat” yritetään saada näyttämään vaihtoehdottomilta faktoilta, jotka ovat toimijoista riippumattomia. Näin diskurssin vahvistamiseksi tuotetaan menestyksekkäästi vaihtoehdottomuuspuhetta, ja toimijat tuntuvat tällöin vain toteuttavan ainoaa mahdollista vaihtoehtoa toimimisen tapana. Tämänkaltaista toimintaa voidaan luonnehtia faktuaalistamiseksi tai faktuaalistamisstrategiaksi. Tarkoituksena tällöin on saada asiat näyttämään toimijoista ja tulkintoista riippumattomilta tosiasioilta. (Juhila 2016a, 145-146.; Jokinen 2016b, 260-261; Jokinen 2016c, 351.)

Faktuaalistrategioita voidaan kuvata sellaisiksi vakuuttamisen muodoiksi, joiden myötä jonkin tiedon totuusarvo saavuttaa itsestäänselvän tosiasian ja ainoan oikean vaihtoehdon aseman. Mitä faktuaalisemmalta kielenkäyttö näyttää, sitä helpompi jollekin asialle on saada hyväksyntää yleisöltä. (Juhila 2016a, 145-146.) Faktojen käyttäminen vakuuttamiseen on joustava keino hakea hyväksyntää jollekin tietylle asialle tai diskurssille, sillä samoista faktoista kyetään tuottamaan lukemattomia erilaisia tulkintoja tai kertomuksia väitteiden tueksi (Summa 1996, 70; Korvela 2017, 173). Yleisiin arvoihin vetoaminen epätarkasti ja tarpeeksi abstraktisti toimii yleisenä faktuaalistamisen strategiana.

Kulttuurisesti jaettuja ”itsestäänselvyksiä” on vaikea lähteä kyseenalaistamaan, sillä arvot yleensä yhteiskunnissa näyttävät ”luonnollisina” kaikkien jakamina moraaliarvostelmina. (Summa 1996, 70.) Eräs suosittu moderni faktantuottamisen tapa on asioiden ja ilmiöiden numeraalistaminen. Numerot voidaan helposti esittää näennäisesti puolueettomina objektiivisina faktoina, jolloin ne saadaan näyttämään vertailukelpoisina tosiasioina, jotka vetoavat yleisön ”järkeen”. (Tilli 2017, 106; Korvela 2017, 175; Korvela & Vuorelma 2017a, 20.) Määrällistämisen suuri ongelma kuitenkin liittyy siihen, että tällöin helposti mitataan laatua kvantitatiivisilla eli määrällisillä mittareilla ja toisaalta tällöin jätetään huomiotta sosiaalisesti pakottavien ja ei-rationaalisten tekijöiden vaikutus yksilöiden toimintaan (Korvela 2017, 174; Fine & Milonakis 2009, 153-154).

Yksi keskeisistä vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan keinoista on kategorisointi. Kategorisoinnin kautta asiat ja ilmiöt pyritään luokittelemaan positiivinen/negatiivinen - ulottuvuuksien mukaisesti. Argumentaatiossa tietyt asiat ja ilmiöt pyritään koodaamaan negatiivisen varauksen mukaisesti ja tuottamaan niistä yleisölle negatiivisia mielikuvia. Itselle ja kyseessä olevalle diskurssille myönteiset asiat taas pyritään saattamaan positiivisesti varatuiksi yleisön mielessä. Kummassakin tapauksessa tavoitteena on tietyn diskurssin vahvistaminen ja vaihtoehdottoman käsityksen luominen tästä. (Juhila 2016a.) Käsitteiden avulla pyritään rakentamaan todellisuudenkuvaa, jossa omat näkemykset näyttävät uskottavina tosiasioina ja muiden näkemykset pelkistyvät pelkiksi mielipiteiksi (Korvela & Vuorelma 2017a, 13). Tiettyä käsitettä ja sen edustamaa merkitystä voidaan myös pyrkiä laajentamaan tai supistamaan, aina sen mukaan mikä kulloinkin on taktisesti järkevää. Tällöin voidaan esimerkiksi esittää epäilyjä tiettyjä yleisesti hyväksytyjä käsityksiä kohtaan tai käyttää hyväksi yleisiä harhapäätelmiä. (Palonen 2012, 74.)

Retorinen teho ei välttämättä aina perustu vakuuttavuuteen tai pätevään argumentointiin, vaan suostuttelemisen kannalta toimiva strategia voi olla esimerkiksi jatkuva tietyn viestin vahvistaminen eli toisto (Summa 1996, 59). Toiston avulla yleisöön on mahdollista istuttaa myös vaikeammin hyväksyttäviä näkemyksiä, joista osa voi olla totuudenvastaisiakin (Tilli 2017, 50). Tyypillisesti varsinkin poliittinen kielenkäyttö puolestaan etsii tukea tiettyjä arvoja edustavista diskursseista ja rakentuu puhuttelemansa yleisön hyväksymistä arvoista ja esisopimuksista lähtien (Koistinen 1998, 48; Törrönen 1997, 222; Coratelli, Galofaro & Montanari 2015, 2). Esisopimukset ovat yleisön ja argumentoijan yhteisesti jakamia julkilausumattomia ja yleensä annettuna otettuja itsestäänselvyksiä, jotka näyttävät implisiittisinä tosiasioina (Koistinen 1998, 48). Esiymmärrystä (Gadamer 2004, 35), esisopimuksia ja ennako-odotuksia, joita toimijat jo valmiiksi omaavat mielessään, voidaan tehokkaasti käyttää apuna suostuttelussa vieläkin vahvemmin jonkun

tietyn kannan taakse. Ne ohjaavat kielenkäytön ymmärtämistä tiettyyn suuntaan ja toimijat voivat huomioida tämän pyrkiessään sitouttamaan yleisöjä tietyn kannan taakse. Esisopimusten myötä tietyt asiat voidaan jo alkuun sulkea kiistojen ulkopuolelle, eli olettaa ikään kuin annetuiksi (Kuusisto 1996, 277; Kakkuri-Knuuttila & Halonen 1998, 68).

Tietynlaiset mentaaliset mallit ovat herkkiä tietyyntyyppiselle diskursiiviselle ja retoriselle taktikoinnille, joiden mukaisesti käsitteet ja diskurssit suuntaavat toimijoiden ajattelua johonkin haluttuun suuntaan (Julkunen 2004, 241). Gadamerin (2004, 30) mukaan kuulijoiden ja lukijoiden todella halutessa ymmärtää joitain tiettyjä väitteitä, pyrkivät nämä vahvistamaan toisten esittämiä itselleen mieluisia argumentteja. Gadamer jatkaa, että ”[j]o ensimmäisen merkityksen paljastuminen tekstissä saa hänet [lukijan] luonnostelemaan ennakoita kokonaisuuden merkitystä. Tuo ensimmäinen merkityskin näyttäytyy vain siksi, että tekstiä luetaan jo tietyn odotuksen sen kokonaisuuden merkityksestä.” (Gadamer 2004, 32). Kielenkäyttäjä voi tällöin rakentaessaan tai uudelleentuottaessaan itselleen tarkoitusperiensä kannalta soveliasta ja mielekästä sosiaalista todellisuutta, pyrkiä retoriikassaan käyttämään hyväkseen näitä jo valmiiksi omaksuttuja asenteita, käsityksiä ja ennakkoluuloja. Faktojen konstruoinnin ja muiden retorisen suostuttelun keinojen yksityiskohtaisen analyysin kautta voidaan päästä käsiksi näihin tapoihin, joita eri toimijat käyttävät tavoitellessaan etusijoja erilaisissa merkityskamppailuissa ja tätä kautta saada vahvistusta omille toimijapositioneilleen. ”Retorinen analyysi mahdollistaa sen tarkastelun, kuinka erilaisia asioita ja tapahtumia normalisoidaan ja oikeutetaan tai kuinka joistakin asioista tai teoista rakennetaan epänormaaleja tai epäsuotavia.” (Jokinen 2016c, 368.)

3.2 Diskurssianalyysi menetelmänä

Kielenkäyttö, sekä siihen liittyvät tietoiset ja tiedostamattomat valinnat, konstruoivat keskeisellä tavalla sosiaalista todellisuutta jossa elämme. Sosiaalisen todellisuuden taustalla vaikuttavat vahvoina erilaiset uskomus- ja merkitysjärjestelmät, jotka perustuvat diskursiivisesti tuotettuun ja uusintettuun tietoon. Tälle tiedolle luonteenomaista on sen kumuloituminen. Uskomus- ja merkitysjärjestelmiä sijaitsee yhteiskunnallisen todellisuuden piirissä useita rinnakkaisia ja ne kilpailevat keskenään olemassaolonsa edellytyksistä merkityskamppailujen puitteissa. Sosiaaliset

toimijat kiinnittyvät näihin vallitseviin ja uusintaviin järjestelmiin ja toimivat näiden kehystämien olosuhteiden vallitessa. (Jokinen ym. 2016a, 26.) Näihin diskursiivisesti rakentuviin uskomusjärjestelmiin liittyy myös erilaisia vallankäytön tapoja ja näitä uskomusjärjestelmiä voidaan pitää vallan lähteinä yhteiskunnallisessa kontekstissaan.

Diskurssianalyysin keskeisiä kiinnostuksenkohteita on se, millä tavoin erilaiset sosiaaliset ja yhteiskunnalliset vuorovaikutteiset toimijat tuottavat sekä uusintavat sosiaalisen olemisensa tavat, sekä itsensä ja yhteiskunnallisen maailmansa (Pynnönen 2013, 4-5). Diskurssien tutkimuksessa huomiota kiinnitetään toimijoiden tapoihin ja keinoihin tuottaa mieluistaan ja itselleen edullista sosiaalista todellisuutta sekä yhteiskunnallisesti toimivia merkityksiä. Valitut ja esimerkiksi yhteiskunnallisessa keskustelussa käytetyt käsitteet sekä niiden sisällölliset merkitykset ovat aina arvovalintoja (Koistinen 1998, 58). Tällöin analyysin avulla on tutkittava ja selvitettävä, millä tavoin sosiaalista todellisuutta hallitsevat arvot näyttäytyvät kielessä (Sulkunen & Törrönen 1997a, 73).

Teoreettisena lähtökohtana diskurssianalyysi menetelmällisenä otteena pohjaa sosiaalisen konstruktionismin teoriaperinteeseen (Suoninen 2016b, 234; Sulkunen 1997b, 15). Diskurssianalyysi jakaa sosiaalisen konstruktionismin kanssa kiinnostuksen tutkia sosiaalisen todellisuuden rakentumista kielenkäytössä ja muussa toiminnassa (Jokinen 2016b, 251). Ontologisina lähtökohtina diskurssianalyysille esittää Howarth (2005, 317) sen sisältävän oletuksen sosiaalisen toiminnan ja todellisuuden sekä näiden tuottamien merkitysten kontekstisidonnaisuudesta, relationaalisuudesta ja kontingentista luonteesta. Diskurssianalyysi kieltää näin raakojen faktojen olemassaolon ja väittää, että on olemassa ainoastaan kulttuurisesti muotoutuneita käsityksiä ja kuvauksia diskursiivisesti rakentuneesta todellisuudesta. Näistä syistä diskurssianalyysin lähestymistapa tiedon perusteita kohtaan on anti-epistemologinen. (Torfing 2005, 27.)

Toimijat pyrkivät kielenkäytöllään ja kielellisellä toiminnallaan tekemään asioita ymmärrettäviksi ja hyväksytyiksi. Diskurssianalyysi on kiinnostunut tästä toiminnasta sekä sen seurauksista. (Suoninen 2016b, 231.) Kielen käyttäminen luo jatkuvasti uudelleen sosiaalista todellisuutta, on kyseessä sitten puhuttu tai kirjoitettu kieli. Arja Jokinen (2016c, 338) esittää, että tutkimusmenetelmänä diskurssianalyysia käytettäessä on eräänä lähtökohtana pidettävä todellisuuden tulkinnallisen luonteen korostumista. Puhe, teksti tai muu kielellinen materiaali on aina puhetta jollekin ja tämä kielellisen materiaalin vastaanottaja on aina tulkintoja tekevä sosiaalinen toimija. Kielellisen materiaalin tuottajalla on yleensä myös pyrkimyksenä retorisen argumentaation avulla vaikuttaa yleisöön, jolle tämä materiaali on tekstin tai puheen muodossa suunnattu. (mt., 340; Perelman 1996,

17.) Argumentaatiolla pyritään myös muuttamaan yleisön vakaumuksia tai taipumuksia sekä hakemaan sen kannatusta (Perelman, 17). Kieli ei siis ainoastaan heijasta todellisuutta ja toimi asioiden ja ilmiöiden kuvaajana, vaan myös luo tätä todellisuutta (mt.; Jokinen ym. 2016a, 26.; Moilanen 2016, 120).

Kielenkäyttöön on sitoutunut merkittävää diskursiivista valtaa (Niemi ym. 2017b, 10). Valtasuhteiden saavuttamisessa, säilyttämisessä ja muuttamisessa on kielellä ja kieleen liittyvillä puhetavoilla merkittävä roolinsa nykyisessä yhteiskunnallisessa kontekstissaan (Fairclough 2001; Sulkunen 1997b, 15). Diskurssianalyysin olisi kyettävä tekemään näkyviksi niitä vallankäytön oikeuttamisen tapoja, joihin kulloisessakin tutkitussa aineistossa vedotaan. Analyysin avulla tulisi myös tunnistaa aineistosta niiden oikeusjärjestysten asemia, joita niissä pyritään vahvistamaan. (Eskelinen & Sorsa 2011, 133.) Diskurssianalyysin avulla tulisi kohdistaa huomiota myös niihin elementteihin, joiden avulla totuuksia pyritään tuottamaan ja toisaalta vaihtoehtoisia totuuksia kyseenalaistamaan. Analyysi voi paikallistua myös niihin tekijöihin, joiden avulla hegemonisia eli hallitsevaksi muodostuneita puhetapoja onnistutaan uusintamaan sekä pyrkiä selvittämään miten jotkut diskurssit onnistuvat saavuttamaan yhteiskunnallisen ”totuuden” aseman. Analyysin on mahdollista pureutua kielenkäytön ideologian tason seurauksiin asti ja paljastaa esimerkiksi pyrkimyksiä hegemonisten asemien legitimoimiseen. (Valtonen 1998, 105, 113.)

Torfinin (2005, 23) mukaan diskurssianalyysi näkee historian muuttuvana kamppailuna merkitysten tuottamisen hegemonisesta yksinoikeudesta. Tämä historia muuttuu nykyhetken kautta tulevaisuudeksi, mutta kamppailu hegemonisista valta-asemista jatkuu. Kun yksi diskursiivinen muodostuma murtuu, ottaa toinen muodostuma hallitsevan diskurssin aseman poliittisten ja yhteiskunnallisten kamppailujen myötä. (mt., 23-24.) Poliittinen valta voidaan nähdä tavanomaisen poliittisen hallitsemisen lisäksi valtana määritettäessä poliittisen käsitteitä, poliittisia käytäntöjä sekä poliittisia menettelytapoja (Eskelinen 2009, 133). Diskurssianalyysin yhteiskunnallisena roolina voidaan nähdä näiden käytäntöjen ja menettelytapojen tekeminen näkyviksi sekä saattaminen toimijoiden tietoisuuteen. Tähän yhteiskunnalliseen emansipaatioon kuuluu oleellisena elementtinä myös talouden ja politiikan kytkösten ja yhteyksien paljastaminen diskurssianalyttisen tutkimuksen avulla ja toimesta (Coratelli, Galofaro & Montanari 2015, 4). Myös C. Wright Mills (2015 [1959], 142-143) perää yhteiskuntatieteelliseltä tutkimukselta tämänkaltaista roolia yhteiskunnallisten ongelmien kehystämisessä sekä käsillä oleviin ongelmiin ratkaisuja tai ratkaisuehdotuksia etsittäessä. Tutkimuksellisesti voitaisiin ajatella diskurssianalyttistä tutkimusotetta käytettäessä perimmäisenä

päämääränä olevan totuuden retorinen tuottaminen esimerkiksi päätöksenteon tueksi yhteiskunnallisessa kontekstissaan (Juhila 2016a, 175).

Sosiaalinen todellisuus sekä välittyy symbolisesti että sitä pidetään yllä diskursseissa. Tämä kielellinen symbolinen sosiaalisen todellisuuden tuottaminen on luonteeltaan sellaista, johon emme kiinnitä huomiota arkisessa elämässä ja arkisissa tilanteissa. (Sulkunen 1997b, 14-15.) Kielenkäyttö on vuorovaikutuksellista toimintaa erilaisten tavoitteiden ajamiseksi ja toteuttamiseksi. Myös kielenkäytön funktiot ovat keskeisiä diskurssianalyysin huomion kohteita. Analyysin eräänä lähtökohtana on tehdä näkyväksi se, minkälaisia funktioita tietyillä lausumilla ja tietynlaisella kielenkäytöllä pyritään toteuttamaan, eli mikä on tietyn kielellisen teon funktio. Funktio diskurssianalyysissä määrittyy sellaiseksi tosiasialliseksi seikaksi tai teoksi, jonka kielenkäyttäjät tekee. Se käsittää myös kaikki tämän kielellisen teon myötä avautuvat mahdollisuushorisontit. (Suoninen 2016a, 57-58.)

Mikrotasolla kielenkäyttö on toimijoiden välistä sosiaalista vuorovaikutusta. Makrotasolla vuorovaikutus muuntuu tietyiksi institutionaaliseksi yhteiskunnalliseksi totuuksiksi ja tavoiksi nähdä todellisuus. Nämä totuudet ja todellisuuden jäsentämisen tavat muuntuvat edelleen enemmän tai vähemmän yleisesti hyväksytyiksi diskursseiksi. (Jokinen ym. 2016a, 26; Heiskala 2000, 98.) Diskurssien matriisinomainen luonne ylläpitää ja uusintaa tiettyjä käsityksiä yhteiskunnallisen todellisuuden piirissä. Diskurssianalyysi pyrkii saattamaan näkyväksi näitä erilaisia sosiaalisen todellisuuden tuottamisen muotoja sekä haastamaan esimerkiksi vaihtoehdottomuuden tuottamista painottamalla sosiaalisen konstruktionistista luonnetta. Näin se hylkää asioiden ja ilmiöiden väitetyn ”luonnollisen” luonteen.

Diskurssianalyysia analyysin menetelmänä käyttävän tutkijan on analyysissään syytä kiinnittää huomionsa myös erityisesti niihin prosesseihin, joissa itsestäänselvyydet rakentuvat, kun tietyt todellisuuden versiot vakiintuvat ja syrjäyttävät muut mahdolliset vaihtoehdot (Jokinen & Juhila 2016, 88; Juhila 2016a, 148). Vakuuttamaan pyrkivää retoriikkaa diskurssianalyysi tutkimusmetodina pyrkii yleensä tarkastelemaan faktan konstruointina. Faktan konstruoinnin päämääränä on saada kuvaukset ja diskurssit näyttämään kiistanalaisten väitteiden sijasta kiistämättömiltä tosiasioilta. (Jokinen 2016c, 341.) Diskurssianalyysi pyrkii näin paljastamaan sosiaalisen todellisuuden rakentumisen tapoja muiden muassa tuomalla näkyväksi erilaisia piilomerkityksiä sekä implisiittisiä merkityksiä, joiden avulla eri toimijat pyrkivät konstruoimaan sosiaalista todellisuutta omien tarkoitusperiensä kannalta edullisella tavalla.

Pynnösen (2013, 5) mukaan ”erilaisten tilanteiden analyysi pureutuu asioihin, joita pidämme itsestään selvinä ja avaa meille sitä, miksi toimimme niin kuin toimimme.” Kielenkäytön tilanteissa merkityksellistä on kiinnittää huomiota mm. kontekstiin, johon jokin asia tai ilmiö sidotaan. Kontekstin taustalla on aina tietyt diskurssin historialliset kerrostumat, jotka ovat vaikuttaneet toimijoiden käsityksiin ja asenteisiin käsillä olevia ilmiöitä ja asioita ajatellen. (Jokinen ym. 2016a, 26.) Nämä käsitykset ja asenteet ohjaavat toimijoiden omaa todellisuuden tuottamisen ja uusintamisen keinovalikoimaa sekä näiden tavoitteita ja päämääriä. Aristoteleen (1997, 10) mukaan ”retoriikan tehtävänä on havaita vakuuttava ja näennäisesti vakuuttava.” Myös diskurssianalyysin tutkimusmenetelmänä on syytä keskittyä paljastamaan ja erottamaan toimijoiden todelliset motiivit niistä, joiksi toimijat pyrkivät motiivinsa erilaisin kielellisin teoin verhoamaan. Retoriikka täytyy siis erottaa toimijoiden taustalla piilevistä todellisista tavoitteista.

Diskurssianalyysi yhteiskuntatieteellisenä tutkimusmenetelmänä näyttäytyy monissa tapauksissa tietynlaisena teoreettis-metodologisena viitekehyksenä, joka soveltuu oivallisesti yhteiskunnallisten ilmiöiden tutkimiseen kielellisistä lähtökohdista käsin (Valtonen 1998, 96). Valtosen (mt.) mukaan diskurssianalyysia tutkimusmenetelmänä ei voida siis nähdä jonkinlaisena yhtenäisenä tai vakiintuneena tutkimusmenetelmänä, vaan joukkona ”kieltä, sen käyttöä ja yhteiskuntaa koskevia teoreettisia lähtöoletuksia, jotka väljästi ohjaavat tietyn suuntaisiin kysymyksenasetteluihin ja menetelmällisiin ratkaisuihin.” Diskurssianalyysi voidaan täten nähdä jokseenkin epämuodollisena sekä epäinstitutionalisoituneena yhteiskuntatieteellisen analyysin menetelmänä, jonka vahvuus juontuu sille luonteenomaisesta tietynlaisesta analyysin luovuudesta (Poutanen 2018, 146).

Tietynlaisten puheavaruuksien analyysi nousee keskiöön diskurssianalyttistä tutkimusta tehtäessä (Kosonen 1998, 10). Diskurssianalyysi tutkimusmenetelmänä keskittyy kielen *käytön* tutkimiseen ja tämä kielenkäyttö nähdään tutkimusmenetelmän näkökulmasta luovana sekä todellisuuden luonteeseen vaikuttamaan pyrkivänä konstruktiivisena toimintana (Valtonen 1998, 97). Tämä toiminnan aspekti taas olisi nähtävä keskeisenä analyysin kohteena, sen sijaan että huomiota kiinnitettäisiin tekstien tai muun kielellisen materiaalin representaatioihin (Fairclough & Fairclough 2012, 1). Kielen ja sen lauseiden merkitys ei aina tyhjene siihen, että jonkin lauseen voi sanoa olevan tosi tai epätosi kuvaus todellisuudesta (Kortelainen & Järvikylä 2013, 29). Juhilan (2016b, 371) mukaan maailma voidaan kielellisissä teoissa konstruoida useilla eri tavoilla ja rakentaa siitä useita rinnakkaisia versioita. Diskurssianalyysin tavoitteena on tehdä näkyväksi tätä konstruktiiivista toimintaa erilaisten toimijoiden toiminnan taustalla ja motivaattorina sekä analysoida ”miten maailmasta tehdään tosi kielellisissä käytännöissä” (mt., 371-372).

Menetelmänä diskurssianalyysia käytettäessä on keskeistä kiinnittää huomionsa kielenkäytön lisäksi myös muihin yhteiskunnallisessa todellisuudessa ilmeneviin sosiaalisiin käytäntöihin. Myös diskurssien taustalla ja rakennusaineissa piileviin kulttuurisiin merkityksellistämisen tapoihin on syytä kiinnittää huomiota diskurssianalyysiin nojaavaa tutkimusta suoritettaessa. (Torfing 2005, 6-7.) Diskurssianalyysi menetelmänä myös tuottaa selontekoja, jotka muotoilevat sosiaalista todellisuutta kulttuuristen toimijoiden uudelleen ymmärrettäväksi (Suoninen 2016b, 233). Diskurssianalyysin paljastamat selonteot ensinnäkin ”pitävät yllä niitä konventionaalisia rakenteita, joiden noudattamista tai joista poikkeamista ne perustelevat. Toiseksi selonteot pitävät yllä diskursseja, joihin ne viittaavat tai vetoavat vakuuttaakseen yleisönsä. Kolmanneksi selonteosta aiheutuu monenlaisia vaikeasti pääteltävissä olevia symbolisia ja aineellisia seurauksia.” (mt., 235; Jokinen ym. 2016a, 31). Näistä syistä diskurssianalyttistä tutkimusta tehtäessä on syytä ottaa menetelmän todellisuuden luonteeseen vaikuttava puolensa huomioon mahdollisuuksien mukaisesti.

Koska diskurssit ovat keskeinen osa sosiaalista kommunikaatiota, on niitä tutkimalla Kakkuri-Knuutilan (1998, 240) mukaan mahdollista ”paljastaa yhteiskunnallisia arvoja ja uskomuksia sekä näiden keskinäisiä suhteita.” Näin diskurssien sisältämiä sekä edelleen konstruoimia arvostuksia ja puhumisen tapoja voidaan tehdä näkyviksi erilaisten yhteiskuntatieteellisten menetelmällisten työkalujen avulla (mt., 240; Fairclough 2001). Torfing (2005, 22) kuvaa diskurssianalyysia ratkaisukeskeisenä yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen menetelmänä, jonka tavoitteena tulisi olla pyrkimys löytämään sekä valaisemaan ilmiöitä ja syitä tiettyjen yhteiskunnallisesti relevanttien ongelmien taustalla. Analyysin kohteena tulisi Torfingin (mt.) mukaan olla ne diskurssit ja puhettavat, jotka tuottavat tietyn yhteiskunnallisen tai sosiaalisen asiantilan, eivät ilmiöt itsessään. Näin voidaan näiden ilmiöiden kontingentti luonne paljastaa näkyväksi, vastakkaisena näkemykselle niiden ”luonnollisuudesta” tai ”vaihtoehdottomuudesta”. Tätä kautta diskurssianalyttinen tutkimus pyrkii antamaan oman panoksensa ja vaikuttamaan sosiaalisten ja yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemiseen. Näin diskurssianalyysistä muotoutuu oivallinen työkalu näiden ongelmien ja ilmiöiden analyysin tueksi. (Torfing 2005, 22.)

3.3 Aineiston esittely

Aineistona käsillä olevassa tutkimuksessa toimivat neljän eri hallituksen hallitusohjelmat 1980-luvun loppupuoliskolta 2010-luvun puoleenväliin. Valitut ohjelmat ovat Harri Holkerin (1987), Esko Ahon (1991), Paavo Lipposen II-hallituksen (1999) sekä Juha Sipilän (2015) hallituksen ohjelmat. Ajallisesti aineisto jakautuu neljään eri aikakauteen, käsittäen 1980-luvun lopun taloudellisen hyvinvoinnin aikakauden, 1990-luvun alkupuoliskon laman, 1990-luvun loppupuoliskon taloudellisen elpymisen aikakauden sekä 2010-luvun puolenvälin pitkään jatkuneen taloudellisen toimeliaisuuden hiipumisen ja taantumien ajanjaksot. Kaksi valituista hallitusohjelmista edustaa siten hyvän taloudellisen tilanteen aikana toimintansa aloittanutta hallitusta (Holkeri, Lipponen II) ja toiset kaksi (Aho, Sipilä) taas huonon taloudellisen tilanteen – eli laman tai laskusuhdanteen aikana – toimintansa aloittanutta hallitusta. Tämä valinta kahden eri taloudellisen tilanteen aikaisten hallitusohjelmien analyysistä juontuu yhteen tutkimuksen tavoitteista, joka on selvittää eroavatko talouden puhetavat toisistaan, riippuen onko kysymyksessä talouden positiivinen tai negatiivinen sykli. Näin tutkittaviksi tuli siis kaksi hallitusohjelmaa positiivisen talouden syklin ajalta ja kaksi negatiivisen. Hallitusohjelmat ovat vapaasti katsottavissa ja ladattavissa valtioneuvoston internet-sivuilta.

Analyysin keskeisin kiinnostuksenkohde rajautuu hallitusohjelmien *talouspoliittisen* viitekehyksen sisään. Tutkimuksen kiinnostuksen kohteen ollessa talouspuheen diskurssit, rajaus lienee luonteva. Talouspolitiikalla hallitusohjelmien kontekstissa tarkoitetaan ”sellaisia julkisen vallan toimenpiteitä, joilla pyritään vaikuttamaan poliittisen talouden kehityskulkuun.” (Patomäki 2014, 131). Kaikkien hallitusohjelmien ulkopoliittikkaa sekä Lipposen ja Sipilän hallitusohjelmien EU-politiikkaa käsittelevät osiot on rajattu kokonaan analyysin ja tutkimuksen ulkopuolelle. Holkerin ja Ahon hallitusten aikana Suomi ei vielä ollut EU:n jäsen, joten siinä mielessä rajaus on tarpeen analyysin symmetrian vuoksi. Nämä rajaukset on tehty tietoisena siitä, että myös ulko- ja EU-politiikalla on taloudelliset aspektinsa. Keskeisimmät talouspolitiikkaa sivuavat puhetavat esiintyvät kuitenkin muissa osioissa kuin ulko- ja EU-politiittisissa, joten rajaus on sikäli perusteltu. Rajaus on muutenkin vedettävä johonkin, sillä talous tänä päivänä lävistää tehokkaasti kaikkia yhteiskunnan osia. Holvaksen (2009, 12) mukaan talous on viime vuosikymmeninä kohonnut perustelujen tukipylvääksi mitä moninaisimmilla yhteiskunnan sektoreilla. Talouden korostuneen merkityksen myötä talouden voimat ja taloudelliset toimijat ohjaavat tänä päivänä yhä enemmän yhteiskuntien käyttäytymistä, ajattelua ja keskustelua (Wuokko 2017, 33). ”Erityisen vahvasti talouden vaatimukset

ja logiikka määrittävät aikamme poliittista päätöksentekoa ja valittavissa olevia ratkaisumahdollisuuksia.” (mt., 33). Tässä yhteiskunnallisessa kontekstissaan talous instituutiona on saavuttanut aseman, jossa taloudellinen ajattelu toimii tietynlaisena ”rationalisaation tekniikkana, joka määrittää poliittisen toiminnan aluetta.” (Kantola 2002, 46). Talouden rajat yhteiskunnan kontekstissa ovat todellisuudessa kuitenkin poliittinen kysymys, joka perustuu taloudellisten sijaan poliittisiin päätöksiin.

Aineistosta on tämän tutkimuksen puitteissa tarkoitus tarkastella nimenomaan poliittista kielenkäyttöä talouspuheen kontekstissa. Tähän tarkoitukseen hallitusohjelmat soveltuvat hyvin niiden poliittisen ja retorisen luonteen takia. Koskinen & Saarinen (2019, 142) luonnehtivat hallitusohjelmia retorisiksi dokumenteiksi. Retorisen luonteensa vuoksi aineisto sopii hyvin analysoitavaksi diskurssianalyysin keinoin. Hallitusohjelmien perusluonne on muuttunut 1980-luvun lopulta näihin päiviin tultaessa jonkin verran ja niiden merkitys poliittisten päätösten perustana on kasvanut (mt., 145). Hallitusohjelmista on nykypäivänä tullut huomattavasti pidempiä ja yksityiskohtaisempia kuin aiemmin. Tämän tutkimuksen aineistossa jokainen hallitusohjelma on edellistä pidempi; Holkerin hallituksen ohjelman ollessa alle 10-sivuinen ja 2010-luvulla laaditun Sipilän hallituksen ohjelman ollessa jo lähes 40-sivuinen. Tuoreemmat hallitusohjelmat ovat sisällöltään huomattavasti aiempaa yksityiskohtaisempia, vanhempien luonnostellessa lähinnä toteutettavan politiikan suuria linjoja ja linjanvetoja (Saarinen, Salmenniemi & Keränen 2014, 608; Koskinen & Saarinen 2019, 145).

Vaikka poliittiset päätökset ja niiden valmistelu tapahtuukin muussa yhteydessä kuin hallitusohjelmissa, ovat hallitusohjelmat merkittävä politiikan foorumi. Hallitusohjelmat ovat myös poliittisen kamppailun kenttiä esimerkiksi lakeja ja muita talouspoliittisia toimia perusteltaessa ja oikeutettaessa (Saarinen ym. 2014, 607; Alasuutari 2017, 255). Mielipiteisiin vaikuttaminen on politiikan kielen ja retoriikan funktioista keskeisimpiä (Nygård 2015, 137; Mustaparta 1997, 168). Myös hallitusohjelmiin pätee muiden tarkoitustensa ohella tämä pyrkimys vaikuttaa mielipiteisiin. Poliittista retoriikkaa, joka nojaa diskursiiviseen merkitysten tuottamiseen, voidaan käyttää sekä vallitsevien tilanteiden puolustamiseen että kumoamiseen (Nygård 2015, 151). Synnyttämällä tietynlaista käsitystä todellisuudesta tai konstruoimalla vakiintunutta todellisuuskuvaa uudelleen, voidaan yleisö saada hyväksymään esimerkiksi ehdotettuja uudistuksia välttämättöminä. Tällöin pyritään häivyttämään se realiteetti, että asiat myös taloudessa ja politiikassa voidaan aina haluttaessa päättää myös toisin (Eskelinen & Sorsa 2011, 71, 73; Nygård, 161). Luomalla harhakuva

pakottavista rajoitteista, voidaan pyrkiä piilottamaan se seikka, että poliittisissa valinnoissa on lopulta aina kyse joidenkin toimintatapojen suosimisesta toisten sijaan (Eskelinen & Sorsa 2011, 297, 305).

Myös poliittisessa päätöksenteossa päätösten taustalla vaikuttavat aina merkitykset, jotka on arvotettu kulloinkin vallitsevien ja hegemonisten arvojen perusteella. Patomäki (2014, 36) mainitseekin myös käsitteiden olevan arvottavia, joten sanojen valinta on tällöin politiikkaa. Esimerkiksi talouspolitiikassa on Eskelinen & Sorsan (2011, 31) mukaan ”kyse aina siitä, mitkä määritelmät yhteiskunnassa kulloinkin neuvotellaan oikeiksi talouden määritelmiksi ja millaiseksi tämän talouden arvot ja normit päätetään muotoilla.” Arvoja taas tuotetaan yhteiskunnallisesti ajatellen merkityksen antamisen ja tulkintojen vuorovaikutuksessa (Sulkunen 1997b, 17). Sulkusen (mt., 22-23) mukaan arvot, normit ja asenteet muodostavat sosiaalisesti pakottavia subjektiivisia merkityksiä, jotka ohjaavat toimijoiden toimintaa ja käyttäytymistä yhteiskunnallisessa kontekstissaan. Ne tuotetaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja ne muodostuvat osaksi tiedostettua ja diskurssina käsitettyä sosiaalista todellisuutta (mt., 25-26). Koska myös hallitusohjelmien voidaan katsoa olevan osaltaan sosiaalista vuorovaikutusta, voidaan niiden nähdä tuottavan arvoja, normeja ja asenteita. Monet yhteiskunnalliset instituutiot tukeutuvat käsitykseen, että arvoasetelmista voidaan tehdä loogisia päätelmiä esimerkiksi moraalien tai oikeudenmukaisuuden suhteen (Koistinen 1998, 56), vaikka todellisuudessa logiikalla ei voida ratkaista asioiden moraalista puolta.

Chouliaraki ja Fairclough (1999, 12) huomauttavat, että myös poliittisesti latautuneet tekstit pyrkivät suostuttelemaan yleisönsä jonkin tietyn kannan taakse, eli vakuuttamaan yleisön tietystä seikasta. Myös hallitusohjelmat toteuttavat osaltaan tätä tavoitetta ja toimivat ”työkaluina, joiden kautta asiantiloja ja ongelmia – ja niiden ratkaisuja – legitimoidaan ja joiden avulla yleisöä ohjataan hyväksymään asetetut poliittiset tavoitteet.” (Koskinen & Saarinen 2019, 144). Talouden faktojen määrittelystä käydään jatkuvaa kamppailua politiikan kentällä (Sorsa & Eskelinen 2012, 175; Eskelinen 2009, 133), siinä missä muidenkin yhteiskunnan osa-alueiden retorisen määrittelystä. Hallitusohjelmat voidaan nähdä eräänä keskeisistä talouden faktojen määrittelyn areenoista. Tuottamalla tietynlaista kuvaa taloudesta, voivat faktuaalistetut talouden ilmiöt saada edistämään instituutioiden muuttumista vastaamaan näiden kuvien luomaa näkemystä (Sorsa & Eskelinen 2012, 185). Esimerkiksi hyvinvointivaltion reformeissa poliittisella retoriikalla on merkittävä roolinsa (Nygård 2015, 137). Hallitusohjelmien ollessa eräs keskeisistä poliittisen retoriikan areenoista, voidaan niiden asemaa poliittisten reformien oikeuttajana ja mahdollistajana pitää merkittävänä.

Hallitusohjelma on eräs keskeisistä parlamentaarisen poliittisen järjestelmän hallintamuodoista. Esimerkiksi valtion lainsäädäntö- tai budjettivaltaa käyttämällä hallituksessa toimivat puolueet kykenevät toteuttamaan mm. erilaisia ohjelmallisia tavoitteitaan, jotka vaikuttavat elimellisesti politiikan tuotoksiin. Hallituksen poliittisen pohjan muuttuessa usein myös sen poliittinen linja muuttuu. (Paloheimo & Wiberg 1996, 341.) Siinä missä taito puhua parlamentissa voi olla tärkeä vallan lähde (Pekonen 2011, 14), voivat myös hallitusohjelmien onnistuneet retoriset muotoilut toimia tehokkaina vallan lähteinä. Hallituksen työskentelyn kannalta hallitusohjelma asettaa sen toiminnalle tietyt raamit, joiden on ainakin jossakin mielessä tarkoitus määrittää hallituksen työskentelyä ja suuntaviivoja työskentelylle (Fairclough 1997, 124).

Viime vuosikymmenten myötä puolueiden, hallituksen ja eduskunnan merkitys poliittisena vallankäyttäjänä on Suomessa kasvanut viimeistään perustuslakiuudistuksen myötä ja esimerkiksi eduskunnan perustuslaillinen asema on tästä johtuen tänä päivänä vahvempi kuin aiemmin (Niemi, Raunio & Ruostetsaari 2017a, 7; Ruostetsaari 2017, 31; Karvonen 2017, 110). Tästä johtuen myös hallitusohjelmien poliittinen painoarvo ja merkitys politiikan näyttämöllä on kasvanut. Palonen (2012, 21, 110) tähdentää, että myös parlamentaarisen politiikanteon kannalta sanat ovat tekoja ja parlamentaarisen politiikan retorisessa tyyliässä puheet ovat samalla tekoja. Myös hallitusohjelmien retoriikkaa voidaan tällöin ajatella jonkin funktion toteuttavana puhetekona. Parlamentaarisen kielen tavoin hallitusohjelmista paikallistuu tietynlainen historian ja puhekulttuurin muovaama omien konventionaalisten puhetapojensa varaan rakentuva retorinen tyyliensä (Palonen 2012, 64). Siinä missä parlamenttipuheet voidaan nähdä esimerkkinä puheista, jotka ovat ymmärrettävissä retorisisa siirtoina debatissa (mt., 95), voidaan hallitusohjelmissa esiintyvän retoriikan ajatella olevan retorisia siirtoja jossain suuremmassa poliittisessä kokonaisuudessa.

3.4 Analyysin eteneminen

Olen analyysissäni pyrkinyt pelkän deskriptiivisen kuvailun sijasta kiinnittämään huomiota ennen kaikkea aineiston preskriptiivisiin ja siten todellisuutta konstruoiviin ilmaisuihin, sanontatapoihin ja puoliin. Deskriptiivinen kuvaileva ilmaisu harvemmin ainakaan yhtä suoraan pyrkii eksplisiittisesti vaikuttamaan diskursiivisesti yhteiskunnallisen todellisuuden luonteeseen, toisin kuin preskriptiivinen, jonka funktiona on tietynlainen normien ja käytäntöjen tuottaminen. Olen pyrkinyt

paikallistamaan niitä retorisia keinoja ja tapoja, joiden avulla aineistossa pyritään rakentamaan tietynlaista toimijoiden kannalta toivottua ja tavoiteltua sosiaalista todellisuutta. Tutkimuskysymysteni mukaisesti olen aluksi pyrkinyt paikallistamaan aineistosta ilmenevät keskeiset diskurssit kustakin hallitusohjelmasta. Tämän jälkeen olen keskittänyt analyysini huomion niihin rakennusaineisiin, joista nämä keskeiset diskurssit tuntuvat rakentuvan. Olen yrittänyt löytää niitä merkitseviä teemoja, joiden varaan mikäkin diskurssi rakentumisessaan ja uudelleentuottamisessaan tukeutuu. Olen myös tähdännyt erittelemään hegemonisia pyrkimyksiä, siinä määrin mikäli niitä aineistosta löytyy.

Toisen tutkimuskysymyksen kannalta olen seuraavaksi pyrkinyt tarkastelemaan, tuotetaanko aineistossa vaihtoehdottomuutta hallitusohjelmien ehdottamien (ongelmien) ratkaisujen ja toimenpide-ehdotusten tueksi ja oikeuttamiseksi. Kiinnitin huomiota niihin retorisiin tapoihin ja keinoihin, joilla näitä pyrittiin oikeuttamaan ja perustelevaan, joko eksplisiittisesti tai implisiittisesti. Pyrin myös kiinnittämään huomiotani siihen, millaisia ovat luonteeltaan nämä retoriset puhetavat, jotka aineistosta paikallistuvat. Analyysissäni pyrin mahdollisuuksien mukaan myös erittelemään niitä toimijoita, joita sieltä nousee esiin. Aineiston luonteen vuoksi näiden paikallistettujen toimijoiden määrä ja rooli ei noussut kovinkaan suureksi tai merkittäväksi, vaikka niitä aineistosta jonkin verran onnistuinkin paikallistamaan.

4. HALLITUSOHJELMIEN KESKEISET DISKURSSIT JA RETORISET TODELLISUUDEN TUOTTAMISEN TAVAT

Tässä luvussa käsittelen ja kuvaan aineiston analyysin tuloksia. Analyysia toteuttaessani kävin hallitusohjelmat läpi useita kertoja. Etsin alkuun ilmauksia liittyen esimerkiksi siihen, miten hallitusohjelmissä ehdotetut toimet tullaan toteuttamaan. Etsin myös mahdollisia toistuvia linjauksia sekä kussakin hallitusohjelmassa toistuvia käsitteitä. Kiinnitin huomiotani siihen, millaisia toimia eri ohjelmissä luvattiin poliittisesti toteuttaa sekä millaisten puhetapojen ja retoriikan kautta. Paikallistin kussakin hallitusohjelmassa konstruoidun keskeisen diskurssin, joka eniten määrittä ja pyrki perustelevaan sekä oikeuttamaan valtaan astuneen hallituksen toimintaa. Kiinnitin tämän lisäksi huomioni niihin puhetapoihin ja hallitusohjelmassa omaksuttuun retoriikkaan oikeuttamisen ja perustelemisen taustalla ja pohjana.

Holkerin hallituksen hallitusohjelma (1987-1991)

Pääministeri Holkerin keväällä 1987 aloittanut hallitus pääsi aloittamaan toimintansa taloudellisesti vakaan suhdanteen vallitessa (Nevakivi 2006, 324; Kantola 2002, 93). Suomessa oli sotien jälkeen totuttu jatkuvasti kasvavaan talouteen ja Kiander & Vartia (1998, 17) puhuvatkin Suomen sotien jälkeisestä talouskasvusta jopa ”kasvukoneena”. Tämä jatkuvan taloudellisen kasvun ajanjakso ulottui 1980-luvulle Holkerin hallituksen aloittaessa toimikautensa (Kosonen 1998, 60; Kiander & Vartia 1998, 54; Kantola 2002, 93). Talouskasvu jatkui vielä 1980-luvulla samaan ripeään tahtiin, johon oli koko 1900-luvun jälkipuoliskon ajan Suomessa totuttu (Kiander & Vartia 1998, 9, 13-15). Ajoittain vaivanneet suhdannevaihtelutkin tuntuivat 1980-luvulla tasoittuneen ja talouden sääntelyä oli vuosikymmenen aikana vähennetty tuntuvasti (mt., 9, 13-15, 55). Neuvostoliiton kanssa käyty bilateraalinen clearing-kauppa vakautti tässä vaiheessa osaltaan vielä Suomen taloutta, viennin edelleen vetäessä erityisesti itään. Samaan aikaan talouden sääntelyn purkamisen myötä huimaan nousuun ampaissutta kotimaisen kysynnän ja keinottelun lisääntymistä alettiin kutsua kasinotalouden termillä. (Nevakivi 2006, 325, 328-329; Kiander & Vartia 1998, 27.)

Holkerin hallitus muodostettiin istuvan presidentti Mauno Koiviston suosiollisella avustuksella, Koiviston saatua vihiä porvaripuolueiden tekemästä salaisesta ns. kassakaappisopimuksesta porvarihallituksen muodostamiseksi. Koivisto syrjäytti hallitustunnustelijana eniten paikkoja eduskuntaan vaaleissa lisänneen kokoomuksen puheenjohtajan Ilkka Suomisen ja valitsi tämän sijasta tehtävään niin ikään kokoomuslaisen Harri Holkerin. (Nevakivi 2006, 323.) Holkerin onnistui houkutella hallituksen toiseksi suureksi puolueeksi Keskustapuolueen sijasta SDP:n, muodostaakseen sinipunaksi kutsutun hallituksen. Näin Koiviston onnistui Holkerin avustuksella kaataa porvarileirin haaveet puhtaasta porvarihallituksesta. Sosialidemokraattien keskuudessa hallitusyhteistyö herätti jonkin verran vastustusta ja hallituskoalition viitattiinkin eräänlaisena ”epäpyhänä allianssina”. SDP:n johto puheenjohtaja Kalevi Sorsan johdolla kuitenkin sitoutui hallituksen toimintaan osallistumalla hallitustyöskentelyyn ministereinä. (mt., 323-324.) Hallituksen muiksi puolueiksi mukaan tulivat RKP ja SMP yhteensä kolmella ministerinsalkulla.

Rakennemuutos yhteiskunnan murroksen vaatimuksena ja mahdollistajana

Holkerin hallituksen ohjelmasta keskeisenä diskurssina esiin nousee *rakennemuutoksen* diskurssi. Diskurssi rakentuu työn muutoksen ja työelämän uudistamisen, yhteiskunnan murroksen vaikutuksista kärsivän elinkeinoelämän toimintaedellytysten turvaamisen sekä aluepoliittisen murroksen ympärille. Sekä työn muutoksen että elinkeinoelämän murroksen teemat nousevat hallitusohjelmassa esille useampaan otteeseen ja monin erilaisin tavoin. Hallitusohjelmassa käsitellään useampia eri toimenpide-ehdotuksia rakennemuutokseen liittyen ja painotetaan pyrkimystä rakennemuutoksen hallittuun toteuttamiseen. Hallitusohjelmassa todetaan, että:

”Rakennemuutoksen hallittu toteuttaminen edellyttää erityistoimia talouden ja työelämän, tieteen, tutkimuksen ja koulutuksen sekä kulttuurin sarjoilla.”

Rakennemuutos näyttäytyy hallitusohjelmassa sekä haasteena että mahdollisuutena. Rakennemuutosta toisaalta tuetaan hallitusohjelmassa, toisaalta pyritään välttämään ja minimoimaan sen aikaansaamia negatiivisia vaikutuksia. Sen vaikutukset kuitenkin ulottuvat monille yhteiskunnan ja elämän eri osa-alueille sekä vaatii ”erityistoimia” monilla eri yhteiskunnan ”saroilla”.

Holkerin hallituksen ohjelmassa mainitaan työttömyyden alentaminen hallituksen talouspolitiikan keskeiseksi tavoitteeksi. Tällöin työttömyyden voidaan luonnollisesti katsoa olevan hallitukselle myös keskeinen ongelma. 1980-luvun korkeasuhdanteen aikana työttömyys oli kuitenkin verraten alhaisella tasolla, työttömyysasteen ollessa vuonna 1987 vajaan kuuden prosentin tuntumassa. Laman aikana ja sitä seuranneina vuosikymmeninä on jouduttu tottumaan huomattavasti korkeampiin työttömyyslukuihin, työttömyysasteen ollessa 1990-luvun alkupuoliskolla peräti lähes 20 prosenttia. Tämän jälkeen työttömyysaste laski vuosikymmenen loppuun mennessä alle kymmeneen prosenttiin, johon se on vakiintunut 2000-luvulla. (Tilastokeskus 2019.)

1980-luvun alkupuoliskolla aloitettua suurimittaista taloudellisen sääntelyn purkamista ei vielä ollut saatettu loppuun Holkerin hallituksen aloittaessa toimintansa vuonna 1987. Näin myöskään taloudellisen sääntelyn vähentämisen vaikutukset eivät olleet vielä täysimääräisesti nähtävissä tässä vaiheessa. (Kiander & Vartia 1998.) Hallitusohjelmassa viitataan kuitenkin talouden rakennemuutokseen useammassakin otteessa, joten talouden sektorilla tapahtuneiden muutosten vaikutukset tulevaan talouspolitiikkaan näyttävät vähintäänkin jossakin määrin olevan tiedossa jo

tässä vaiheessa. Rakennemuutos tuodaan hallitusohjelmassa esille heti ohjelman alussa määritettäessä hallituksen toiminnan lähtökohdat:

”Kansainvälisen työnjaon kehittyminen, talouden yleismaailmallinen rakennemuutos ja kansainvälistyminen muuttavat elämäntapamme perustaa. Kansallisen kulttuurin ja identiteetin sekä taloutemme perustan vahvistaminen edellyttävät kykyä vastata rakennemuutoksen haasteisiin ja tarttua sen tuomiin mahdollisuuksiin.”

Rakennemuutoksella mainitaan olevan peräti elämäntapamme perustaa muuttavia vaikutuksia kansalaisten elämään. Tämänkaltaisen retoriikan perusteella voidaan ajatella, että hallitusohjelmaa laadittaessa on ymmärretty talouden muutosten vaikutusten voimakkuus kansalaisten arkeen tulevaisuudessa. Elämäntavan kaltaisiin voimallisiin ilmaisuihin tukeutuva retoriikka antaa lisäksi ymmärtää, että nämä vaikutukset tulevat ulottumaan myös sekä valtion- että kansantalouden realiteetteihin suurissakin määrin. Pyrittäessä vastaamaan rakennemuutoksen tuomiin uusiin haasteisiin, nousee hallitusohjelmassa esiin maininnat työllisyyden saamisesta kasvu-uralle sekä työttömyyden tuntevasta alentamisesta. Tavoitteiden saavuttamisen keinoina hallitusohjelmassa mainitaan talouspolitiikka, jota toteutetaan yhteistyössä eri etujärjestöjen kanssa.

”Hallitus myötävaikuttaa myös siihen, että työmarkkinoiden osapuolet ja yritykset tukevat alhaisen inflaation talouspolitiikkaa ja voivat lisätä vastuutaan työllisyyden parantamisesta ja työelämän uudistamisesta. Talouspolitiikassa korostuu tuotantoelämän joustavuuden, sopeutumiskyvyn lisäämisen ja tuotantotoiminnan monipuolistamisen tarve. Työttömyyden tuntuva alentaminen edellyttää, että yritysten mahdollisuudet menestyä kansainvälisessä kilpailussa ovat riittävän hyvät. Tulopoliittista järjestelmää pyritään kehittämään joustavammaksi yhteistyössä työmarkkinajärjestöjen kanssa.”

Hallitus sekä vastuullistaa muita työmarkkinatoimijoita että lupaa näille joustoja työmarkkinoita ja tulopoliittista järjestelmää ajatellen. Luetellut toimet kuitenkin lupaavat hyötyjä enemmän elinkeinoelämälle kuin esimerkiksi työntekijäpuolelle. Hallitusohjelman mukaan tuotantoelämä ja -toiminta sekä yritysten toiminta kansainvälisessä kilpailussa luvataan ensisijaisesti turvattavan. Myös inflaation pitämisestä alhaisella tasolla huolehditaan, joka on hyvä uutinen velalliselle, oli tämä sitten kotitalous tai yrityssektorin toimija.

”Välttämätön” rakennemuutos

Holkerin hallituksen hallitusohjelmassa mainitaan rakennemuutoksen olevan ”välttämätön” työllisyyden kannalta. Tässä vallitsee selvä ristiriita työttömyyttä aiheuttavan rakennemuutoksen ja ”*työllisyyden kannalta välttämättömän rakennemuutoksen*” välillä. Toisaalta rakennemuutos nähdään työttömyyttä lisäävänä tekijänä, toisaalta taas ”välttämättömänä” ratkaisuna työllisyyden ongelmien kannalta. Termi ”välttämätön” sisältää oletuksen jonkun asian tai ilmiön vaihtoehdottomuudesta ja siinä häivytetään asian perimmäiseltä olemukseltaan poliittinen luonne. Samalla tavoin kuin jokin asia esitetään toivottavaksi, voidaan välttämättömäksi esitettykin asia osoittaa luonteeltaan arvottavaksi. Kun puhutaan arvoista, on kyseessä aina pohjimmiltaan poliittiset preferenssit asian tai ilmiön suhteen. (Eskelinen & Sorsa 2011, 38-39; Wuokko 2017, 32.) ”Välttämätön” määrittäyty tietynlaisen arvottamisen kautta ja arvottaminen sekä normittaminen ovat poliittista toimintaa ja sitä kautta myös kulttuurisesti sidonnaisia. Siten talouspoliittinen väite voidaan aina ymmärtää myös moraalisenä kannanottona. Tämänkaltaisen retoriikka rakentaa moraalisesti varautunutta normatiivista kuvaa asioiden tai ilmiöiden luonteesta, vaikka kyse on viime kädessä poliittisista valinnoista. (Koskenniemi 2016, 163; Eskelinen & Sorsa 2011, 39; Korkman 2016, 26.)

Vaikka asioiden sisältämät normatiiviset lataukset pysyisivät näkymättömissä, sisältävät talouden ja talouspuheen kentät kuitenkin aina myös normatiivisia sitoumuksia, sillä poliittisessa toiminnassa kaikissa muodoissaan on aina kyse myös arvoista (Korvela & Vuorelma 2017b, 203; Eskelinen & Sorsa 2011, 66). Myös poliittisten tavoitteiden ja pyrkimysten määrittely on siten aina luonteeltaan normatiivisuutta korostavaa ja näin poliittinen toimintakin on usein juuri kamppailua oikeudesta käsitteiden määrittämiseen (Kananen & Kantola 2009, 121; Kantola 2010, 107). Onnistuminen hallitsevien näkökulmien määrittämisessä luo performatiivista valtaa, jonka kautta hallitsevat näkökulmat kykenevät siten edelleen tuottamaan ja uusintamaan käytäntöjä sekä menestymään merkityskamppailuissa. Tämän myötä performatiivinen valta kykenee aina myös tuottamaan ja uusintamaan muitakin sosiaalisia käytäntöjä. (Eskelinen 2017, 18.) Näin luodaan tai tuotetaan mahdollisuus, jonka mukaan yhteiskunnallinen todellisuus ennen pitkää voi muuntua toimimaan hallitsevan kuvauksen mukaisella tavalla, sen sijaan että tämä kuvaus ainoastaan kuvaisi tai heijastaisi todellisuutta. Esimerkiksi talouden saadessa hallitsevassa kuvauksessa ensisijaisen roolin, tulee erilaisten toimijoiden kannalta mahdolliseksi myös toimia siten kuin talous jollain tavoilla olisi yhteiskunnassa ensisijaista ja muista inhimillisistä elämänalueista erillistä. (Sorsa & Eskelinen 2012, 170; Eskelinen 2017, 18; Eskelinen & Sorsa 2011, 19.)

Sosiaaliset ja poliittiset ilmiöt ja tapahtumat muuttavat sanastoamme kaiken aikaa ja retoriset innovaatiot vaikuttavat tätä kautta uusien poliittisten projektien kehittymiseen sekä uudenlaisten strategioiden omaksumiseen (Torfing 2005, 5). Siten samoin kuin kielenkäyttö voidaan nähdä toimintana, voidaan poliittinen kielenkäyttö ymmärtää politiikan tekona sekä kamppailuna määrittelyvallasta, jolla saattaa olla myös huomattavia yhteiskunnallisia vaikutuksia. Täten kielenkäytöllä on merkittävä vaikutuksensa valtasuhteiden tuottamisessa, ylläpitämisessä ja muuttamisessa. (Jokinen 2016a, 179.) Muiden muassa poliittiset puolueet ja muut toimijat pyrkivät näin saattamaan kannaltaan järkeviä ja edullisia diskursseja hyväksytyiksi ja edelleen saamaan nämä näyttämään ikään kuin ”luonnollisilta” asioiden tiloilta. Erityisen hyvin ja tarpeeksi pitkällä aikavälillä tässä onnistuessaan, saavat toimijat mahdollisesti tuotettua hegemoniseksi muotoutuneita ja kulttuurin muuttamiseen kykeneviä diskursseja. (Fairclough 2001, 75-76; Leiwo & Pietikäinen 1996, 105.)

Siinä missä poliittisia toimia oikeutetaan erilaisin retorisin keinoin ja tätä kautta konstruoidaan yhteiskunnallista todellisuutta näille suotuisaksi, niin samoin myös poliittiset päätökset konstruivat sosiaalista (Torfing 1999, 69). Luonnollisen näköinen asiantila tuottaa tehokkaasti vaihtoehdottomuutta, vaikka tosiasiaassa ei ole olemassa mitään ”luonnollista” talouden, politiikan tai muuta yhteiskunnallista instituutiota, vaan ainoastaan sosiaalisen toiminnan kautta luotuja ja tuotettuja instituutioita (Patomäki 2014, 114; Dewey 2006 [1927], 126-127). Kuten Patomäki (2014, 114) toteaa, ”[k]aikki yhteiskunnalliset instituutiot ovat ihmisten kuvittelemia ja rakentamia, ja kaikki ne voivat olla myös toisin.” Jo pelkästään talous yhteiskunnallisena instituutiona on monimutkainen ja vaikeasti ennustettava verkostomainen kokonaisuus, jota voidaan lähestyä lukemattomista eri näkökulmista käsin (Kiander & Vartia 1998, 169). Myös talouden toimijoiden käyttäytymisen ennustamisen vaikeus tuo oman hankaluutensa talouden toiminnan ennustamiseen ja näin esimerkiksi talouteen liittyvät laskelmat ovat yleensä hyvin epävarmoja (Eskelinen & Sorsa 2011, 7; Kiander & Vartia 1998, 179).

Sikäli kuin toivottavan asiantilan määrittäminen yhteiskunnallisessa kontekstissään edellyttää arvokeskustelua (Patomäki 2014, 132), näin tulisi olla myös välttämättömän suhteen. Margaret Thatcher käytti toistuvasti ilmaisua ”ei ole vaihtoehtoa”. Myös markkinafundamentalistit omaksuivat tämän retoriikkaansa perustellessaan epäsuosittuja ja epätoivottuja talouspoliittisia toimenpiteitään. (Lindholm 2016, 124-125.) Samalla tavalla toteutuu Holkerin hallituksen ohjelmassa ”välttämätön” vaihtoehdottomuutta tuottavana retorisenä keinona. Poliittisessa toiminnassa vaihtoehdottomuusstrategia saattaa osoittautua erityisen tehokkaaksi keinoksi politiikan ja sen

toimien perustelussa. Riippuu toimijan poliittisesta kompetenssista kyseisen asian tai ilmiön suhteen, kuinka voimallisesti haluttu vaihtoehtottomuus kulloinkin reaalistuu.

Rakennemuutos näyttäytyy hallitusohjelmassa vakavasti otettavana uhkana työllisyyden kohenemiselle. Hallitus on jopa valmis varaamaan ”*nopeasti kohdennettavissa olevia voimavaroja*”, mikäli äkillisiä paikallisia työllisyysongelmia ilmenee. Erinäisiä muitakin työttömyyden torjunnan kannalta keskeisiä toimia luetellaan. Näiden toimien perusteena käytetään ”*rakennemuutoksen aiheuttamia häiriöitä*”. Tämänkaltainen perustelu siirtää vastuuta toimenpiteistä muille toimijoille kuin talouspoliittisista toimista viime kädessä vastuussa olevalle hallitukselle. Hallitus voi näin vedota välttämättä aiheutuviin häiriöihin, rakennemuutoksen ollessa viime kädessä hallituksen mukaan kuitenkin ”*välttämätön*”. Myös toimet, joihin hallitus ryhtyy ”*työmarkkinajärjestöjen suorittaman selvitystyön perusteella*”, voidaan nähdä vastuun siirtämisenä muille toimijoille. Näiden muiden toimijoiden kontolle syyn voi tarvittaessa siirtää, mikäli talous- ja työvoimapolitiittiset toimenpiteet eivät toteudu halutulla tavalla tai toivotussa mittakaavassa.

Työllisyyspolitiikka rakennemuutoksen vauhdittajana

Työllisyyttä tukevan talouspolitiikan lisäksi hallitus mainitsee ohjelmassaan tehokkaan työvoimapolitiikan työttömyyden aiheuttamien ongelmien vähentämistä tavoiteltaessa. Työttömyyden ongelmien ratkaisemisessa hallitus aikoo tehdä ns. kolmikantaista korporatiivista yhteistyötä työmarkkinajärjestöjen kanssa. Kolmikantayhteistyö perustuu tiiviissä yhteistyössä käytyihin työmarkkinaneuvotteluihin hallituksen, työnantajajärjestöjen ja työntekijöiden etujärjestöjen kesken (Kiander & Vartia 1998, 18-19; Tiihonen 2006, 82). Vaikka Kiander & Vartian (1998, 39) mukaan kolmikantaisesti neuvotellut laajat yhteiskunnalliset tulopoliittiset ratkaisut alettiin jo 1980-luvulla nähdä jäykkänä kilpailukyvyyn heikentäjinä varsinkin elinkeinoelämän ja markkinaliberalismin suunnalta, korostetaan Holkerin hallituksen ohjelmassa työmarkkinajärjestöjen ja hallituksen toimivan yhteistyön merkitystä tulopoliitiikan ja työllisyyden alentamisen yhteydessä.

Hallitusohjelman mukaan kolmikantaisesti neuvoteltua tulopoliittista järjestelmää pyritään myös ”*kehittämään joustavammaksi yhteistyössä työmarkkinajärjestöjen kanssa*”, joten tästä voisi päätellä elinkeinoelämän ja markkinaliberalismin jakamien huolenaiheiden olevan ainakin jossain määrin jaettu myös hallituksen keskuudessa. Yhteistyössä työmarkkinajärjestöjen kanssa tehdyissä ratkaisuissa myönteisenä asiana voidaan nähdä muiden toimijoiden asiantuntemuksen ja intressien

huomioiminen päätöksenteon pohjalla. Varsinkin pyrittäessä konsensukseen asioiden suhteen, on mahdollisimman moninaisten toimijoiden mobilisoiminen asian kannalle järkevää kulloistenkin toimien oikeuttamisen ja perustelemisen kannalta. Toisaalta epäonnistumisten kohdalla taas voidaan vastuu sysätä jälleen muille toimijoille, tässä tapauksessa työmarkkinajärjestöille.

Hallitusohjelmassa työttömyyden alentamisen haasteeseen pyritään vastaamaan ”*pitkäjänteisellä, johdonmukaisella ja kasvua tukevalla talouspolitiikalla*”. Diskurssissa työttömyyden alentaminen kytkeytyy siis muun muassa taloudellisen kasvun käsitteeseen, joka olettaa kasvun olevan yksiselitteisesti positiivinen, hyvä ja toivottava asia. Kiander & Vartian (1998, 17) mukaan vielä 1980-luvun loppupuolella vallitsi ajatus talouskasvun jatkumisesta tasaisena vuodesta toiseen, poliittisen päätöksenteonkin nojatessa tähän ajatukseen. 1990-luvun alussa puhjennut syvä lama kuitenkin näyttäytyi kansalle ja kansantaloudelle todella poikkeuksellisena tilanteena ja sai aikaan perustuvanlaatuisen muutoksen sodanjälkeisen jatkuvan kasvun tilaan tottuneen kansakunnan ajattelussa (mt., 17, 23). Myöhempinä vuosikymmeninä myös jatkuvan kasvun toivottavuus ja hyveellisyys on kyseenalaistettu voimallisemmin, esimerkiksi ilmastonmuutokseen, ympäristön kuormitukseen ja maapallon kantokykyyn vedoten.

Kansainvälisessä kilpailussa menestymisen korostaminen on toinen työllisyyttä tehokkaasti edistävä asia Holkerin hallituksen hallitusohjelman mukaan. 1980-luvun vientivetoisen talouden (Kosonen 1998, 60) kontekstissa tämä ei ole yllättävää. Hallitusohjelmassa mainitaan, että työttömyyden tuntuva alentaminen ”*edellyttää*” yritysten riittävän hyviä mahdollisuuksia kansainvälisessä kilpailussa menestymiseen. ”Edellyttää”-sanon kaltaisen retoriikan käyttäminen luo vaihtoehdottomuutta talouspoliittisille toimenpiteille ja voidaan nähdä perusteluna ja oikeutuksena hallituksen toimenpidesuosituksille, jotka tässä tapauksessa suosivat vientiteollisuutta. Tuottamalla tietyn vaihtoehdottoman näköisen kuvauksen, voidaan myös hallitusohjelmien kontekstissa tuottaa performatiivista todellisuuden jäsentymistä, eli tässä tapauksessa saada jokin asia näyttämään siltä, ettei sille ole vaihtoehtoja (Suoninen 2016a, 51). ”Edellyttää”-termi luo tilanteen, jossa jokin valittu toimintalinja näyttää ainoalta mahdolliselta. Hallitusohjelmassa myös todetaan, että ”*välttämätön rakennemuutos saattaa aiheuttaa tilapäistä, paikallista tai ammattikohtaista työttömyyttä tai lomautuksia*”. Näin hallitus linjaa välttämättömyysretoriikkaan tukeutuen yritysten edun kansalaisten edun edelle. Kansalaisilta toivotaan täten joustamista yritysten edun nimissä. Ainakin tässä mielessä Holkerin hallitus näyttäytyy yrityksiä suosivana toimijana rakennemuutoksen diskurssissa. Toisaalta hallitus kuitenkin myös peräänkuuluttaa eräässä hallitusohjelmansa kohdassa yritysten vastuuta työelämän parantamisessa ja työelämän muutosten edessä.

Rakennemuutoksen diskurssi rakentuu osaltaan myös yrittäjyyden korostamisen sekä yritysten ja elinkeinoelämän kilpailu- ja toimintaedellytysten turvaamisen ja parantamisen pohjalta. Yritysten tutkimus- ja kehitystoimintaa pyritään hallitusohjelman mukaan turvaamaan lisäämällä Teknologian kehittämiskeskuksen voimavaroja. Tämän pitäisi hallitusohjelman mukaan vaikuttaa positiivisella tavalla myös teollisuuden kilpailuedellytysten paranemiseen. Myös pk-yritysten toiminnan edellytyksiä pyritään hallitusohjelman mukaan turvaamaan:

”Erityistä huomiota kiinnitetään pienen ja keskisuuren yritystoiminnan toimintaedellytysten ja työllistämismahdollisuuksien parantamiseen sekä kehitysongelmiin”.

Tämänkaltaiset linjaukset näyttäytyvät myönnytyksinä elinkeinoelämän suuntaan, tai vähintäänkin pyrkimyksinä elinkeinoelämän etujen turvaamiseksi. Wuokko (2017, 32-33) mainitseekin asiaan liittyen elinkeinoelämän lobbauksen kokeneen viimeisten vuosikymmenten aikana sekä määrällisen että laadullisen parannuksen. Toisaalta mikäli Teknologian kehittämiskeskuksen (nyk. Business Finland) kaltaisen toimijan kautta kohdennetut varat ohjautuvat yrityksissä tehokkaasti innovaatioiden syntymiseen tutkimus- ja kehitystoiminnan kautta sekä investointien lisääntymiseen yritystoiminnassa, voidaan näillä toimilla nähdä olevan mahdollisesti työllisyyttä lisäävää vaikutusta elinkeinoelämän saralla. Myös Suomen sodanjälkeisen ajan nopea talouden kasvu perustui korkeaan investointiasteeseen (Kiander & Vartia 1998, 23), joten investointien lisääntymistä voitiin hallitusohjelmassa pitää toivottavana jo taloushistoriankin pohjalta. Mikäli myös pk-yritysten työllistämismahdollisuudet toimien kautta paranevat, hyötyvät tästä myös työntekijäpuolen toimijat uusien työpaikkojen muodossa.

Markkinaehtoisuus ja elinkeinoelämän tarpeet

Tavoitteet kilpailun lisääntymisestä ja markkinamekanismin toimivuuden parantamisesta kilpailulainsäädäntöä ja hintavalvontajärjestelmää uudistamalla näyttäytyvät hallituksen taholta markkinamyönteisyytenä. Myös monopoliasemien luomiin markkinoiden vääristymiin luvataan ohjelmassa puuttua. Valtionyhtiöiden pääomahuoltoon luvataan hallitusohjelmassa turvata riittävin osakepääomasijoituksin, joten valtio-omisteisten yhtiöiden yksityistämistä ei ainakaan vielä 1980-luvun loppupuolella laaditussa hallitusohjelmassa esitetä. Uusliberaalit talousopit eivät tämän perusteella olleet vielä kovinkaan voimallisesti rantautuneet Suomeen, ainakaan 1980-luvun lopun hallituspolitiikkaa ajatellen. Toisaalta uusliberaaliin teoriaperinteeseen liitetty uuden

julkisjohtamisen oppi näyttäytyy hallitusohjelmassa jo vaatimuksena hallinnon tuottavuuden kohottamisesta sekä osallistumisjärjestelmien ja kannustavuuden kehittamisestä.

Nykyään paljon käytettyä kilpailukyvyn käsitettä ei sellaisenaan hallitusohjelmasta nouse esille. Sen sijaan ohjelmassa puhutaan kilpailu- ja toimintaedellytyksistä, sekä niiden turvaamisesta. Nämä käsitteenä voidaan ymmärtää hieman samoin kuin kilpailukyvyn käsite, ja rinnastaa ne jossain määrin tähän. Kilpailu- ja toimintaedellytykset eivät mitenkään suuresti nouse ohjelmasta esille, vaan niihin viitataan vain muutamaan otteeseen. Nykypäivän retoriikkaan verrattuna ei 1980-luvun lopulla ainakaan hallitusohjelmassa kilpailukyvyn tai vastaavan käsitteistöä siis suuremmin esiinny. Myöhemmin 1990-luvun aikana kilpailukyvyn käsitteestä kuitenkin muotoutui talouspuhetta metaforanomaisesti hallitsemaan kykenevä kattokäsite, johon vedotaan säännönmukaisesti (Kantola 2010, 107).

Elinkeinoelämän tarpeiden turvaaminen näkyy Holkerin hallituksen hallitusohjelmassa myös kirjauksena teollisuuden energiantarpeen häiriöttömän ja edullisen saannin varmistamisesta. 1980-luvulla Suomen elinkeinoelämä oli nykypäivään verrattuna riippuvaisempaa suurten vienti- ja teollisuudenalojen panoksesta kansantaloudelle (Kosonen 1998, 61-62). Lupaus edullisen energian riittävydestä teollisuuden tarpeisiin voidaan nähdä huomattavana kädenojennuksena aikakauden elinkeinoelämän vaikuttavimpien voimien suuntaan. Energian turvaaminen teollisuudelle esimerkiksi erilaisten verohelpotusten kautta voi aiheuttaa huomattaviakin kustannuksia valtiontaloudelle. Toisaalta kuitenkin työllistävät vaikutukset voivat olla merkittäviä tällaisessa tapauksessa, mikäli teollisuus vastapainoksi investoi ja tätä kautta saa aikaan työllisyyden kannalta positiivisia vaikutuksia.

Energiapolitiikkaan liittyen ohjelmassa todetaan lisäksi:

”Energiahuolto turvataan edistämällä monipuolista ja hajautettua energiantuotantoa. Energian säästämistä edistäviä toimenpiteitä ja energia-alan tutkimusta lisätään. Erityistä huomiota kiinnitetään uusien energialähteiden tutkimukseen, säästötekniikan kehittämiseen ja energiatuotannon turvallisuuteen.”

Energian säästämisen tarpeen esille nostaminen hallitusohjelmassa tuntuu nykyaikaiselta. Toisaalta energian säästämisen tarpeesta puhutaan hallitusohjelmassa elinkeinoelämän tarpeiden turvaamisen yhteydessä, joten lähtökohdat ovat tällöin kuitenkin muualta kuin esimerkiksi ympäristöstä sekä

ympäristön- ja luonnonsuojelusta lähtöisin. Tässä mielessä toimenpiteiden perusteluissa on eroa nykypäivän ympäristöä ja luontoa huomioivaan ja korostavaan retoriikkaan.

Koulutuksen ja aluepolitiikan merkitys rakennemuutoksen kannalta

Nykypäivän kontekstiin verrattuna Holkerin hallituksen ohjelma näyttäytyy huomattavankin tiedemyönteisenä, ainakin jos tätä mitataan tutkimuksen, koulutuksen ja kehittämisen näkökulmasta käsin. Hallitusohjelmassa todetaan heti alussa, että *”[s]uomalaisen tiedon ja osaamisen merkitys on ratkaisevaa.”* Tämä pätee hallitusohjelman mukaan myös pyrittäessä vastaamaan rakennemuutoksen aikaansaamiin haasteisiin. Siinä missä työllisyydenkin alueella edellytetään erityistoimia rakennemuutoksen hallitsemiseksi, edellytetään niitä myös *”tieteen, tutkimuksen ja koulutuksen sarjoilla”*. Tutkimus ja koulutus taas ovat avainasemassa tiedon ja osaamisen kartuttamisessa suomalaisen työelämän ja yhteiskunnan tarpeita vastaamaan. Rakennemuutoksen kannalta tutkimus ja koulutus näyttäytyvät hallitusohjelmassa jossain määrin ambivalenttina ilmiönä. Toisaalta tutkimuksen ja koulutuksen vaikutus nähdään tärkeänä pyrittäessä *”ratkaisemaan”* rakennemuutoksen aikaansaamia *”haasteita”* yhteiskunnassa. Toisaalla hallituksen ohjelmassa taas tutkimus ja koulutus nähdään tärkeänä tekijänä rakennemuutoksen *”tukemisessa”* ja *”onnistumisessa”*. Jälkimmäisessä tapauksessa rakennemuutos näyttäytyykin jonakin positiivisena ja toivottuna ilmiönä, jonka edistämiseen kannattaa suunnata *”tutkimus- ja tuotekehitystoimintaan sekä koulutukseen tarkoitettuja määrärahoja”*.

Vaikka tieteellinen tutkimus ja koulutus ovat valtiontaloudellisesti katsoen myös merkittäviä menoeriä, näyttäytyy näiden merkitys Holkerin hallituksen hallitusohjelmassa kuitenkin loppujen lopuksi valtiontaloutta vahvistavana tekijänä. Esimerkiksi innovaatioita ja tuotekehittelyä ei voida toteuttaa kovinkaan suuressa mittakaavassa ilman perustutkimukseen sekä soveltavaan tutkimukseen suunnattuja määrärahoja ja muuta taloudellista panostusta. Myös panostukset yhteiskunnallisesti vaikuttavaan tutkimukseen näkyvät ajan kanssa kansalaisten hyvinvointina. Tiedemyönteisyys näyttäytyy hallitusohjelmassa edelleen esityksinä tulevaisuudentutkimusyksikön perustamisesta ja Suomen akatemian määrärahojen lisäämisestä. Nykypäivän tiedepolitiikkaan ja koulutusmäärärahojen leikkauksiin verrattaessa Holkerin hallitus näyttäytyykin selvästi tieteellisen tiedon, tutkimuksen ja koulutuksen edistäjänä ja suosijana.

Aluepolitiikan teema on yksi Holkerin hallituksen hallitusohjelmasta esille nousseista teemoista rakennemuutoksen diskurssiin liittyen. Aluepolitiikka on Suomessa perinteisesti ollut politiikan osa-alue, jonka tarkoituksena on säilyttää syrjäseutujen elinvoimaisuus muun muassa taloudellista toimintaa ja toimeliaisuutta turvaavalla politiikalla. Sen tavoitteena voidaan nähdä myös resurssien tasa-arvoisen jakaantumisen takaaminen koko maata kattamaan. (Pekkala 2000, 14.) Holkerin hallituksen ohjelmassa todetaankin hallituksen harjoittavan aluepolitiikkaa,

”[J]oka mahdollistaa maan eri alueiden tasapuolisen kehittymisen. Tavoitteena on turvata kansalaisille työ, asunto ja peruspalvelut maan kaikissa osissa.”

Alueellisia työttömyyseroja luvataan hallitusohjelmassa supistaa, erityisesti ongelmallisilla Itä- ja Pohjois-Suomen ”*kehitysalueilla*”. Uuden teknologian hyödyntämistä taas luvataan maan kaikkiin osiin, ja teollisuuden tarpeisiin luvataan suunnattavan toimenpiteitä myös ongelma-alueilla. Myös koulutukseen, osaamiseen ja tietotaitoon luvataan aluepoliittista tukea. Näin aluepoliittiset toimet hyödyttävät toinen toistaan, koulutuksen tukiessa työllisyyttä ja elinkeinoelämän tarpeita, työllisyyden tukiessa kansalaisten taloudellista riippumattomuutta ja verotulojen kertymistä sekä elinkeinoelämän antaessa panostuksensa työllisyyden hoitamiseen. Hallituksen aluepoliittisten tavoitteiden luonnehdinta osuu perinteisen aluepolitiikan viitekehykseen, joka pyrkii Pekkalan (2000, 14) mukaan turvaamaan elinolot ja työllisyysmahdollisuudet kaikilla alueilla sekä houkuttelemaan taloudellista toimintaa myös syrjäseuduille. Hallitusohjelman retoriikka lupaakin kaikille perusteet elämiselle, riippumatta missä päin maata elää.

Rakennemuutoksen avulla tavoitellaan Holkerin hallituksen ohjelmassa sekä työllisyyden, elinkeinoelämän että tutkimuksen ja koulutuksen tarpeiden turvaamista. Myös aluepolitiikka nousee ohjelmassa melko voimakkaasti esiin, vaikka perinteisesti aluepolitiikan airueksi mielletty keskusta ei hallitusohjelman laadintaan ja hallitustyöskentelyyn ole osallistunutkaan. Holkerin hallituksen ohjelma näyttäytyy tasapuolisesti monille yhteiskunnan eri osa-alueille antamaan pyrkivänä ohjelmana. Konsensusyhteiskunta on ohjelmasta päätellen vielä voimissaan, vaikka säröjä siihen 1980-luvun loppupuoliskolla onkin jo tullut. Hallitusohjelman retoriikan perusteella mustia pilviä varsinkin talouden kestävyuden kannalta on jo näköpiirissä rakennemuutoksen muodossa, vaikka talouden suhdanne hallituksen aloittaessa työskentelynsä onkin vielä positiivinen.

Ahon hallituksen hallitusohjelma (1991-1995)

Esko Ahon keväällä 1991 keskustan ja kokoomuksen johdolla muodostettu hallitus aloitti toimintansa vaikean taloudellisen tilanteen vallitessa. Suomi oli ajautunut ennenkokemattoman syvään taantumaan sotien jälkeisen pitkään jatkuneen taloudellisesti vakaan ajanjakson päätteeksi (Kiander & Vartia 1998, 83; Kosonen 1998, 33, 208). Viennin supistumisen, kulutuksen ja investointien vähentymisen, kokonaistuotannon tuntuva laskemisen sekä työllisyyden heikkenemisen myötä maassa elettiin laman aikakautta (Kiander & Vartia 1998, 112-114). Sotien jälkeen maassa vuosikymmeniä rakennettu konsensus hyvinvointiyhteiskunnasta oli hiljalleen alkanut kohdata vastustusta. Esimerkiksi harjoitettu sosiaalipolitiikka oli taloudellisen ja poliittisen eliitin keskuudessa alettu jo 1980-luvun aikana nähdä haitallisena ilmiönä talouselämän ja valtiontalouden kannalta. (Nygård 2015, 141-142; Kosonen 1998, 33.) Kevään 1991 eduskuntavaaleihin oli siis menty vaikean talouskriisin pitäessä Suomea tiukassa otteessaan ja hyvinvointivaltion peruseriaatteiden tultua yhä enenevässä määrin kyseenalaistetuiksi.

Keskustapuolueen ”veret seisauttavan” vaalivoiton myötä pääsi puolueen nuori puheenjohtaja Esko Aho muodostamaan hallituksen. Holkerin sinipunahallituksen saatua vaaleissa kansalta tuomion hallituspolitiikkansa epäonnistumisesta (Ruostetsaari 2017, 33), jättäytyivät tämän hallituksessa istuneet sosialidemokraatit oppositiopuolueeksi vaalitappionsa johdosta. Kokoomus sen sijaan hyväksyi hallitustunnustelijana toimineen Ahon tarjouksen muodostaa porvaripuolueista koostuva hallitusrintama. Keskustan ja kokoomuksen rinnalle hallitukseen otettiin myös RKP sekä ensimmäistä kertaa hallitusvastuuseen sidottu kristilliset. (Nevakivi 2006, 327, 331.) Hallitus oli enemmistöhallitus.

Suomen poliittinen hallitsemismalli oli pitkään jatkuneen presidenttivetoisen hallitsemisen myötä 1980-luvun kuluessa ajautunut hiljalleen muutokseen presidentti Kekkonen luovuttua vallasta sairastuttuaan vuonna 1981. Vastareaktionä presidentinvallan kasaantumiselle riisuttiin 1980-2000-luvuilla presidentin valtaoikeuksia sekä vahvistettiin edustuksellisen parlamentaarisen demokratian perustuksia (Herkman 2011, 94). Tämän myötä Suomessa alkoi tapahtua 1980-luvun alusta alkaen asteittain merkittävää siirtymää kohti hallitusvallan parlamentarisoitua, lopullisena pyrkimyksenä saattaa parlamentaarinen hallitus poliittiseksi regiimiksi (Palonen 2012, 17, 27).

Kansantalouden kehittäminen

Ahon hallituksen hallitusohjelmasta keskeisenä diskurssina esille nousee *kansantalouden kehityksen* diskurssi, joka koostuu elinkeinopoliittisista teemoista sekä julkisen talouden kestävyyttä painottavista teemoista. Elinkeinopoliitiikan keskeinen käsite hallitusohjelmassa on kilpailukyvyn käsite. Ohjelman mukaan:

”Hallituksen talouspolitiikka suosii teollisuutta ja muuta avointa sektoria. Erityistä huomiota kiinnitetään myös yrittäjyyden edellytysten parantamiseen sekä pienten ja keskisuurten yritysten toimintamahdollisuuksien turvaamiseen.”

Keskeisenä keinona edellä mainittujen saavuttamiseksi ohjelmassa mainitaan tavoite kustannuskyvyn alentamisesta kilpailukykyiselle tasolle. Toisena tärkeänä tavoitteena elinkeinopoliitiikan kannalta mainitaan teollisuuden kilpailuedellytysten parantaminen muun muassa koulutukseen, tutkimukseen ja tuotekehitykseen panostamalla. Yritysten ja teollisuuden kilpailukyvyn paranemisen toivotaan hallitusohjelmassa realisoituvan työllisyyden tervehtymisenä ja tätä kautta saavan aikaan positiivisia taloudellisia vaikutuksia koko kansantalouden laajuudessa. Ahon hallituksen keskeiset talouspoliittiset tavoitteet lähtevät suurilta osin yrityksiä ja elinkeinoelämää myötäilevistä lähtökohdista. Hallitusohjelmassa todetaan jopa, että:

”Hallituksen työllisyyspolitiikan lähtökohtana on yritysten kilpailukyvyn parantaminen yleisellä talouspolitiikalla, erityisesti työvoimavaltaisen yritystoiminnan edellytyksiä kohentamalla.”

Ajatuksena on, että yritysten ja elinkeinoelämän kukoistaminen hyödyttää myös kansantaloutta kokonaisuudessaan. Tästä odotetaan seurauksena olevan kansantalouden kehittyminen suotuisaan suuntaan diskurssin tarkoittamassa mielessä. Hallitusohjelmassa korostetaan monissa kohdin elinkeinoelämän tarpeita ja esimerkiksi tietyt ympäristön kannalta myönteiset toimet ollaan valmiita toteuttamaan ainoastaan ehdollisina, riippuen niiden vaikutuksista yritysten kilpailukykyyn. Yleiseen talouspolitiikkaan liittyen hallitusohjelmassa todetaan:

”Hallitusohjelman tavoitteiden toteuttamisen edellyttämät toimenpiteet ajoitetaan ja mitoitetaan suhdannekehityksen ja valtiontalouden mahdollisuuksien mukaisesti.”

Ehdollisesti toteutettavat toimet jättävät hallitukselle roimasti tilaa talouspolitiikan toimeenpanoon liittyen. Hallitusohjelman tavoitteet voidaan toteuttaa tai jättää toteuttamatta, mikäli suhdanteet ja

talouden tila hallituksen mukaan sen sallii. Tämänkaltaisen retoriikan myötä hallitus ei sitoudu ohjelmassaan mihinkään ja tähän voidaan vedota, mikäli lupauksia ja kaavailtuja politiikan toimenpiteitä muutetaan suuntaan tai toiseen.

Kilpailuvaltion sanastot politiikan puhetapoina

Uusi puhetapa ja kilpailukyvyn käsite olivat vielä 1980-luvulla kuuluneet lähinnä yritysmaailman sanastoon ja retoriikkaan, mutta 1990-luvulle tultaessa ne oli omaksuttu jo laajemmin myös poliittiseen puheeseen (Kantola 2006, 166). Kantolan (mt., 158-159) mukaan yritysmaailmasta käsitteet siirtyvät ennen pitkää myös hallitusohjelmiin. Esimerkiksi karsimisen ja tehokkuuden sanastot siirrettiin politiikan terminologian piiriin sekä koskemaan myös julkista sektoria. Poliittisella kentällä tämänkaltaiset käsitteiden ja puhetapojen siirtymät tuottavat niihin kuitenkin jonkinasteisia muutoksia, joiden ansiosta ne nousevat politiikassa esiin aina hieman toisenlaisessa merkityksessä. (mt., 159.) Kilpailukykyä ja tehokkuutta käytetään Ahon hallituksen ohjelmassa myös julkisen talouden vinoumia tarkasteltaessa, jolloin käsitteet ulottuvat julkisen sektorin taloudelliseen sanastoon saakka ja tätä kautta aina käytännön politiikan kentälle asti. Hallinnon tehokkuutta hallitusohjelmassa esitetään kehitettävän seuraavin menettelyin:

”Pääpaino kehittämistyössä asetetaan hallinnon tuloksellisuuden ja tuottavuuden lisäämiseen, hallinnon hajauttamiseen ja keventämiseen sekä ohjausjärjestelmien uudistamiseen.”

1980-luvun yritysmaailman talouspuheen sanastosta on tehokkuuden käsite omaksuttu poliittiseen puheeseen ensin kuvaamaan yritys- ja elinkeinomaailman tarpeiden huomioimista (Kantola 2006, 165-166), ja siitä edelleen osaksi julkishallinnon talouden sanastoa (Ikävalko & Brunila 2011, 325-326). Julkisen talouden tehostaminen onkin yksi olennaisista kansantalouden kehityksen diskurssin rakentumiseen ja sen uudelleenkonstruoitumiseen vaikuttavista elementeistä.

Kilpailukyvyn käsitteen käyttötapa laventui Ahon hallituksen ohjelmassa myös sisällöllisesti aiempiin käsitteen käyttötapoihin verrattuna. Aiemmin kilpailukyky käsitteenä toimi lähinnä yritysten omiin tarpeisiin soveltuvana työkaluna, jonka avulla pyrittiin hahmottamaan yrityksen omaa asemaa markkinoilla sekä sen vahvuuksia ja heikkouksia markkinoiden kontekstissa kilpailijoihin nähden (Kantola 2006, 165). Poliitiikan puhetavaksi tuotuna oli kilpailukyvyn käsitteen avulla sen sijaan alettu perustelemaan hyvinkin monipuolisia ja moninaisia vaatimuksia esimerkiksi yritysten

kustannustason alentamisesta, verojärjestelmän uudistamisesta, julkisen talouden säästöistä tai vientisektorin kannattavuuden turvaamisesta (mt., 165-167). Käytännön talouspolitiikassa taas yritysten työvoimakustannuksia sekä työnantajamaksuja alentamalla ja tätä kautta näiden kilpailukykyä parantamalla voidaan toteuttaa ns. sisäinen devalvaatio, jonka avulla voidaan välttyä varsinaisen devalvaation toteuttamiselta ja valuutan arvon alentamiselta (Kiander & Vartia 1998, 123). Esimerkiksi 1990-luvun laman aikana ajateltiin nimellispalkkojen alentamisen olevan ratkaisu jatkuvaan työttömyyden kasvuun. Työttömyyden taustalla nähtiin vielä tuolloin keskeisesti olevan kilpailukykyä heikentävät palkankorotukset. (mt., 240).

Kantolalle (2010, 99) kilpailukyvyyn käsite näyttäytyy esimerkkinä talouteen nojaavasta poliittisesta hallinnasta. Taloutta käytetään tällöin hallinnan perusteluna kaikkeen poliittiseen päätöksentekoon sekä hallinnan tekniikkana, jonka nimissä erilaiset poliittiset eliitit oikeuttavat toimensa ja ylläpitävät eliittiverkostojaan (Heiskala & Kantola 2010, 138, 146). Kantola (2010, 105) kytkee kilpailukyvyyn käsitteen poliittiseen hallintaan liittyväksi strategiseksi toiminnaksi, jossa ”eri toimijat pyrkivät määrittelemään omat intressinsä kilpailukyvyyn kautta.” Käsitteen strateginen käyttö voidaan nähdä diskursiivisena todellisuuden tuottamisen keinona, kun sitä sovelletaan käyttöön erityisesti politiikan alalla (mt., 105, 109). Tällöin yritysmaailmaan alun perin sovellettavaksi tarkoitettu käsite toimii jonkinlaisena poliittisen ideologian tarpeiden mahdollistajana ja legitimoijana. Ahon hallituksen tapauksessa kilpailukyvyyn käsitteen käytön pyrkimyksenä voidaan näin nähdä yritysmyönteisen ja vapaiden markkinoiden ihanteeseen nojaavan talouspoliittisen todellisuuden rakentaminen ja uudelleentuottaminen tietyn diskurssin konstruoimisen ja uudelleenvahvistamisen kautta.

Julkisen talouden sopeuttamisen teema Ahon hallituksen ohjelmassa voidaan kytkeä jo 1980-luvulta alkaen Suomessakin sijaa saavuttaneeseen uuden julkisjohtamisen paradigmaan (Yliaska 2017; Lähdesmäki 2003). Heiskala & Kantola (2010, 143) mainitsevat uuden julkisjohtamisen opin keinovalikoiman perimmäiseksi ajatukseksi ja tavoitteeksi ennen muuta kilpailun luomisen myös julkiselle sektorille. Suomessa erityisesti 1990-luvun alun lama innoitti uuden julkisjohtamisen opin mukaisiin uudistuksiin ja esimerkiksi vuosien 1990 ja 1996 välillä yksityistämistä toteutettiin enemmän kuin missään muussa OECD-maassa. Julkisen sektorin tehtäviä myös pilkottiin ja hajautettiin projektimuotoisiksi opin mukaisesti. (mt., 143; Ikävalko & Brunila 2011, 325.) Ahon hallitusohjelmassa uuden julkisjohtamisen opit näkyvät ennen muuta tavoitteena julkisen talouden tehostamisesta sekä keskushallinnon keventämisestä. Hallitusohjelmassa todetaan:

”Keskushallintoa supistetaan mm. muuttamalla toiminnallisia keskusvirastoja liikelaitoksiksi ja lakkauttamalla hallinnollisia keskusvirastoja.”

Toiminnan tehostamisen julkisella sektorilla toivotaan hallitusohjelman mukaan tuovan säästöjä valtiontalouteen sekä tätä kautta auttavan heikon vaihtotaseen ja ongelmallisen valtion rahoitusaseman suhteen. Valtionhallinnon keventäminen ja sen valtiollisten laitosten liikelaitostaminen kuuluu uuden julkisjohtamisen opin keskeisimpiin toimitapoihin pyrittäessä pienentämään muiden muassa julkisen talouden kuormitusta valtion budjetissa (Yliaska 2014).

Ahon hallituksen ohjelmassa mainitaan jo heti melko alkuvaiheessa taloudellisten näkymien olevan hyvin ongelmallisia, vaihtotaseen vajeen olevan mittava sekä tästä johtuen valtion rahoitusaseman heikkenevän voimakkaasti. 1990-luvun alussa jyrkästi lisääntyneeseen työttömyyteen vedoten hallituksen ohjelmassa perätään ”kansalaispiirien yhteisvastuuseen” perustuvaa talouspolitiikkaa. Edellä mainittuja väitteitä taloudellisten näkymien ongelmallisuudesta ei perustella ohjelmassa millään tavoin, ainoastaan mainitaan ikään kuin asiantiloina. Asiat pyritään tällä tavoin yksinkertaistamalla saada näyttämään itsestäänselvyyksiltä omien tavoitteiden tueksi. Kaikki kompleksisuus ja muut mahdolliset vaihtoehtoiset tulkintatavat pyritään häivyttämään, jotta asiat saataisiin näyttämään mahdollisimman yksinkertaisilta faktoilta. (Jokinen & Juhila 2016, 89-91.) Näin pyritään vahvistamaan oman poliittisen linjan ja omaksuttujen politiikkasuositusten oikeutettavuutta.

Sosiaaliset ilmiöt, kuten työttömyys tai talouspolitiikka, eivät voi olla ”luonnollisia” asioita, vaan niillä on aina sosiaalinen alkuperänsä. Edellisenkaltainen retoriikka pyrkii hämärtämään tämän asioiden ja ilmiöiden sosiaalisen ja kontingentin luonteen. Se myös pyrkii tuottamaan ilmiön vaikuttamaan luonnolliselta itsestäänselvyydeltä. Tietynlaisia diskursseja tuotettaessa ja uusinnettaessa pyritään rakentamaan toimijoiden kannalta mahdollisimman edullisia merkityssysteemejä, joita voidaan jälleenkäyttää pyrittäessä tuottamaan halutunkaltaista omiin tarkoituksiin mahdollisimman hyvin soveltuvaa sosiaalista ja yhteiskunnallista todellisuutta. (Jokinen & Juhila 2016, 89-90, 99.) Tällöin kieltä käytetään funktionaalilla tavalla, eli pyritään saavuttamaan jokin tietty tavoite tai päämäärä (Suoninen 2016a, 51).

Tarkoitushakuisella, tiettyä funktiota toteuttamaan pyrkivällä kielenkäytöllä voivat toimijat tähdätä kauaskantoisiin ideologisiin seurauksiin (Suoninen 2016a, 51). Hallitusohjelmien kaltaisissa poliittisin ideologioin latautuneissa aineistoissa voidaan tietynlaisella kielenkäytöllä hyvinkin ajatella

pyrittävän juuri mainitunlaiseen ideologisesti vaikuttavaan lopputulokseen. Kososen (1998, 28, 30) mukaan näiden ideologisten pyrkimysten taustalla on yleensä toimijoiden toive saavuttaa tiettyjä valtaresursseja muiden toimijoiden kustannuksella sekä laajojen tietynsuuntaisten yhteiskunnallisten strategioiden toteuttaminen ja läpivieminen. Yhteiskunnallisessa ja sosiaalisessa kontekstissa esiintyy aina neuvotteluja ja diskursiivisia kamppailuja erilaisten toimijoiden omien valtaresurssien lujittamiseksi ja yhteiskunnallisen todellisuuden rakentamiseksi omien tarkoitusperien sekä intressien mukaisesti. Myös talouden määrittelykamppailuissa funktionaalilla diskursiivisella kielenkäytöllä on keskeinen roolinsa.

Vaihtoehdoton talouspuhe

Hallitusohjelmansa alussa Ahon hallitus vetoaa koko kansan tukeen valtiontalouden saattamiseksi jälleen kasvu-uralle. Työttömyyden kasvu voidaan hallitusohjelman mukaan pysäyttää ainoastaan yhteisvastuullisesti kaikkien kansalaispiirien osallistumisen avulla. Asia on hallitusohjelmassa esitetty vaihtoehdottomana seikkana, toteamalla yhteisvastuullisuuden olevan edellytys työttömyyden jyrkän kasvun pysäyttämiseksi. Hallitusohjelmassa todetaan, että:

”Työttömyyden jyrkkä kasvu voi pysähtyä vain kaikkien kansalaispiirien yhteisvastuuseen perustuvalla talouspolitiikalla.”

Tässä ilmaus ”vain” tuottaa asiantilan, jolle toimijan mukaan ei (valitettavasti) faktuaalisesti vaihtoehtoa ole. Tässä tapauksessa ei ole vaihtoehtoa kansalaisten osallistumiselle yhteisiin talouspolitiikan talkoisiin, vaan kaikkien on osallistuttava yhteisen edun nimissä.

Kirsi Juhila (2016a, 146-147, 157) kuvaa edellisenkaltaista vaihtoehdottomuuteen vetoavaa kielellistä strategiaa vaihtoehdottomuusstrategiaksi. Esimerkiksi leikkauksiin perustuvaa talouspolitiikkaa on järkevää pyrkiä oikeuttamaan juuri faktuaalistamalla sekä pyrkimällä luomaan vaihtoehdotonta diskurssia aiheen tiimoilta. Lopullinen päämäärä pyrittäessä tuottamaan diskursseista mahdollisimman vaihtoehdottoman näköisiä, on niiden saattaminen näyttämään luonnollisilta ja kyseenalaistamattomilta totuuksilta. Tässä tavoitteena on hegemonisen diskurssin aseman saavuttaminen tietyille halutulle diskurssille (Jokinen & Juhila 2016, 76, 80).

Ahon hallituksen talouspolitiikan toimenpide-ehdotukset ja tavoitteet tähtäävät talouskasvun saattamiseen takaisin nousevalle uralle. Vaihtoehtoja muunlaiselle talouspolitiikalle ei hallitusohjelmassa esitetä, eli talouskasvu nähdään ainoana talouspolitiikan vaihtoehtona. Tällöin voidaan kaikki yhteiskunnan eri osa-alueet palauttaa talouspolitiikan vaatimukseen sekä alistaa koko talouspoliittinen koneisto tätä kautta talouskasvun edellytysten toteuttamiseksi ja saavuttamiseksi (Autto 2015, 279; Kosonen 1998, 278, 333). Nygård (2015, 136) tulkitsee mainitun kehityksen saaneen alkunsa sosiaalisen sopimuksen ja rakenteen etäännyttämisestä hyvinvointivaltiollisesta diskurssista. Aiemmin omaksutun hyvinvointiyhteiskuntaa painottavan sosiaalisen sopimuksen tilalle on hyvinvointivaltiollisen jälkeisenä aikana omaksuttu idea talouskehityksestä kaiken yhteiskunnallisen kehityksen perusedellytyksenä (mt., 136, 160-162).

Kososen mukaan (1998, 333) mikään taloudellinen realiteetti ei kuitenkaan ole vaille vaihtoehtoista tapaa hoitaa esimerkiksi leikkaukset tai elvytys, vaan ne perustuvat aina jonkinnäköiseen yhteiskuntapoliittiseen arvioon ja päämäärään, jonka jokin talouspoliittinen toimija on asettanut. Niiden taustalla eivät siis vaikuta minkäänlaiset ”luontaiset” välttämättömyydet tai pakottavat seikat. Vaihtoehdottomuutta tuottava retoriikka onkin erityisen yleistä juuri taloudellisten matalasuhdanteiden vallitessa, ja varsinkin leikkausten kohdalla sekä päätökset että toimenpiteet pyritään perustelemaan talouden kannalta elintärkeiltä näyttävien välttämättömyyksien näköisinä. (mt., 333, 346-347.) Tässä mielessä Ahon hallitusohjelmassa ilmenevä talouspuhe seuraa juuri tyypillistä matalasuhdanteen aikaista talouden puhetapojen rakentumisen tapaa, johtuen tietysti hallitusohjelman synnystä ajankohtana, jolloin Suomi oli vajonnut syvään lamaan.

Esko Ahon lama-ajan hallitus käyttää hallitusohjelmassaan juuri mainitunlaista välttämättömyyteen vetoavaa retoriikkaa. Ahon hallituksen hallitusohjelman mukaan on ”välttämätöntä” alentaa ainakin menoja ja kustannuksia. Kustannusten ja menojen alentaminen on hallitusohjelman mukaan tarpeen sekä yksityisen sektorin kilpailukyvyn parantamiseksi että julkisen sektorin ja valtion menojen kurissa pitämiseksi. Sääntelyn purkautumisen, pääoman liikkumisen vapauttamisen sekä markkinoiden ja yritysten toiminnan vapautumisen myötä suomalaisen talouspuheen sanastot ja retoriikka kokivat muutoksen aiemmasta hyvinvointivaltiota painottaneesta politiikan ja talouden kielenkäytöstä kohden markkinakurin ja kilpailuvaltion sanastoja (Kantola 2006, 157; Kantola 2002). Välttämättömyyden retoriikkaan vedotaan hallitusohjelman talouspolitiikan kannalta keskeisissä osioissa. Talouspolitiikkaa pyritään näin tuottamaan vaihtoehdottoman näköiseksi ja saamaan hallitukselle lisää liikkumatilaa käytännön politiikan toteuttamiseen vaikean taloustilanteen vallitessa.

Lipposen II-hallituksen hallitusohjelma (1999-2003)

1990-luvun alkupuolen laman vaikutukset olivat iskeneet erityisen voimallisesti yrityksiin sekä kotitalouksien varallisuuteen. Myös julkisen talouden rahoituksen perusteet olivat kärsineet laman myötä, ja budjettialijäämät olivat Ahon hallituksen aikana olleet ennätysmäiset. Korkea työttömyys oli laskenut verotuloja, kun taas sosiaalimenot olivat nousseet erityisesti työttömyydestä johtuen. (Kiander & Vartia 1998, 263, 313, 316, 317.) Laman syvyydestä huolimatta oli talouden elpyminen käynnistynyt jo vuonna 1994 (mt., 289-290), joten Paavo Lipposen toisen hallituksen aloittaessa toimintansa keväällä -99, olivat talouden suhdanteet olleet positiivisia jo lähes puolen vuosikymmenen ajan. Lamasta toipuminen oli talouden noususuhdanteesta huolimatta kuitenkin ollut hidasta ja Lipposen ensimmäinen – vuosina 1995-1999 toiminut – hallitus oli onnistunut tekemään ainoastaan alijäämäisiä budjetteja (Nevakivi 2006, 339). Lamasta siis toivuttiin hitaasti ja vaivalloisesti.

Lipposen II-hallituksen aloittaessa toimintansa, oli maan taloudellinen tilanne kuitenkin jo vakautumaan päin (Nevakivi 2006, 339). Hallitusohjelmassakin todetaan talouden kasvunäkymien olevan hyvät ja työllisyyden olevan vahvistumassa. Maaliskuussa pidetyissä eduskuntavaaleissa äänestysinto kuitenkin jäi matalammaksi kuin kertaakaan aiemmin sitten toisen maailmansodan, kun ainoastaan 65,2 prosenttia äänioikeutetuista käytti äänioikeuttaan ja vaivautui vaaliuurnille (mt., 341). SDP menetti vaaleissa 12 paikkaa, mutta pysyi edelleen eduskunnan suurimpana puolueena. Näin pääsi Paavo Lipponen muodostamaan toisen hallituksensa, jonka hallituskoalitioksi tuli edellisen v. 1995 hallituksen tavoin ns. sateenkaarihallitus. Hallituksen johtavina puolueina säilyivät edellisen hallituksen tavoin sosialidemokraatit ja kokoomus, ja hallituksen avainsalkut jaettiin edellisen hallituksen mukaisesti SDP:n Paavo Lipposen ja Tarja Halosen sekä kokoomuksen Sauli Niinistön kesken. Hallitusta täydensivät RKP, vihreät sekä Kalevi Hemilä ammattiministerin ominaisuudessa maa- ja metsätalousministerinä. (mt., 341-342.)

Yhteiskunnallinen ja sosiaalinen tasa-arvo

Paavo Lipposen II-hallituksen hallitusohjelmasta nousee keskeisenä diskurssina esille **tasa-arvon ja konsensuksen diskurssi**. Hallitusohjelmassa painotetaan läpi ohjelman sosiaalisen tasa-arvon teemoja sekä aluepolitiikkaa ja annetaan lupauksia kaikille yhteiskunnallisille toimijoille. Lupauksia

ohjelmassa annetaan muiden muassa elinkeinoelämän tarpeet huomioiden, mutta myös huonompiosaisten asemaa parantavia poliittisia toimenpiteitä unohtamatta. Sosiaalisen tasa-arvon teema esiintyy hallitusohjelmassa myös sen ensimmäisen osan otsikossa, joka on *Oikeudenmukainen ja kannustava – sosiaalisesti eheä Suomi*. Hallitusohjelma kokonaisuudessaan näyttyy konsensushakuisena, siitäkkin huolimatta, että Nevakivi (2006, 342) esittää kansalaisten olleen jo väsyneitä Lipposen edellisen hallituksen konsensushakuisen ja konsensuspoliittiseen linjaan.

Talouden kasvamisen, taloudellisten aspektien painottumisen sekä teollisuuden, yritystoiminnan ja elinkeinoelämän puitteiden parantamisen lisäksi hallitusohjelmassa luvataan toimenpiteitä ja etuisuuksia kattavasti muillekin yhteiskunnallisille toimijoille. Talouspolitiikan avulla pyritään hallitusohjelman mukaan parantamaan yritystoimintaa ja ohjelmassa todetaan, että:

”Nopea taloudellinen kasvu on välttämätöntä uusien työpaikkojen syntymiseksi. Suomen on oltava kansainvälisesti kilpailukykyinen toimintaympäristö pääomien sijoittamiselle ja yritysten toiminnalle.”

Taloudellisen toiminnan turvaamisen lisäksi myös eri väestöryhmien ja maan eri alueiden välistä tasa-arvoa pyritään edistämään:

”Hallitus pyrkii talouspolitiikassaan edistämään eri väestöryhmien ja maan eri alueiden välistä tasa-arvoa. Se kiinnittää erityistä huomiota köyhyyden ja syrjäytymisen torjumiseen.”

Hallitusohjelman mukaan myös köyhyyttä ja syrjäytymistä torjutaan politiikanteossa, ja työttömien sekä työttömyysuhan alla elävien asemaa työmarkkinoilla aiotaan parantaa. Huonompiosaisia ja syrjäytyneitä sekä köyhyys- tai syrjäytymisvaarassa olevia luvataan näin ohjelmassa auttaa ja tukea. Tässä mielessä ohjelmassa luvataan jotain yhteiskunnan eri ääripäille, kun sekä elinkeinoelämä ja yritysmaailma että huonompiosaiset ja syrjäytyneet ovat hallituksen avun ja poliittisten toimenpiteiden kohteena hallitusohjelman mukaisesti.

Lipposen hallituksen elinkeino- ja veropoliittisissa linjauksissa pidetään toistuvasti huolta yritysten ja elinkeinoelämän kilpailukykyyn turvaamisesta:

”Energia- ja ympäristöverojen määrää lisätään teollisuuden kilpailukyky kuitenkin huomioon ottaen.”

”Hallituksen elinkeinopoliittisilla toimenpiteillä vahvistetaan yrittäjyyttä sekä pk-yritysten kasvua ja kilpailukykyä. Uusien työpaikkojen syntymisen edistämiseksi hallitus käynnistää yrittäjyys-hankkeen, jonka tarkoituksena on poistaa yritystoiminnan esteitä ja kannustaa kaikkia hallinnonaloja uusien yritysten perustamista edistäviin toimenpiteisiin.”

”Pk-yrityksiin kohdistuvia hallinnollisia rasitteita kevennetään mm. parantamalla pienten yritysten asiointimahdollisuuksia sähköisen tiedonsiirron käyttöä tehostamalla ja yhdistämällä eri viranomaisten tarvitsemien tietojen keruuta.”

Yrittäjyyden ja elinkeinoelämän tukemisen tavoitteena on hallitusohjelman mukaan työttömyyden saaminen laskevalle uralle ja työn tekemisen mahdollisuuksien parantaminen. Työllisyyden parantaminen toimii näin myös sosiaalipolitiikan pohjana, esimerkiksi kotitalouksien kasvavien tulojen kautta. Myös julkisen sektorin kuormitus pienenee vähenevien sosiaalimaksujen kautta. Julkinen talous vahvistuu verotulojen kasvun myötä ja ennen pitkää voidaan verotusta tarkistaa kansalaisia hyödyttävään suuntaan. Myös finanssipolitiikka saa näin lisää liikkumavaraa verotulojen lisääntyessä. (Kiander & Vartia 1998, 296.) Julkisen talouden hoitaminen mainitaankin hallitusohjelmassa keskeisenä koko kansantalouden kasvun turvaajana.

Elinkeinopoliittiset toimenpiteet hallitus kohdistaa ohjelman mukaan ensisijaisesti markkinoiden toimivuuden parantamiseen. Tavoitteena on tällöin elinkeinojen tuottavuuden parantaminen sekä kansainvälisessä kilpailussa menestyminen. Myös kilpailuympäristöä ja markkinoille pääsyä tehostavia toimenpiteitä luvataan ja elinkeinoelämän toiminnan edellytyksiä pyritään helpottamaan säädösten vähentämisellä. Markkinaehtoisuuden korostuminen vuonna 1999 laaditussa hallitusohjelmassa ei ole yllättävää, huomioiden aiempien vuosikymmenten kehityskulku markkinoiden ja teollisuuden arvojärjestyksen vahvistumisen kannalta (Eskelinen & Sorsa 2011, 133).

Pekosen (2011, 14) mukaan markkina- ja kilpailuideologian hegemonisuuden vuoksi näiden ideologioiden vallitessa on hallitusten politiikka alistettu markkinavetoiselle ajattelulle ja näin taloudesta on tullut myös mittari politiikan toimivuudelle. Lisäksi hallituksen markkinataloudelle asettamia tavoitteita ajatellen on huomioitava, ettei markkinatalous ole mikään itsensä korjaava järjestelmä, joka vapaasti toimiessaan kykenee parantamaan esimerkiksi työttömyyden tai syrjäytymisen kaltaisia sosiaalisia ongelmia (Kiander & Vartia 1998, 12). Markkinatalouden nostaminen jonkinlaiseksi optimaaliseksi talouspolitiikan lähtökohdaksi on aina myös

määrittelykysymys, joka voitaisiin toisenlaisin poliittisin perustein määritellä valtakamppailun kautta myös toisin (Eskelinen & Sorsa 2011, 91).

Sosiaali- ja tasa-arvopolitiikka konsensuksen luoja

Hallitusohjelmassa luvataan huonompiosaisille toteutettavan näiden asemaa parantavia toimenpiteitä. Sosiaalipolitiikasta ohjelmassa todetaan:

”Hallituksen keskeisenä painopistealueena on edistää toimia, joilla ehkäistään ja vähennetään vakavia köyhyysongelmia, syrjäytymistä ja huono-osaisuuden kasautumista.

Tämänkaltaisten lupauksen ja toimenpiteiden myötä voidaan saavuttaa yhteiskunnallista konsensusta, mikäli kaikki yhteiskunnan toimijat ja osallistujat kokevat saavansa jotain. Esimerkiksi syrjäytymisen torjuminen parantaa osaltaan myös työllisyyttä, kun työkykyiset ihmiset pyritään pitämään työelämän parissa, sen sijaan että nämä putoaisivat yhteiskunnan tukiverkkojen lävitse elämään pelkkien sosiaaliturvien varassa. Syrjäytymisen ja köyhyyden ehkäiseminen vähentää myös hyvinvoinnin ja terveyden ongelmia väestön keskuudessa (Eskelinen & Sorsa 2011, 326-329; Eriksson 2015, 246). Hallitusohjelmassa toistuvaa koulutuksen ja tutkimuksen teemaa pidetään tärkeänä tekijänä myös pyrittäessä parantamaan työttömien ja työttömyysuhan alla olevien ihmisten asemaa. Koulutuspolitiikalla pyritään vastaamaan syrjäytymisen ja väestön ikääntymisen tuomiin haasteisiin sekä tavoitellaan talouden kasvua vähentämään huono-osaisuutta yhteiskunnassa. Myös verotusta esitetään osaltaan muutettavan pieni- ja keskituloisia hyödyttävään suuntaan, joten tämäkin osaltaan parantaa huono-osaisten asemaa ja luo konsensusta yhteiskunnassa.

Myös hallitusohjelman aluepoliittiset linjaukset ja teemat toimivat konsensuksen rakentajina yhteiskunnallisessa kontekstissaan. Alueellista ja ”*maan eri alueiden välistä tasa-arvoa*” pyritään hallitusohjelman puitteissa parantamaan monin erilaisin toimin ja muiden muassa yritystukien jakaantumisessa pyritään ottamaan ”*huomioon tasapainoisen aluekehityksen vaatimukset*”. Maakuntien yritystoimintaa taas pyritään tukemaan ohjelman mukaan:

”[N]iiden omien vahvuuksien ja osaamisen pohjalta edistämällä yrittäjyyttä ja yritystoimintaa, tukemalla työvoiman ja työmarkkinoiden kehittymistä, tukemalla alueellista kehittymistä, maakuntakeskuksen ja sitä ympäröivän maaseudun vuorovaikutuksen pohjalta.”

Toisaalla ohjelmassa mainitaan maan eri osien erilaisten olosuhteiden ja lähtökohtien otettavan huomioon maa- ja metsätalouden tukipolitiikasta päätettäessä. Myös maaseudun elinvoimaa ja edellytyksiä taloudelliseen toimeliaisuuteen kehitetään. Tällöin luvataan maakunnille ja maaseutumaiselle ympäristölle kehittäviä toimenpiteitä. Myös sosiaali- ja terveyspalvelut luvataan turvata koko maan laajuisesti ja aluehallintoa luvataan tuettavan koko maa kattaen. Aluepoliittista konsensusta hallitusohjelmasta paikallistettaessa huomio kiinnittyy kuitenkin myös siihen, että kaupunkiympäristölle ei ohjelmassa varsinaisesti erikseen luvata mitään. Tietenkin luvattaessa koko maan laajuisia toimia, täytyy toimien kohdistua myös kaupunkeihin ja niiden ympäristöön. Oletus kuitenkin ilmeisesti on, että kaupungit ja niiden ympäristöt kehittyvät suotuisasti ilman hallituksen lupaamia tukitoimiakin.

Tasa-arvo ja konsensus näyttävät Lipposen hallituksen ohjelmassa vielä siten, että ohjelmassa luvataan poliittisia toimia ainakin kulttuurin, ympäristön sekä sosiaali- ja terveyspolitiikan edistämiseksi. Näin on tullut katettua suuri määrä erilaisia yhteiskunnallisia toimijoita, joiden eduksi ohjelmassa luvataan erilaisia toimenpiteitä hallituksen politiikan piirissä. Konsensusta on hyvin vaikea rakentaa ilman yhteiskunnallisesti ja sosiaalisesti ilmenevää tasa-arvoa. Ohjelmassa todetaan sosiaalisen tasa-arvon merkityksen yhteiskunnassa olevan tärkeä, mutta muuten konsensuksen rakentuminen tätä kautta näyttää ohjelmassa ainoastaan diskursiivisesti tuotettuna todellisuuden ilmentymänä, tai pikemminkin toiveena ja tavoitteena tästä konsensuksen ilmentymästä. Gadamerin (2004, 97) mukaan yhteisöllisessä ja sosiaalisessa elämässä on keskinäisellä ymmärryksellä konstitutiivinen rooli. Näin konsensus ja yhteiskunnassa vallitseva ymmärrys voidaan nähdä keskeisinä yhteiskunnan koossapitävinä ja anomista yhteiskunnan tilaa ehkäisevinä tekijöinä.

Retoriikan osalta Lipposen hallituksen ohjelmassa poliittisia toimenpiteitä ei juuri yritetä esittää vaihtoehdottomina, vaan lähinnä tiettyinä valittuina linjoina ja linjauksina. Vaihtoehdottomuuden tuottamista ei ohjelmasta siis suuremmin nouse esille. Myös toteuttamisen kannalta retoriikka on erilaista kuin aiemmissa Holkerin ja Ahon hallitusten ohjelmissa. Erona näihin on, että Paavo Lipposen II-hallituksen ohjelmassa ei juuri *pyritä* tekemään, vaan siinä *luvataan* tehdä. Retoriikka on näin ollen toteuttamaan pyrkivää läpi ohjelman. Tätä kautta retoriikka myös näyttää huomattavan optimistisena, verrattuna politiikkaa toteuttamaan *pyrkivään* retoriikkaan. Tällöin *pyrkii*-sanan kaltaiseen retoriikkaan jää epävarmuus toteutettavien toimien onnistumisen mahdollisuudesta. Lupaavaan retoriikkaan tätä epävarmuutta taas ei juuri sisälly.

Sipilän hallituksen hallitusohjelma (2015-2019)

Keskustan Juha Sipilän johdolla muodostettu kolmen puolueen hallitus otti hallitusvastuun vastaan jo pitkään jatkuneessa taloudellisessa alamäessä, johon Suomi oli ajautunut hiljalleen muun maailman tavoin lähes kymmenen vuotta aiemmin puhjenneen globaalin finanssikriisin myötä. Finanssikriisi ja sitä seurannut euroalueen talouskriisi olivat suistaneet maan pitkään taloudellisen taantumien ja ”näivettymisen” tilaan, joka syvyydeltään oli lähes verrattavissa 1990-luvulla maata koetelleeseen lamaan. Työttömyys oli noussut verrattain korkeaksi, teollisuustuotanto oli supistunut merkittävästi, talouden kasvun lukemat olivat matalimpia vuosiin ja maan vientiteollisuus oli ongelmissa maailmantalouden suhdanteiden ollessa negatiivisia. (Patomäki 2014, 17, 25-27.) Hallituksen aloittaessa toimintansa loppukeväästä 2015, olivat maan talouden ennusteet edelleen heikot, vaikka talouskasvun odotettiin palaavan maltilliselle kasvu-uralle ja viennin näkymien ollessa hieman kirkastumaan päin (mt., 33-34).

Kevään 2015 eduskuntavaaleissa vasemmistopuolueiden – SDP:n ja vasemmistoliiton – kannatus jatkoi laskuaan, niiden menettäessä äänestäjiä erityisesti keskustaoikeistolaisille puolueille (Niemi ym. 2017c, 301, 310). Yritysmaailmasta politiikkaan tullut keskustan puheenjohtaja Juha Sipilä johdatti puolueensa oppositioasemasta vaalivoittoon ja pääsi näin hallitustunnustelijana muodostamaan maalle hallitusta. Hallitukseen keskusta sai lopulta rinnalleen toiseksi porvaripuolueeksi kokoomuksen. Porvaririntamaa hallitukseen tuli kolmanneksi osapuoleksi täydentämään ensimmäistä kertaa hallitusvastuuseen sidottu oikeistopopulistinen perussuomalaiset. Ruotsalainen kansanpuolue (RKP) jätettiin vuorostaan oppositioon poliittisesta hallituksesta ensimmäistä kertaa sitten vuoden 1972 Rafael Paasion II-hallituksen.

Yrittäjyys keskeisenä talouden puhetapana

Sipilän hallituksen ohjelman keskeinen diskurssi on *yrittäjyyden tukemisen* diskurssi. Yrittäjyys nähdään hallitusohjelmassa tärkeänä tekijänä Suomen talouden saattamisessa jälleen nousu-uralle ja se korostuu läpi hallitusohjelman. Yrittäjyyden edellytysten lisääminen toimii pohjana yrittäjyyden tukemisen diskurssin vaateille yrittäjyyden ja yrittäjämäyönteisyyden lisäämisestä yhteiskunnassa. Yrittäjyyden tukeminen ja yrittäjyyden edellytysten turvaaminen näkyy ohjelmassa kauttaaltaan, aina

tavoitteista ”[y]ritysten, yrittäjyyden ja omistajuuden” vahvistamisesta maa- ja metsätalouden yrittäjämäisyyden kasvattamiseen.

Yrittäjyyden ja yritysmaailmasta omaksuttujen johtamisoppien nähdään nyky-yhteiskunnassa helposti edustavan järkevän taloudenpidon ihannetta, eräänlaista taloudenpidon ideaalia, johon myös julkisessa taloudessa tulisi pyrkiä (Yliaska 2014, 123-125). Tämänkaltaisen näkemyksen mukaan markkinatalous korjaa itse markkinoiden puutteita ja pitää valtion taloudenpidon tasapainossa rationaalisen toimijuuden puitteissa. Mainitunlainen kehitys voidaan nähdä esimerkkinä uusliberalistisen projektin etenemisestä. (Harvey 2008, 81-84; Yliaska 2014.) Yrittäjyyden painottuminen näkyy ohjelmassa muiden muassa toteamuksessa:

”Suomen talous ja työllisyys kyetään kääntämään kasvuun vain yrittäjyyden ja työn tekemisen kautta. Toimet kilpailukyvyn parantamiseksi vahvistavat vientiä ja kotimarkkinoilla toimivien yritysten toimintaedellytyksiä.”

Kehystämällä yrittäjyys ainoaksi mahdolliseksi vaihtoehdoksi, tuotetaan tekstissä vaihtoehdottomuutta liittyen Suomen taloudentilaan ja pyritään konstruoimaan yrittäjyyttä ainoana mahdollisena ratkaisuna vakavaan ja vaikeaan tilanteeseen.

Elinkeinoelämän ja yrittäjyyden tukeminen sekä näiden merkitys hallitukselle käy ilmi Sipilän hallituksen ohjelmasta sen alusta loppuun. Muiden yhteiskunnallisten toimijoiden – kuten esimerkiksi työntekijöiden – aseman parantamista hallitusohjelmassa ei mainita ollenkaan. Keskeinen diskurssi keskittyy vahvistamaan työnantajina ja työllistäjinä toimivien tahojen toiminnan edellytyksiä, jopa korostamalla yrittäjyyttä ainoana vaihtoehtona talouden nousun aikaansaamiseksi. Ainoan vaihtoehdon korostaminen on kuitenkin sikäli harhaanjohtavaa, että talouspolitiikka on valintoja erilaisten vaihtoehtojen väliltä ja retorisesti konstruoidut talouspolitiikan rajoitteet ovat aina keinotekoisia ja diskursiivisesti tuotettuja (Eskelinen & Sorsa 2011, 80-81).

Hallitus mainitsee ohjelmassa myös puuttuvansa julkisen talouden kestävyteen ja tekevänsä toimia ”[k]estävän julkisen talouden saavuttamiseksi”. Tämänkaltaisella ilmaisulla kyetään vahvistamaan näkemystä julkisen talouden ongelmista. Toisaalla ohjelmassa puhutaan Suomen talouden perimmäisistä ongelmista sekä Suomen talouden noususta. Myös näiden ohjelman kohtien ja ilmaisujen tarkoituksena on vahvistaa hallituksen omaksumaa näkemystä julkisen talouden ongelmista ja tätä kautta oikeuttaa tietynlaisten poliittisten toimien toteuttamista sekä hallitusohjelman keskeistä diskurssia. Yrittäjyys nähdään hallitusohjelmassa ratkaisuna myös vaikeaan työllisyystilanteeseen, kun taas työllisyyden lisääminen näyttäytyy ohjelmassa ainoana

oikeana ja positiivisena ratkaisuna julkisen talouden ongelmien hoitamiseksi. Epätoivottavina ja negatiivisina ratkaisuuina julkisen talouden kestävyysvajeeseen ohjelmassa nostetaan esille veronkorotukset ja julkisen sektorin säästöt sekä muut tuntuvat talouden sopeuttamistoimet.

Hallitusohjelman keskeinen yrittäjyyden tukemisen diskurssi voidaan liittää uusliberalistisesta teoriaperinteestä ammentavaan talouspolitiikan traditioon. Uusliberaali talusteoria korostaa vapaiden markkinoiden ja vapaan yrittäjyyden ihannetta sekä pitää julkisen talouden velkaantumista yksinomaan ongelmana (Yliaska 2014, 72-75, 79-81). Aineistossa näkyy myös selvästi markkinakurin käsitteen vaikutus. Markkina- tai talouskurin mukainen kilpailuvaltion eetos näyttäytyy Sipilän hallituksen ohjelmassa toistuvasti, puhuttaessa esimerkiksi *tehokkuudesta*, *kustannustehokkuudesta*, *kilpailukyvyistä tai kestävyysvajeesta*. Edellisenkaltainen termistö periytyy Kantolan (2002) mukaan suoraan yritysmaailmasta omaksutusta retoriikasta, joka viimeistään 1990-luvun laman myötä omaksuttiin myös julkista taloutta koskevaan valtiolliseen ja yhteiskunnalliseen talouden retoriikkaan tietynlaisten diskurssien rakennusaineeksi. Kantola (mt.) kuvaa kehitystä poliittisen- ja talouseliitin tarkoin ja tietoisesti rakentamana paradigman muutoksena pois hyvinvointivaltiollisesta yhteiskunnasta kohti uusliberalistisen markkinamyönteisen ja -keskeisen valtion rakentumista.

Markkinakurin merkitys hallituksen tavoitteissa näyttäytyy myös puhuttaessa yhteiskuntasopimuksesta. Tavoitellessaan julkisen talouden menojen tasapainottamista, Sipilän hallitus kiristää työmarkkinaosapuolia vaatimuksellaan yhteiskuntasopimuksesta ja konsensuksesta työmarkkinoilla:

”Toteutuessaan yhteiskuntasopimus vahvistaa suomalaisten keskinäistä luottamusta, edistää talouskasvua ja tukee uusien työpaikkojen syntymistä. Vastaavasti ilman sen tuloksia julkisen talouden sopeuttamispaineeet ovat paljon raskaammat. Silloin 4 miljardin sopeutus päätösten lisäksi tehdään noin 1,5 miljardin menosäästöt ja veronkorotukset.”

Sitaatista käy hyvin ilmi markkinakurille luonteenomaisten sopeutus päätösten ja menosäästöjen merkitys hallituksen ideologiassa. Toisaalta ohjelmassa uhkaillaan kuitenkin myös verojen korotuksilla, joka taas on ristiriidassa verojen haitallisuudesta uusliberaalin ajattelutavan kanssa (Harvey 2008, 82; Yliaska 2014, 82). Eskelinen (2017, 23) muistuttaa leikkausten ja säästöjen kääntyvän kuitenkin helposti tarkoitustaan vastaan. Etenkin kotitaloudet saattavat tämänkaltaisessa tilanteessa velkojaan vähentääkseen alkaa säästämään, jolloin talouden kokonaistuotanto supistuu ja kansantalouden varallisuusarvot laskevat. Tällöin kustannuksia syntyy enemmän kuin tilapäisiä säästöjä saadaan aikaan. (Kiander & Vartia 1998, 131-132; Eskelinen 2017, 23.)

Markkinakurin käsitteen keskeiset osat ovat paljosta velkaa uuden julkisjohtamisen teorialle. Sipilän hallituksen ohjelmassa julkisen talouden sopeuttamisen tärkeys myötäilee markkinakurin diskurssiin sisältyvää ajatusta tiukan taloudenpidon vaatimuksesta julkisessa taloudessa. Hallitusohjelmassa todetaan myös julkisen talouden tasapainottamisen käynnistettävän välittömästi. Tämän jälkeen luetellaan toimia julkisen talouden tasapainottamiseksi sekä tavoitteita näiden toimien taustaksi:

”Hallitus toteuttaa rakenteellisia uudistuksia, jotka edistävät työllisyyttä, yrittäjyyttä ja talouskasvua. Yrittämisen edellytyksiä ja työn tekemisen kannustimia parannetaan ja uusiin kestäväen kasvun mahdollisuuksiin panostetaan. Hallituksen talousohjelman mukaan velkaantuminen suhteessa bruttokansantuotteeseen taittuu vaalikauden loppuun mennessä ja velaksi eläminen lopetetaan vuonna 2021. Kokonaisveroaste ei nouse.”

Useat hallitusohjelmassa ehdotetut toimet tavoittelevat yrittäjyyden edellytyksien turvaamista. Ehdotetut toimet myös painottuvat talouskasvun keskeisyyteen yhteiskunnallisen hyvinvoinnin tärkeimpänä mittarina. Kokonaisveroasteen nousu tyrmätään ohjelmassa, mikä viittaa uusliberalistiseen matalan veroasteen ihanteeseen. Myös velkaantumisen demonisointi osoittaa uusliberaalin talouspoliittisen ihanteen omaksumista, ollen myös uuden julkisjohtamisen opin tärkeitä ja keskeisiä elementtejä. (Yliaska 2014, 81, 99, 111-112.) Vaatimus julkisen talouden tasapainottamisesta ja sopeuttamisesta on Yliaskan (mt., 104, 113, 115) mukaan eräs uuden julkisjohtamisen opin keskeisistä keinoista, ja merkittävä periaate valtion talouden uudelleenjärjestämiseksi opin mukaisin tavoin. Julkisen talouden huolestuttavalla tilanteella perustellaan hallitusohjelmassa myös yrittäjyyden ja elinkeinoelämän toimintaedellytysten parantamista ja ohjelmassa todetaankin, että: *”Elinkeinoelämän kilpailukykyä ja yritystoiminnan edellytyksiä kaikessa päätöksenteossa vahvistetaan.”*

Ekonomismin korostuminen yhteiskunnan puhetoissa

Eskelinen (2017, 17, 24, 29) mainitsee julkisen sektorin tehostamisessa olevan kyse etenkin ekonomistisesta pyrkimyksestä, eli talousrationaalisuuden saattamisesta julkisten palveluiden hallitsevaksi organisointi- ja oikeutusperiaatteeksi. Tällöin tärkeäksi kysymykseksi nousee, kuinka yhteiskunnan käsitteistö sekä ilmiöt ja asiat ”taloudellistetaan” eli muokataan markkinoiden puhetojen mukaisiksi (mt., 17-18; Teivainen 2016, 108). Talouskasvun ja talouden vakauden hyveet ovat modernin taloudenpidon diskurssin sekä tietynlaisten uusien retorisesti tuotettujen uskomusjärjestelmien myötä kohonneet koko yhteiskuntaa läpäiseviksi ja toivottaviksi tavoiksi

hoitaa taloutta. Esimerkiksi keskuspankit ja valtioiden talous on alistettu jatkuvan taloudellisen kasvun logiikalle, eikä muita vaihtoehtoja tälle pidetä enää uskottavina. (Eskelinen & Sorsa 2011, 154, 158; Tolonen ym. 2016, 13.) Jatkuvan kasvun ylläpitäminen on kuitenkin osoittautunut valtioille vaikeaksi, muiden muassa talouden syklisyydestä johtuen. Ei kuitenkaan ole olemassa mitään talouden luonnonlakeja, jotka määrittäisivät kasvun välttämättömäksi ja arvolinjauksista vapaaksi ilmiökseen. (Eskelinen & Sorsa 2011, 154-155.)

Sipilän hallituksen ohjelma näyttäytyy jossain määrin pragmaattisena asioiden hoitamisena, joiden tavoitteena on saattaa Suomen talouden tila jälleen toivotulle tasolle. Toimia tämän toteuttamiseksi listataan läpi ohjelman melko yksityiskohtaisesti, mikä eroaa aiempien hallitusten tavasta käsitellä ohjelmissaan ainoastaan toteutettavan politiikan yleisimpiä linjoja. Sipilän hallituksen hallitusohjelmassa listataan kohta kohdalta ensin hallituksen asettamat tavoitteet. Näistä tavoitteista paikallistuu hallituksen ongelmaksi kehystämät asiat, joihin hallituksen mukaan pitää saada muutos. Ongelmien kehystämisen jälkeen listataan hallituksen tavoittelemat toimenpiteet, joiden kautta ongelmat aiotaan ratkaista. Yksityiskohtaiset ja konkreettiset listaukset hallituksen tavoitteista saavat hallitusohjelman näyttäytymään kamreerimaisena ja pragmaattisena ongelmien korjaamisena. Ohjelmassa myös todetaan hallituksen olevan *”uudistuksiin kykenevä ratkaisujen hallitus, joka vahvistaa luottamusta”*. Pragmatismien korostuminen voidaan nähdä tietynlaisena retorisenä keinona, jonka pyrkimyksenä on häivyttää poliittisessa toiminnassa taustalla vaikuttavat ideologiset virtaukset (Vuorelma 2017, 153, 160).

Sipilän hallituksen ohjelmassa tietyt asioita pyritään kehystämään negatiivisilla määreillä, jotta niiden merkitys yhteiskunnalle saataisiin näyttämään jollakin tavoin ongelmalliselta. Esimerkiksi sääntely ja hallinnointi pyritään kehystämään negatiivisiksi, vaikka niiden negatiivisuus tai positiivisuus ovat yhteiskunnallisia ja poliittisia määrittelykysymyksiä (Eskelinen & Sorsa 2011, 119, 230). Sen sijaan hallituksen omien intressien ja ideologioiden kannalta myönteisiä seikkoja – kuten esimerkiksi talouskasvu tai kehitys – pyritään kehystämään positiivisella tavalla. Kuitenkin myös näiden asioiden myönteisyys yhteiskunnan kannalta on määrittelykysymys, eikä mikään luonnonlainomaisesti arvottava seikka. Esimerkiksi kehitys voi olla kehitystä tiettyjen tahojen kannalta, mutta täysin päinvastaista taas muiden toimijoiden kannalta. Kehitys ei myöskään ole synonyymi edistykselle. Tämänkaltaista kehystämistä ja oikeuttamisen tapaa, jolla jonkin arvo pyritään määrittämään – tilanteesta riippuen – positiivisen tai negatiivisen vastaiseksi, voidaan kuvata kvalitatiivisen lokuksen termillä. Kvalitatiivisen lokuksen käyttäminen oikeuttamisen perusteena

pohjautuu jonkin arvon määrittämiseen ainutlaatuisiksi asettamalla se vastakkain jonkin epätoivotun tai vulgaarin kanssa. (Kajaste 1997, 191-192.)

Uusliberaalit puhuvat arvojen taustalla

Hallitusohjelmasta paikallistuu myös sanastoa, jota esimerkiksi Sipola (2015, 21-22) kuvaa uusliberaaliksi. Näihin lukeutuvat muassa *sopeuttaminen, tuottavuus, kilpailukyky, tehokkuus tai kestävyysvaje*. Kestävyysvajeen käsite on uusi verrattuna muihin analysoituihin hallitusohjelmiin. Käsite viittaa mahdolliseen tulevaan julkisen talouden alijäämäisyyteen joskus tulevaisuudessa. Sen määrittämisessä joudutaan käyttämään arvioita tietyn hetkistä taloudellisista luvuista tulevaisuudessa. Nämä arviot voivat perustua ainoastaan vallitsevan hetken taloudellisiin lukuihin ja näiden lukujen perusteella on tehtävä ennustuksia koskien tulevia ajankohtia. (Patomäki 2014, 57.) Käsite on siis puhtaasti spekulatiivinen ja sopii näin tietynlaisten julkisen talouden ongelmia painottavien diskurssien rakennusaineeksi.

Juha Sipilän hallituksen ohjelmassa uusliberaalit painotukset näyttäytyvät esimerkiksi aikomuksissa valtion omaisuuden myymisestä ja vaatimuksissa julkisen talouden sopeuttamisesta. Hallitusohjelmassa mainittu julkisen talouden sopeutusohjelma taas on mittava, sillä välittömiä säästöjä tavoitellaan ohjelman mukaan peräti neljän miljardin euron edestä. Näin suurien summien ollessa kyseessä, on esimerkiksi valtion maksamiin sosiaalimaksuihin pakko tehdä huomattaviakin leikkauksia. Lisäksi julkista sektoria on tällöin pienennettävä huomionarvoisen paljon leikkausten muodossa. Tässä mielessä hallituksen politiikka näyttyy selvästi oikeistolaisena uusliberalistisine painotuksineen. Julkiseen terveydenhuoltoon liittyen ohjelmassa todetaan myös, että ”*[j]ulkinen palvelulupaus on määritelty yhteiskunnan taloudellisen kantokyvyn puitteissa.*” Tällöin luvataan julkista terveydenhuoltoa, mikäli julkisen talouden tila sen sallii. Näin talous nousee ohjelmassa myös terveydenhuollon järjestämisen perusteeksi. Tällöin peittyä näkyvistä mahdollisuus valintaan sen suhteen, mitä seikkoja yhteiskunnassa painotetaan merkitykselliseksi. Poliittista retoriikkaa voidaan käyttää kielenkäyttöön sidottuna toimintana oikeutettaessa tämänkaltaisia poliittisia toimia ja hyvinvointivaltion reformeja (Nygård 2015, 147).

Se ajatellaanko yhteiskunnassa olevan merkityksellistä esimerkiksi julkisten palvelujen tukeminen vai pidetäänkö esimerkiksi veronalennuksia tärkeinä, on poliittinen arvovalinta. Tällöin julkisen vallan turvaamat sosiaali- ja terveystalvet menettävät helposti merkitystään ja painotus siirtyy

yksityisiin sairausvakuutuksiin sekä yksityisesti järjestettyyn sosiaali- ja terveydenhuoltoon. Taloudellistamalla asioita ja ilmiöitä voidaan tehokkaasti pyrkiä toteuttamaan mahdollisimman pienen julkisen sektorin tavoitetta yhteiskunnan järjestämisen tapana. Eskelinen (2017, 24) huomauttaakin, että vaatimuksilla julkisten palveluiden tehostamisesta ei todellisuudessa tarkoiteta avointa julkisen talouden vaikuttavuuden lisäämistä, vaan nimenomaan ekonomistisista lähtökohdista toteutettavaa tehostamista. Uusliberalistiset lähtökohdat näkyvät myös hallituksen tavoitteissa purkaa normeja ja sääntelyä sekä vähentää hallinnollista taakkaa. Hallinnon tehostamisella saavutettujen säästöjen kautta ehdotetut toimet kytkeytyvät myös uuden julkisjohtamisen teorioihin ja tätä kautta vahvistuvat ohjelman uusliberalistiset painotukset (Yliaska 2014).

Laajalti kansalaistenkin keskuudessa hyväksytyjen uusien diskurssien myötä käänös hyvinvointivaltiollisesta ajattelusta kohti markkinoiden toimintaa painottavaa ajattelua on antanut Sipilän hallitukselle mahdollisuuden rakentaa pitkälti uusliberalistista ihannetta (Kantola 2002) myötäilevän hallitusohjelman. Pyrkimällä uusintamaan ohjelmassaan tämänkaltaista diskursiivista todellisuutta, pyrkii hallitus yhteiskunnallisena toimijana tietynlaisia diskursseja hyväkseen käyttäen saavuttamaan laajalti hyväksyntää omaksumansa ideologian vahvistamiselle. Koska diskurssien määrittelystä on käynnissä jatkuva valtakamppailu erilaisten ideologisesti heterogeenisten yhteiskunnallisten toimijoiden välillä, pääsevät näiden määrittelykamppailujen voittajat ainakin hetkellisesti määrittämään diskurssien sisältöjä, tavoitteita sekä suuntia. Mikäli vielä diskurssit onnistutaan rakentamaan mahdollisimman vaihtoehdottomien totuuksien näköisiksi ja tätä vaihtoehdottomuutta kyetään uusintamaan, tekee se moraalisten kannanottojen ja yhteiskunnallisten arvojen ja arvostelmien tekemisen turhaksi. Näin myös toimijoiden vastuu asioista saadaan syrjäytettyä vaihtoehdottomuuspuheen kautta. (Jokinen 2016c, 352-353.)

Sipilän hallituksen ohjelmassa retoriikka on Lipposen hallituksen ohjelman tavoin toteuttavaa. Ohjelmassa ei ainoastaan pyritä, vaan määrätietoisesti aiotaan toteuttaa tavoitteita. Hallitus käyttää esimerkiksi ilmauksia ”*sitoutuu*” ja ”*toimeenpane*”, jolloin luodaan tehokas toimeenpaneva mielikuva toimijasta. Edellisenkaltainen retoriikka on pragmaattista, tietynlaista kielellistä funktiota mahdollisimman tehokkaasti toteuttamaan pyrkivää kielenkäyttöä, jonka tarkoituksena on kielellisten tekojen tavoin saada aikaan joko toimintaa tai ainakin luoda toiminta-alttiutta (Jokinen ym. 2016a, 47-48). Kun kielellisen toiminnan tai puhetekojen avulla pyritään luomaan todellisuuteen vaikuttavaa toimintaa tai toiminta-alttiutta, toimii määrätietoista toimintaa painottava retoriikka tehokkaasti yleisöjä sitouttavana tekijänä. Tällöin kielenkäyttö merkityksellistetään voimallisemmin, verrattuna siihen jos kyseessä olisi ehdollisemmin tai ainoastaan mahdollisesti asioita toimeenpaneva

kielenkäyttö. Näin myös kielenkäyttäjän oma sitoutumisen ja liittoutumisen aste vaikuttaa suuremmalta. (Suoninen 2016b, 233; Jokinen 2016c, 348.) Edellisenkaltaisten voimallisten ja selkeiden selontekojen kautta kielenkäyttäjä muotoilee edelleen sitä sosiaalista todellisuutta, johon kielenkäyttö alkujaankin pohjautuu (Suoninen 2016b, 231-234).

Ohjelman retoriikka on myös jossain määrin ylevää. Ohjelmassa puhutaan vahvasta yhteenkuuluvuuden tunteesta, vapaudesta ja vastuusta sekä todetaan muiden muassa, että *”jokaisesta pidetään huolta ja autetaan ajoissa.”* Ylevä retoriikka on tunteisiin vetoavaa ja tätä pyritään ohjelmassa käyttämään hyväksi suostuttelemisen perustana. Ylevän retoriikan voidaan nähdä olevan jonkinlaista ääri-ilmaisuihin perustuvaa retorista vakuuttamista tietyn asian kannalle. Ääri-ilmaisujen avulla toimijat voivat esimerkiksi pyrkiä korostamaan tiettyjä piirteitä, joita johonkin asiaan toivotaan liitettävän. (Jokinen 2016c, 362-363.) Tässä tapauksessa voidaan ajatella hallituksen tavoitteena olevan aikaansaada kansalaisten keskuudessa mahdollisimman kattavaa ja laajaa sitoutumisen astetta hallituksen politiikkaa kohtaan. Tällöin kielenkäytössä vedotaan kielenkäyttäjän taholta loogisesti pätevän argumentaation sijaan tunteisiin vetoaviin retorisiin valintoihin (Vihinen 1996, 222-223).

Hallitus käyttää paikoin myös varsin dramaattista retoriikkaa pyrkiessään kehystämään tietyistä yhteiskunnallisista asioista ja ilmiöistä ongelmia. Ohjelmassa todetaan esimerkiksi, että: *”Suomi on näivettymisen kierteessä.”* ja *”Päätöksenteon vaikeudet korjata rakenteita ovat syöneet uskoa tulevaisuuteen.”* Tällöin aiemmin vastuussa olleet päätöksentekijät näyttäytyvät aikaansaamattomina toimijoina, ja nyt päätöksenteosta vastuun ottanut hallitus erottautuu näistä aikaansaavana toteuttajana. Tätä vielä vahvistaakseen ohjelmassa todetaan eksplisiittisesti Sipilän hallituksen olevan *”uudistuksiin kykenevä ratkaisujen hallitus, joka vahvistaa luottamusta.”* Näin annetaan toivoa, että kehystetyt ongelmat saadaan ratkaistuksi ja juuri nimitetty hallitus on näiden ongelmien ratkaisujen takana. Myös ”luottamuksen” kaltainen retoriikka voidaan nähdä tietynlaisena tunteisiin vetoavien ääri-ilmaisujen käyttönä, jonka tarkoituksena on vedota yleisöissä järjen ja rationaalisuuden asemesta näiden tunteisiin, ja tätä kautta vahvistaa näiden sitoutumista tiettyjen poliittisten linjausten taakse. Onnistuneesti kehystetyt ongelmat ja niihin tarjotut ratkaisut sitouttavat tehokkaasti toimijoita hallituksen ratkaisu- ja toimenpide-ehdotusten taakse ja näin tiettyjen diskurssien uusintaminen ja vallankäytön oikeutus saavat hyväksyttävän perustelun toimijoiden mielissä (Jokinen 2016c, 338).

5. LOPPUPÄÄTELMÄT

Tutkielmani tavoitteena on ollut selvittää, kuinka todellisuutta kyetään tuottamaan erilaisin retorisin ja diskursiivisin tavoin poliittisen talouspuheen kentällä. Analyysini on kohdistunut niihin puhetapoihin, joiden kautta (talous)politiikan piirissä tuotetaan tietynkaltaista tavoiteltua kollektiivista sosiaalista todellisuutta. Erityinen kiinnostukseni työssä on kohdistunut vaihtoehdottomuuden tuottamiseen, sekä niihin tapoihin joilla vaihtoehdottomuutta aineiston perusteella mahdollisesti tuotetaan. Toisin sanoen olen pyrkinyt analysoimaan, tavoitellaanko analysoiduissa hallitusohjelmissa vaihtoehdottomuuden tuottamista (talous)poliittisten linjausten ja toimenpide-ehtotusten perustelemiseksi ja oikeuttamiseksi. Olen pyrkinyt paikallistamaan aineistosta ne keskeiset diskurssit, joiden varaan halutunlaista todellisuutta on niiden avulla tarkoitettu tuotettavan. Lisäksi tavoitteenani on ollut havainnoida niitä keskeisiä retorisia tapoja ja keinoja, joiden avulla keskeisiä diskursseja on pyritty rakentamaan.

Analyysissani olen pyrkinyt tarkastelemaan myös sitä, minkälaisin puhetavoin hallitusohjelmissa artikuloidaan suostuttelun ja oikeuttamisen retoriikkaa tiettyjen keskeisten talouspoliittisten diskurssien puitteissa. Tällöin kiinnostukseni on kohdistunut niihin retorisiin oikeuttamisen, suostuttelun ja perustelun strategioihin, joita hallitusohjelmista analyysin perusteella paikallistuu. Varsinaisten tutkimuskysymysten lisäksi halusin myös selvittää, eroavatko puhetavat toisistaan riippuen siitä, onko kyseessä noususuhdanteessa laadittu hallitusohjelma vai laskusuhdanteessa toimintansa aloittaneen hallituksen ohjelma. Kiinnitin siis huomiotani siihen, että erosivatko hallitusohjelmissä käytetyt puhetavat ja retoriikka toisistaan riippuen ajankohtana vallinneesta taloudellisesta tilanteesta. Varsinaisiin tutkimuskysymyksiin liittyviin sisältöihin verrattuna käsittelin nousu- ja laskusuhdanteeseen liittyvää aspektia työssäni ja analyysissani kuitenkin jonkin verran suppeammin.

Hallitusohjelmista Holkerin, Ahon ja Sipilän hallitusten ohjelmien diskurssit ovat vahvasti elinkeinoelämää ja yrittäjyyttä tukevia ja myötäileviä. Näiden hallitusohjelmien diskurssien rakennusaineet muotoutuvat pitkälti elinkeino- ja talouselämän eduista lähtien. Näiden kolmen mainitun hallituksen poliittinen ja yhteiskunnallinen todellisuus näyttäytyy aineiston perusteella vahvasti taloutta yhteiskunnan keskeisenä instituutiona, elementtinä ja moottorina painottavana. Näiden hallitusohjelmien perusteella valtaosa yhteiskunnallisista kysymyksistä ja ongelmista

voitaisiin ratkaista talouden kentällä, esimerkiksi yritys- ja elinkeinoelämää tukemalla. Lipposen II-hallituksen ohjelma eroaa kolmesta muusta siinä mielessä, että elinkeinoelämä ja yritykset nähdään ohjelmassa ainoastaan yhtenä monesta merkityksellisestä ja tuettavasta yhteiskunnan osa-alueesta. Tässä mielessä Lipposen hallituksen ohjelma näyttää yhteiskunnallisesti ja sosiaalisesti tasa-arvoisempana, verrattuna kolmeen muuhun analysoituun ohjelmaan.

Varsinkin Sipilän hallituksen ohjelman puhutavat kietoutuvat vahvasti talouden ympärille. Taloudellistaminen nähdään ainoana varteenotettavana näkökulmana tai kehyksenä pyrittäessä ratkaisemaan Suomen ongelmia. Myös Holkerin ja Ahon hallitusten ohjelmissa näyttää vastaavanlaisia teemoja, mutta selvästi vähemmissä määrin. Lipposen hallituksen ohjelmassa taas talous jää sosiaalisten ja tasa-arvoa painottavien teemojen varjoon. Sikäli tässä suuntauksessa voidaan mahdollisesti nähdä talouden noususuhdanteen ja vasemmistolaisesti orientoituneen hallituksen vaikutuksia. Noususuhdanteen myötä ei talouspolitiikkaa ole välttämätöntä artikuloida kurjistavin tai muuten negatiivisin termein. Vasemmistolaisesti suuntautunut hallitus taas todennäköisemmin pyrkii tekemään vasemmistolaista, tai ainakin siltä näyttävää politiikkaa ja Lipposen hallituksen kohdalla tämä todennäköisyys näyttää reaalistuneen ainakin muihin analysoituihin hallitusohjelmiin verrattuna. Poliittisilla ideologioilla ja teorioilla on aina kannattajansa ja soveltajansa poliittisten päättäjien ja vaikuttajien joukossa, joten niillä on siten myös todellista vaikutusta ja merkitystä siihen, millaisiksi tosiasiat ja sitä kautta poliittinen todellisuus muodostuvat. Myös poliittisilla toimijoilla on omat yksityiset pyrkimyksensä ja erilaisten erityisryhmien jäsenyys saa heidät ajamaan niiden etuja. (Dewey 2006 [1927], 39, 102.)

Julkinen talous näyttää selvänä ongelmana Ahon ja Sipilän hallitusten ohjelmissa. Molemmissa painotetaan julkisen sektorin säästöjen merkitystä kansantalouden kestävyuden kannalta. Molemmissa ohjelmissa näyttää myös uuden julkisjohtamisen oppien mukaisia toimenpide-ehdotuksia ja ongelmien määrittelyjä. Nämä kaksi ohjelmaa on laadittu huonon taloudellisen tilanteen kurittaessa maata, joten taantumalla lienee ollut vaikutusta artikulaatioon julkisesta sektorista osana kansantalouden ongelmaa. Sen sijaan Holkerin ja Lipposen II-hallituksen hallitusohjelmissa vastaavanlaista julkisen sektorin kehystämistä ongelmakohdaksi ei ilmene. Julkinen sektori siten kehystyy ongelmaksi pikemminkin talouden suhdanteesta riippuen, kuin esimerkiksi riippuen kunkin hallituksen oikeisto/vasemmisto-painotuksesta.

Vaihtoehdottomuuden tuottamista hallitusohjelmista ilmenee varsinkin talouspoliittisten linjausten ja toimenpide-ehdotusten kohdalla. Talouden toimenpiteet pyritään pitkälti pukemaan

vaihtoehtottomien tosiseikkojen näköisiksi ”totuuksiksi”, joihin hallitukset eivät sen suuremmin voi vaikuttaa. Poliittiseen arvottamiseen perustuvat valinnanmahdollisuudet on ohjelmissa pyritty häivyttämään ja näin vastuu poliittisista toimista siirtämään muille tahoille sekä muista ilmiöistä johtuviksi. Poikkeuksen tästä tekee Paavo Lipposen II-hallituksen hallitusohjelma, jossa toimenpiteet ja politiikan linjaukset esitetään lähinnä erilaisten mahdollisten ja ilmenevien vaihtoehtojen joukosta poliittisten arvovalintojen tuloksena valittuina politiikan ja toiminnan linjoina.

Vaihtoehtottomuuden tuottamisen erilaisina strategioina hallitusohjelmista ilmenee monia erilaisia valittuja taktiikoita, joista yleisimpänä esiin nousevat tosiasioiksi tuottamisen taktiikat. Ohjelmissa pyritään tällöin kehystämään asioita retorisesti tietynlaisiksi sosiaalisiksi ”luonnonlaeiksi”, joille mitkään poliittiset(kaan) toimijat eivät voi mitään. Tietynlaisen kuvailun avulla toimijat pyrkivät aina tekemään maailmasta ja sosiaalisesta todellisuudesta kuvaustensa kaltaista (Valtonen 1998, 97) ja myös hallitusohjelmissa pyritään tietynlaisen retoriikan avulla voittamaan määrittelykamppailuja ja näin tekemään yhteiskunnallisesta todellisuudesta toimijoiden kannalta mieluisaa ja hyödyllistä.

Retoriikka vallankäytön oikeuttajana

Kieli ja erilaiset retoriset tavat muokata todellisuutta ja vallitsevia diskursseja ovat keskeisiä vallan ja hallinnan keinoja. Diskursiivisten kamppailujen tavoitteena on pohjimmiltaan pyrkimys vaikuttaa sosiaalisten ja yhteiskunnallisten toimijoiden kollektiivisiksi ymmärrettyihin uskomuksiin, pyrkimyksiin ja tapoihin (Durkheim 1977 [1895], 37). Norman Fairclough´n (1997, 75) mukaan kieli onkin vallankäytölle elintärkeä elementti. Kieli myös jatkuvasti rakentaa ja kannattelee yhteiskunnallista suuntautumistamme maailmassa (Gadamer 2004, 95). Esimerkiksi poliittinen uskottavuus luodaan kielellisesti konstruoimalla vallankäytön kannalta merkityksellistä diskursiivista todellisuutta (Fairclough 1997, 235). Poliittinen valta vaatii aina myös sen oikeutuksen perustelemista ja tähän tarvitaan retorista suostuttelua, jotta vallankäyttö saavuttaa vaaditun legitimitettinsä.

Erilaisista arvolähtökohdista lähtevä poliittinen toiminta aiheuttaa toimijoiden keskuudessa aina ristiriitoja ja näitä ristiriitoja on pyrittävä vähentämään suostuttelemalla yhteiskunnallisia toimijoita mahdollisimman voimallisesti omien tarkoitusperien kannalle. Retorinen ja diskursiivinen mielipiteiden sääntely toimii siten käytännöllisenä mekanismina myös muiden toimijoiden poliittisen käyttäytymisen ohjailuun sekä suostutteluun tietyn halutun politiikan kannalle (Dewey 2006 [1927], 197; Patomäki 2007, 84). Mills (2015 [1959], 94) muistuttaa, että ”[k]un on olemassa vastakkaisia

arvoja, joista pidetään lujasti ja johdonmukaisesti kiinni, arvojen ristiriita ei ratkea järjen käytöllä, loogisella analyysillä tai tosiasioita koskevan tutkimuksen avulla.” Tällöin joudutaan omia poliittisia toimia ja linjauksia oikeuttamaan ja perustelemaan retorisin keinoin, eli kuten Mills (mt.) jatkaa: ”[s]illoin on jäljellä vain vetoamisen ja suostuttelun keinot.”

Diskurssit politiikan linjojen perusteluina

Työn ensimmäisessä tutkimuskysymyksessä tavoitteeni oli analysoida aineistosta niitä keskeisiä diskursseja, joita hallitusohjelmista nousee esille. Analyysin perusteella hallitusohjelmista ilmenee varsin yrittäjyysmyönteisiä ja elinkeinoelämän merkittävyyttä yhteiskunnan kannalta korostavia diskursseja. Poikkeus näistä aineiston perusteella on Lipposen II-hallituksen ohjelma, jossa korostuu koko yhteiskunnan ja sen kaikkien toimijoiden välisen tasa-arvon ja konsensuksen merkitys yhteiskunnan ja yhteisöjen hyvinvoinnin kannalta. Diskursiivisesti hallitusohjelmissa on siis pyritty osaltaan tuottamaan varsin toisistaan poikkeavaa yhteiskunnallisen todellisuuden ilmentymistä, mikäli vertaa Lipposen hallituksen ohjelmaa kolmeen muuhun analysoituun ohjelmaan. Näissä kolmessa muussa hallitusohjelmassa yhteiskunnallista todellisuutta on ennemminkin pyritty tuottamaan riippuvaiseksi talous- ja elinkeinoelämän menestyksestä. Talouden ja elinkeinoelämän merkitys on pyritty ohjelmissa saada näyttämään yhteiskunnan keskeisiltä koossapitäviltä voimilta, joiden kautta esimerkiksi kansalaisten elintaso määrittyy.

Aineiston analyysin perusteella Ahon ja Sipilän hallitusten ohjelmissa myös julkinen talous näyttäytyy jonakin kriisiytyneenä ja paisuneena yhteiskunnan kannalta ongelmallisena tekijänä. Yhdistettynä elinkeinoelämän ja yrittäjyyden painotuksiin, näyttäytyvät kyseisten hallitusten hallitusohjelmat huomattavalla tavalla uusliberaaleihin puhetapoihin kiinnittyneiden toimijoiden laatimilta. Ahon ja Sipilän hallitusten ohjelmien perusteella näyttäytyy myös yrittäjyys keskeisenä yhteiskunnallisena toimijana. Sipilän hallitusohjelmaan päästessä yrittäjyydestä on rakentunut jopa keskeisin yhteiskunnallinen toimija, joten uusliberalistiset painotukset ovat tässä mielessä lisääntyneet. Myös työllisyyden merkityksen painottuminen hallitusohjelmissa paljastaa niitä sosiaalipolitiikan siirtymiä, joiden mukaan työllisyys on ottanut kattavan sosiaaliturvan paikan maan sosiaalipolitiikan keskiössä (Julkunen 2004, 236). Sen sijaan Holkerin hallituksen sekä etenkin Lipposen II-hallituksen ohjelmat näyttäytyvät vielä varsin hyvinvointiyhteiskunnallisesti painottuneina, huolimatta niissäkin esiintyvistä korkeamman työllisyyden tavoitteista. Lipposen

hallitus voidaan hallitusohjelman perusteella tietyllä tapaa nähdä jopa hyvinvointiyhteiskuntaa puolustavana toimijana, ainakin retoristen ja diskursiivisten painotustensa kannalta.

Toinen tutkimuskysymykseni käsitteli vaihtoehdottomuuden ja sen tuottamisen ilmenemistä aineistosta. Toisen tutkimuskysymyksen avulla oli tarkoitus selvittää, pyritäänkö hallitusohjelmissa tietyt diskurssit valitsemalla vaihtoehdottomuuden rakentumiseen eli muodostuuko talouspuheesta vaihtoehdotonta. Sorsa & Eskelinen (2012, 170) muistuttavat pakon kaltaisten tosiasiaväitteiden ja ”rautaisten lakien” esittämisen olevan talouspuheelle tyypillisiä piirteitä. Aineiston perusteella hallitusohjelmissa pyritään tuottamaan vaihtoehdottomuutta eriasteisesti ja vetoamaan esimerkiksi ulkoisiin pakkoihin tai yhteiskunnallisesti pakottaviin ”tosiasioihin” talouspolitiikan toimia perusteltaessa. Aineiston perusteella vaihtoehdottomuutta ohjelmissa tuotetaan esimerkiksi pyrittäessä oikeuttamaan joidenkin toimijoiden kannalta negatiivisia toimenpide-ehdotuksia. Tällöin oikeuttamisen ja perustelemisen tapana käytetään esimerkiksi oman vastuun ja toimijuuden häivyttämistä, jolloin näiden toimenpiteiden ehdottajien ja toteuttajien toimijuus redusoituu ainoastaan toimeenpanijoiksi. Muiden muassa objektiivisuutta korostamalla voidaan subjektiiviset tai arvoihin pohjaavat väitteet yrittää saada näyttämään puolueettomilta ja välttämättömiltä ”tosiasioilta”. Tällöin häivytetään myös päätösten poliittinen luonne, jota loppukädessä ohjaavat toimijoiden omaksumat arvot ja moraaliarvostelmat.

Aineiston perusteella Holkerin, Ahon ja Sipilän hallitusten ohjelmissa retorisella vaihtoehdottomuuden tuottamisella pyritään oikeuttamaan ja perustelemaan hallitusten politiikkaa ja toimenpiteitä. Sitä vastoin Lipposen II-hallituksen ohjelmassa päätökset ja politiikka näyttäytyvät arvovalintoina lukuisten vaihtoehdoisten toimintatapojen ja -linjojen joukosta. Kiander & Vartia (1998, 169) muistuttavat, että ”ei ole uskottavaa julistaa yhtä ainoata vaihtoehtoa, varsinkaan jos vaihtoehtoa joudutaan silloin tällöin vaihtamaan.” Varsinkin poliittisessa todellisuudessa yhden ainoan vaihtoehdon esittäminen näyttäytyy aineiston perusteella kuitenkin yleiseltä ja todennäköiseltä tavalta, ainakin politiikan toimina oikeutettaessa. Poliittistakin todellisuutta koskee kuitenkin arvovalintojen ja vaihtoehtojen olemassaolo päätöksiä tehtäessä. Kuten Toulmin (2015, 48) asian ilmaisee: ”[m]eillä on lupa sanoa, että jokin mahdollisuus täytyy sulkea pois vain jos voimme esittää perusteita tai syitä väitteen oikeutukseksi.”

Taloussuhdanteen vaikutus hallitusohjelmien retoriikkaan näyttäytyy aineiston analyysin perusteella lähinnä asennoitumisena julkisen sektorin merkitykseen yhteiskunnassa. Molemmissa talouden laskusuhdanteen aikana laadituissa hallitusohjelmissa julkinen sektori näyttäytyy ongelmallisena

kansantalouden ja maan taloustilanteen kannalta. Osittaisena syynä tähän voisi ajatella olevan pyrkimys tietynlaiseen populistiseen poliittisten irtopisteiden keräämiseen, varsinkin kilpailu- ja valmentajavaltion diskurssin sisäistäneiden toimijoiden taholta. Julkisen sektorin leikkaukset sisältyvät siihen uusliberalistiseen talous- ja markkinakurin sekä uuden julkisjohtamisen eetokseen, jonka tietyt poliittiset ja taloudelliset eliitit ovat viimeisten vuosikymmenten aikana Suomessakin hyväksyneet talouspolitiikan reunaehdoiksi. Myös talouspuheen retoriikka on tämän myötä kokenut muutoksen kohti yrityselämän puhetapoja näiden eliittien omaksuttua tehokkaasti uusliberaalin talouspolitiikan sanaston. (Kantola 2002; Heiskala & Kantola 2010, 136.) Sen sijaan talouden noususuhdanteen aikana talouden puhetaivat ja aineistosta esille noussut retoriikka eivät painota esimerkiksi julkisen talouden ongelmallisuutta. Muutenkin noususuhdanteen retoriikka näyttyy aineiston perusteella poliittisten päätösten arvosidonnaisuuden tunnustavana, eikä vaihtoehdottomuutta konstruoida retorisesti näissä hallitusohjelmissä samalla intensiteetillä kuin taloudellisen laskusuhdanteen aikana laadituissa hallitusohjelmissä.

Talouden merkityksen lisääntyminen

Eräs seikka, joka aineistosta ilmeni talouden diskursseihin ja retoriikkaan liittyen, oli talouden merkityksen ja painoarvon kasvaminen yhteiskunnallisia päätöksiä perusteltaessa. Lukuun ottamatta Lipposen hallituksen ohjelmaa, näyttöä talous huomattavan keskeisenä yhteiskunnallisena voimana ja instituutiona poliittisia päätöksiä perusteltaessa. Talous on näin noussut läpäisemään yhteiskunnallista todellisuutta kaikille sen sektoreille ja tietynlaiseksi yleiseksi selityspohjaksi (Holvas 2009, 11). Retorisesti esimerkiksi ilmaukset kuten ”taloudelliset reunaehdot”, ”tosiasioiden tunnustaminen” tai ”välttämättömät tosiasiat” voidaan luokitella samaan talouden vaihtoehdottomuutta tuottavaan ja uusintavaan kategoriaan. Edellisen kaltaisten ilmausten kautta pyritään tuottamaan nimenomaan vaihtoehdottomuutta ja näiden ilmausten leviäminen talouden kentän ulkopuolelle pyrkii näin oikeuttamaan kaikenlaista poliittista toimintaa ”talouden reunaehtojen” logiikan mukaisesti.

Talouspuheen leviäminen kaikkien yhteiskunnan sektorien ainoaksi hyväksytyksi tavaksi puhua yhteiskunnan ilmiöistä ja asioista rajaa muiden yhteiskunnan instituutioiden poliittista liikkumatilaa. Näin se edelleen vahvistaa esimerkiksi yritysmaailmasta omaksuttujen puhetapojen roolia yhteiskunnallista koskevan retoriikan keskeisenä rakennusaineena. (Ruostetsaari 2017, 54.) Siten muiden kuin talouden sanastojen ja ideologioiden asema vallankäytön perusteluina on heikentynyt,

talouden diskurssien vallatessa hegemonisia yhteiskunnallisen todellisuuden tuottamisen asemia (Heiskala & Kantola 2010, 125). Tiettyjen puhetapojen onnistunut saattaminen vallitseviksi diskursseiksi toimii joidenkin toimijoiden kannalta ideaalilla tavalla, sillä puhetapojen muutosten myötä muuttuvat myös tavat joilla todellisuutta tulkitaan sekä tavat joiden mukaan yhteiskunnassa toimitaan (Heiskala 2006, 36). Näin talouspuhe muuttaa diskurssin sen ”metafysiikan” asuun, joka Holvakselle (2009, 11) merkitsee ”ajattelemattomuutta, jossa tietyt ennakkoehdot otetaan annettuna ja oletetaan merkityssuhteista riippumattomaksi, edellytyksettömiksi” ja jossa ”taloudellinen arvo samastuu salakavalasti myös eettiseen arvoon.” (mt., 161). Talouden roolin yhteiskunnallisesti kasvanut merkitys näkyy myös yhteiskunnallisessa keskustelussa, jossa talousasiantuntija on Eskelinen & Jonker-Hoffrénin (2017, 92) mukaan syrjäyttänyt sosiologin yhteiskuntatieteellisen asiantuntijan roolista.

Tavoiteltaessa vaihtoehtoisten toimintalinjojen olemassaolon ymmärtämistä ja pyrittäessä tätä kautta tarjoamaan kansalaisille mahdollisuutta avoimeen ja läpinäkyvään yhteiskuntaan, on poliittisen lukutaidon vahvistaminen ensiarvoisen tärkeää (Patomäki 2014, 13). Yhteiskuntatieteellisellä tutkimuksella on oma roolinsa puhetapojen riisumisessa analyysin kautta sekä näiden puhetapojen taustalla piilevien pyrkimysten ja tavoitteiden sanoittamisessa ja paljastamisessa avoimuuden lisäämiseksi yhteiskunnassa. Poliittisten toimenpiteiden ja toimenpidesuosittelujen taustalla olevia arvoja tulisi näin tutkimuksen kautta saattaa paremmin näkyväksi ja yhteiskunnallisten toimijoiden tietoisuuteen. Myös tietoisuus sosiaalisen todellisuuden kontingentista luonteesta voisi auttaa rakentamaan toimijoiden kannalta avoimempaa ja läpinäkyvämpää yhteiskuntaa. C. Wright Mills (2015 [1959], 199) muistuttaakin, että ”[s]e, että ihmiset ovat eläneet tietynlaisissa yhteiskunnissa, ei aseta täsmällisiä eikä ehdottomia rajoituksia sille, minkälaisia yhteiskuntia he voivat tulevaisuudessa luoda.” Yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen on syytä tiedostaa ja huomioida myös niiden historiallisten ja yhteiskunnallisten episteemisten mahtien olemassaolo, joilla on voimaa ehdollistaa kaikkea – myös tieteellisesti relevanttia – tietoa (Gadamer 2004, 5). Kuten Varoufakis (2014, 45) viitaten William Blakeen meitä muistuttaa, ovat ”[m]ielen takomat käsiraudat”...”aivan käsin taottujen veroiset.”

Lähteet

Lähdekirjallisuus:

Alasuutari, Pertti. 2006. Suunnittelutaloudesta kilpailutalouteen: miten muutos oli ideologisesti mahdollinen? Teoksessa Heiskala, Risto & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus, 43-64.

Alasuutari, Pertti. 2017. Määräysvalta vakuuttelun retoriikassa: Koetun hyvinvoinnin käsitteen leviäminen ja kotoistuminen Suomeen. *Sosiologia* 03/2017, 253-272.

Aristoteles. 1997. *Retoriikka. Runousoppi*. Helsinki: Gaudeamus.

Austin, J.L. 2016. *Näin tehdään sanoilla. Harvardissa 1955 pidetyt William James -luennot*. Tampere: Niin & näin.

Autto, Janne. 2015. Kulttuuriset oikeutukset paikallisissa päivähoitokeskusteluissa. Teoksessa Autto, Janne & Mikael Nygård (toim.) *Hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 278-305.

Blomstedt, Jan. 2003. *Retoriikkaa epäilijöille*. Helsinki: Loki-kirjat.

Blyth, Mark. 2017. *Talouskuri. Vaarallisen opin historia*. Tampere: Vastapaino.

Böckerman, Petri & Jaakko Kiander. 2009. Luova tuho – Miten suuren laman aiheuttama murros muutettiin käsitykseksi luovasta tuhosta? Teoksessa Kananen, Johannes & Juho Saari (toim.) *Ajatuksen Voima. Ideat hyvinvointivaltion uudistamisessa*. Helsinki: Minerva, 99-117.

Chouliaraki, Lilie. 2005. Media Discourse and the Public Sphere. Teoksessa Howarth, David & Jacob Torfing (toim.) *Discourse theory in European politics: Identity, policy and governance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 275-296.

Chouliaraki, Lilie & Norman Fairclough. 1999. *Discourse in Late Modernity. Rethinking Critical Discourse Analysis*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Dewey, John. 2006 [1927]. *Julkinen toiminta ja sen ongelmat*. Tampere: Vastapaino.

Durkheim, Émile. 1977 [1895]. *Sosiologian metodisäännöt*. Helsinki: Tammi.

Eriksson, Lise. 2015. Leipäjonot sanomalehtijulkisuuden keskusteluissa. Teoksessa Autto, Janne & Mikael Nygård (toim.) *Hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 246-277.

Eskelinen, Teppo & Ville-Pekka Sorsa. 2011. *Hyvä talous*. Keuruu: Like.

Fairclough, Isabela & Norman Fairclough. 2012. *Political Discourse Analysis. A method for advanced students*. London: Routledge.

Fairclough, Norman. 1997. *Miten media puhuu*. Tampere: Vastapaino.

Fairclough, Norman. 2001. *Language and Power. 2nd ed.* Harlow: Longman.

Fine, Ben & Dimitris Milonakis. 2009. *From Economics Imperialism to Freakonomics. The shifting boundaries between economics and other social sciences*. London: Routledge.

Gadamer, Hans-Georg. 2004. *Hermeneutiikka. Ymmärtäminen tieteissä ja filosofiassa*. Tampere: Vastapaino.

Haapala, Pertti. 2010. Vallan rakenteet ja yhteiskunnan muutos: Mielikuvaharjoitus 1800-2000-lukujen Suomesta. Teoksessa Pietikäinen, Petteri (toim.) *Valta Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 21-33.

Hacking, Ian. 2009. *Mitä sosiaalinen konstruktionismi on?* Tampere: Vastapaino.

Harald, Kennet. 1997. Pakottava talouspuhe. Teoksessa Sulkunen, Pekka & Jukka Törrönen (toim.) *Semioottisen sosiologian näkökulmia: sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*. Helsinki: Gaudeamus, 263-279.

Harvey, David. 2008. *Uusliberalismin lyhyt historia*. Tampere: Vastapaino.

Heiskala, Risto. 1994. Sosiaalinen konstruktioismi. Teoksessa Heiskala, Risto (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus, 146-172.

Heiskala, Risto. 2000. *Toiminta, tapa ja rakenne. Kohti konstruktioistista synteesiä yhteiskuntateoriassa*. Helsinki: Gaudeamus.

Heiskala, Risto. 2006. Kansainvälisen toimintaympäristön muutos ja Suomen yhteiskunnallinen murros. Teoksessa Heiskala, Risto & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus, 14-42.

Heiskala, Risto & Eeva Luhtakallio. 2006. Johdanto: Suunnittelutaloudesta kilpailukyky-yhteiskuntaan? Teoksessa Heiskala, Risto & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus, 7-13.

Heiskala, Risto & Anu Kantola. 2010. Vallan uudet ideat: Hyvinvointivaltion huomasta valmentajavaltion valvontaan. Teoksessa Pietikäinen, Petteri (toim.) *Valta Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 124-148.

Heiskala, Risto & Akseli Virtanen. 2011. Talous yhteiskuntateorian ongelmana. Teoksessa Heiskala, Risto & Akseli Virtanen (toim.) *Talous ja yhteiskuntateoria I. Vanhan maailman talous ja suuri murros*. Helsinki: Gaudeamus, 15-50.

Herkman, Juha. 2011. *Politiikka ja mediajulkisuus*. Tampere: Vastapaino.

Holvas, Jakke. 2009. *Talousmetafysiikan kritiikkiä*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Howarth, David. 2005. Applying Discourse Theory: the Method of Articulation. Teoksessa David Howarth & Jacob Torfing (toim.) *Discourse Theory on European Politics: Identity, Policy and Governance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 316-349.

Hänninen, Sakari. 1996. Puhe on hyvinvoinnista – ja ehdollistamisen retoriikasta. Teoksessa Palonen, Kari & Hilikka Summa (toim.) *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino, 161-174.

Ikävalko, Elina & Kristiina Brunila. 2011. Tasa-arvosuunnittelu managerialistisen hallinnan tekniikkana. *Sociologia* 48:4, 323-337.

Isaksson, Guy-Erik. 2017. Eduskunta – kohti normaalia parlamentarismia. Teoksessa Niemi, Mari K, Tapio Raunio & Ilkka Ruostetsaari (toim.) *Poliittinen valta Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 139-159.

Jokinen, Arja. 2016a. Poliitikkojen puheet puntarissa. Kaupunginvaltuutettujen asunnottomuuspuheiden retoriikka. Teoksessa Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 179-211.

Jokinen, Arja. 2016b. Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 249-265.

Jokinen, Arja. 2016c. Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 337-368.

Jokinen, Arja & Kirsi Juhila. 2016. Valtasuhteiden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 75-104.

Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. 2016a. Diskursiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 25-50.

Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. 2016b. Johdanto. Teoksessa Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 221-225.

Juhila, Kirsi. 2016a. Miten tarinasta tulee tosi? Faktuaalistamisstrategiat viranomaispuheessa. Teoksessa Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 145-178.

Juhila, Kirsi. 2016b. Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Tilanteisesta kulttuurista kontekstiin. Teoksessa Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 368-407.

Juhila, Kirsi. 2016c. Tutkijan positiot. Teoksessa Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 411-443.

Juhila, Kirsi & Eero Suoninen. 2016. Kymmenen kysymystä diskurssianalyysistä. Teoksessa Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 445-463.

Julkunen, Raija. 2004. Suunnanmuutoksen moraalitalous. Teoksessa Kauppinen, Ilkka (toim.) *Moraalitalous*. Tampere: Vastapaino, 233-251.

Järvenkylä, Joose. 2013. Austinin puheaktiteoria ja kielellinen merkitys. Teoksessa Järvenkylä, Joose & Ilmari Kortelainen (toim.) *Tavallisen kielen filosofia*. Helsinki: Gaudeamus, 77-89.

Kajaste, Jussi. 1997. Poliittisen ohjelman retoriikasta ja argumentaatiosta. Teoksessa Kalliokoski, Jyrki (toim.) *Teksti ja ideologia: Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 184-204.

Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa. 1998. Retoriikka. Teoksessa Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa (toim.) *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Helsinki: Gaudeamus, 233-272.

Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa & Petri Ylikoski. 1998. Merkitys ja tulkinta. Teoksessa Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa (toim.) *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Helsinki: Gaudeamus, 24-33.

Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa & Ilpo Halonen. 1998. Argumentaatioanalyysi ja hyvän argumentin ehdot. Teoksessa Kakkuri-Knuuttila, Marja-Liisa (toim.) *Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Helsinki: Gaudeamus, 60-113.

Kallioinen, Mika, Jarkko Keskinen, Liisa Lähteenmäki, Tapani Paavonen & Kari Teräs. 2010. Kilpailun voittokulku: Kartelleista ja säännöstelystä globaaliin markkinatalouteen. Teoksessa Pietikäinen, Petteri (toim.) *Valta Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 56-78.

Kananen, Johannes & Anu Kantola. 2009. Kilpailukyky ja tuottavuus. Kuinka uudet käsitteet saavuttivat hallitsevan aseman hyvinvointivaltion muutoksessa? Teoksessa Kananen, Johannes & Juho Saari (toim.) *Ajatuksen Voima. Ideat hyvinvointivaltion uudistamisessa*. Helsinki: Minerva, 119-151.

Kangas, Risto. 2006. *Yhteiskunta. Tutkielmia yhteiskunnasta, yhteiskunnan käsitteestä ja sosiologiasta*. 2. korj. painos. Helsinki: Tutkijaliitto.

Kantola, Anu. 1999. Talouspoliittiset eliitit ja päätöksenteko julkisuudessa. Teoksessa Moring, Inka, Tuija Parikka, Sanna Valtonen, Minna Aslama, Anu Kantola & Ullamaija Kivikuru. *Mediakriisi. Lehdistö, lama ja talouspuhe*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 122-126.

Kantola, Anu. 2002. *Markkinakuri ja Managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä*. Helsinki: Loki-kirjat.

Kantola, Anu. 2006. Suomea trimmaamassa: suomalaisen kilpailuvaltion sanastot. Teoksessa Heiskala, Risto & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus, 156-178.

Kantola, Anu. 2010. Kilpailukyky politiikan valtastrategiana. Teoksessa Kaisto, Jani & Miikka Pyykkönen (toim.) *Hallintavalta. Sosiaalisen, politiikan ja talouden kysymyksiä*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 97-118.

Kantola, Anu. 2014. *Matala valta*. Tampere: Vastapaino.

Karvonen, Lauri. 2017. Puolueiden valta valtion päätöksenteossa. Teoksessa Niemi, Mari K, Tapio Raunio & Ilkka Ruostetsaari (toim.) *Poliittinen valta Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 81-110.

Kettunen, Pauli. 2008. *Globalisaatio ja kansallinen me. Kansallisen katseen historiallinen kritiikki*. Tampere: Vastapaino.

Kettunen, Pauli. 2015. Hyvinvointivaltion yhteiskunta. Teoksessa Autto, Janne & Mikael Nygård (toim.) *Hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 71-109.

Kiander, Jaakko & Pentti Vartia. 1998. *Suuri lama. Suomen 1990-luvun kriisi ja talouspoliittinen keskustelu*. Helsinki: Taloustieto.

Koistinen, Mikko. 1998. Pelkkää taloutta. Retoriikka journalismin tutkimuksessa. Teoksessa Kantola, Anu, Inka Moring & Esa Väliverronen (toim.) *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan*. Tampere: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 40-63.

Korkman, Sixten. 2016. Moraalin merkitys taloudelle. Teoksessa Kivistö, Sari, Sami Pihlström & Mikko Tolonen (toim.) *Talous ja moraal*. Helsinki: Gaudeamus, 25-45.

Kortelainen, Ilmari & Joose Järvenkylä. 2013. Näkökulmia tavallisen kielen filosofiaan. Teoksessa Järvenkylä, Joose & Ilmari Kortelainen (toim.) *Tavallisen kielen filosofia*. Helsinki: Gaudeamus, 11-34.

Korvela, Paul-Erik. 2017. Asiantuntijatieto ja faktojen häilyvyys. Teoksessa Korvela, Paul-Erik & Johanna Vuorelma (toim.) *Puhun niin totta kuin osaan. Poliittikka faktojen jälkeen*. Jyväskylä: Docendo, 171-195.

Korvela, Paul-Erik & Johanna Vuorelma. 2017a. Teoista sanoihin – Mitkä faktat, mikä totuus? Teoksessa Korvela, Paul-Erik & Johanna Vuorelma (toim.) *Puhun niin totta kuin osaan. Poliittikka faktojen jälkeen*. Jyväskylä: Docendo, 7-24.

Korvela, Paul-Erik & Johanna Vuorelma. 2017b. Ideologioiden sotkuinen paluu. Teoksessa Korvela, Paul-Erik & Johanna Vuorelma (toim.) *Puhun niin totta kuin osaan. Poliittikka faktojen jälkeen*. Jyväskylä: Docendo, 196-210.

Koskenniemi, Martti. 2016. Sallimus, yhteiskunta ja markkinat. Teoksessa Kivistö, Sari, Sami Pihlström & Mikko Tolonen (toim.) *Talous ja moraalit*. Helsinki: Gaudeamus, 145-166.

Koskimaa, Vesa. 2017. Onko valta siirtynyt puolueissa kenttäväeltä eliiteille? Teoksessa Niemi, Mari K, Tapio Raunio & Ilkka Ruostetsaari (toim.) *Poliittinen valta Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 110-138.

Koskinen, Henri & Arttu Saarinen. 2019. Innovaatioita, kasvua ja yrittäjämäisiä kansalaisia: Yrittäjäyyspuhe suomalaisissa hallitusohjelmissa 1979-2015. *Sosiologia* 02/2019, 141-156.

Kosonen, Pekka. 1998. *Pohjoismaiset mallit murroksessa*. Tampere: Vastapaino.

Kuusisto, Riikka. 1996. Sodan retoriikasta. Persianlahden ja Bosnian konfliktit läntisten suurvaltajohtajien lausunnoissa. Teoksessa Palonen, Kari & Hilikka Summa (toim.) *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino, 267-291.

Lehtonen, Mikko & Anu Koivunen. 2010. Kansalainen minä: Median ihannesubjektit ja suostumuksen tuottaminen. Teoksessa Pietikäinen, Petteri (toim.) *Valta Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press, 229-250.

Leiwo, Matti & Sari Pietikäinen. 1996. Kieli vuorovaikutuksen ja vallankäytön välineenä. Teoksessa Palonen, Kari & Hilikka Summa (toim.) *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino, 85-108.

Lindholm, Christer. 2016. *Viis taloudesta. 5 myyttiä, jotka romuttavat hyvinvoinnin*. Tampere: Vastapaino.

Luostarinen, Heikki & Turo Uskali. 2006. Suomalainen journalismi ja yhteiskunnan muutos. Teoksessa Heiskala, Risto & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus, 179-201.

Meillassoux, Quentin. 2017. *Ääreillisyyden jälkeen. Tutkielma kontingenssin välttämättömyydestä*. Helsinki: Gaudeamus.

Mills, C. Wright. 2015 [1959]. *Sosiologinen mielikuvitus*. Helsinki: Gaudeamus.

Moilanen, Inka. 2016. Retoriikka ja historian tulkinta. Teoksessa Väyrynen, Kari & Jarmo Pulkkinen (toim.) *Historian teoria. Lingvistisestä käännteestä mahdolliseen historiaan*. Tampere: Vastapaino, 114-143.

Mustaparta, Eila. 1997. Juna, jolla ei ole paluuvuoroa. EY-metaforat poliitikkojen retoriikassa. Teoksessa Kalliokoski, Jyrki (toim.) *Teksti ja ideologia: Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, 168-183.

Nevakivi, Jukka. 2006. Jatkosodasta nykypäivään 1944-2006. Teoksessa Jussila, Osmo, Seppo Hentilä & Jukka Nevakivi. *Suomen poliittinen historia 1809-2006*. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit, 211-364.

Niemi, Mari K, Tapio Raunio & Ilkka Ruostetsaari. 2017a. Esipuhe. Teoksessa Niemi, Mari K, Tapio Raunio & Ilkka Ruostetsaari (toim.) *Poliittinen valta Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 7-8.

Niemi, Mari K, Tapio Raunio & Ilkka Ruostetsaari. 2017b. Poliittinen järjestelmä muuttuneessa toimintaympäristössä. Teoksessa Niemi, Mari K, Tapio Raunio & Ilkka Ruostetsaari (toim.) *Poliittinen valta Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 9-30.

Niemi, Mari K, Tapio Raunio & Ilkka Ruostetsaari. 2017c. Kohti itsenäisen Suomen toista vuosisataa. Teoksessa Niemi, Mari K, Tapio Raunio & Ilkka Ruostetsaari (toim.) *Poliittinen valta Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 295-311.

Nygård, Mikael. 2015. Hyvinvointivaltiosta kilpailuvaltioon? Teoksessa Autto, Janne & Mikael Nygård (toim.) *Hyvinvointivaltion kulttuurintutkimus*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 136-166.

Ojakangas, Mika. 2018. Carl Schmitt ja talouden poliittinen perusta. Teoksessa Heiskala, Risto & Akseli Virtanen (toim.) *Talous ja yhteiskuntateoria III. Kohti uutta poliittista taloutta*. Helsinki: Gaudeamus, 119-140.

Paloheimo, Heikki. 2017. Presidentin ja hallituksen muuttuva vallanjako. Teoksessa Niemi, Mari K., Tapio Raunio & Ilkka Ruostetsaari (toim.) *Poliittinen valta Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 160-192.

Paloheimo, Heikki & Matti Wiberg. 1996. *Politiikan perusteet*. Helsinki: WSOY.

Palonen, Kari. 1996. Retorinen käänne poliittisen ajattelun tutkimuksessa. Quentin Skinner, retoriikka ja käsitehistoria. Teoksessa Palonen, Kari & Hilikka Summa (toim.) *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino, 137-159.

Palonen, Kari. 2012. *Parlamentarismi retorisenä politiikkana*. Tampere: Vastapaino.

Palonen, Kari & Hilikka Summa. 1996. Johdanto: Retorinen käänne? Teoksessa Palonen, Kari & Hilikka Summa (toim.) *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino, 7-19.

Patomäki, Heikki. 2007. *Uusliberalismi Suomessa. Lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot*. Helsinki: WSOY.

Patomäki, Heikki. 2014. *Suomen talouspolitiikan tulevaisuus: Teoriasta käytäntöön*. Helsinki: Into.

Pekonen, Kyösti. 2011. *Puhe eduskunnassa*. Tampere: Vastapaino.

Perelman, Chaïm. 1996. *Retoriikan valtakunta*. Tampere: Vastapaino.

Pitkänen, Ville. 2016. Kohti ammattimaista kampanjointia – vaalit 1962-1975. Hyvinvointivaltiota rakentamassa. Teoksessa Railo, Erkkä, Mari K. Niemi, Ville Pitkänen & Sini Ruohonen. *Kamppailu vallasta. Eduskuntavaalit 1945-2015*. Jyväskylä: Docendo, 92-153.

Ricœur, Paul. 2000. *Tulkinnan teoria. Diskurssi ja merkityksen lisä*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Rose, Nikolas. 1999. *Powers of Freedom. Reframing political thought*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ruostetsaari, Ilkka. 2017. Poliittisten instituutioiden valta talouden suhdanteissa. Teoksessa Niemi, Mari K, Tapio Raunio & Ilkka Ruostetsaari (toim.) *Poliittinen valta Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 31-57.

Saari, Juho & Johannes Kananen. 2009. Sosiaalipolitiikan ideat. Teoksessa Kananen, Johannes & Juho Saari (toim.) *Ajatuksen Voima. Ideat hyvinvointivaltion uudistamisessa*. Helsinki: Minerva, 13-30.

Saarinen, Arttu, Suvi Salmenniemi & Harri Keränen. 2014. Hyvinvointivaltiosta hyvinvoivaan valtioon: hyvinvointi ja kansalaisuus suomalaisessa poliittisessä diskurssissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 79:6, 605-618.

Simola, Anna & Esa Reunanen. 2010. *Kaikki toistaiseksi hyvin. Kansainvälinen finanssikriisi talousjournalismissa*. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, journalismin tutkimusyksikkö.

Sipola, Simo. 2015. *Rahavallan jäljet*. Helsinki: Teos.

Sorsa, Ville-Pekka & Teppo Eskelinen. 2012. Institutionaalisten faktojen tuotanto talouspuheessa. *Politiikka: Valtiotieteellisen yhdistyksen julkaisu 54 (2012)*, 169-187.

Stevanovic, Melisa. 2016. Sosiaaliset rakenteet. Teoksessa Stevanovic, Melisa & Camilla Lindholm (toim.) *Keskusteluanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*. Tampere: Vastapaino, 200-221.

Sulkunen, Pekka. 1997a. Esipuhe. Teoksessa Sulkunen, Pekka & Jukka Törrönen (toim.) *Semioottisen sosiologian näkökulmia: sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*. Helsinki: Gaudeamus, 5-7.

Sulkunen, Pekka. 1997b. Todellisuuden ymmärrettävyys ja diskurssianalyysin rajat. Teoksessa Sulkunen, Pekka & Jukka Törrönen (toim.) *Semioottisen sosiologian näkökulmia: sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*. Helsinki: Gaudeamus, 13-53.

Sulkunen, Pekka. 2016. Finanssimarkkinoiden vapauttamisen poliittiset perustelut. Teoksessa Kivistö, Sari, Sami Pihlström & Mikko Tolonen (toim.) *Talous ja moraalit*. Helsinki: Gaudeamus, 225-250.

Sulkunen, Pekka & Jukka Törrönen. 1997a. Arvot ja modaalisuus sosiaalisen todellisuuden rakentamisessa. Teoksessa Sulkunen, Pekka & Jukka Törrönen (toim.) *Semioottisen sosiologian näkökulmia: sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*. Helsinki: Gaudeamus, 72-95.

Sulkunen, Pekka & Jukka Törrönen. 1997b. Puhujakuva: enonsiaation rakenteet. Teoksessa Sulkunen, Pekka & Jukka Törrönen (toim.) *Semioottisen sosiologian näkökulmia: sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*. Helsinki: Gaudeamus, 96-126.

Summa, Hilka. 1996. Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Burke, Perelman, Toulmin ja retoriikan kunnianpalautus. Teoksessa Palonen, Kari & Hilka Summa (toim.) *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino, 51-83.

Suoninen, Eero. 2016a. Kielenkäytön vaihtelevuuden analysoiminen. Teoksessa Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 51-73.

Suoninen, Eero. 2016b. Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa Jokinen, Arja, Kirsi Juhila & Eero Suoninen. *Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö*. Tampere: Vastapaino, 229-247.

Teivainen, Teivo. 2016. Ekonomismi ja demokratian tulevaisuus. Teoksessa Kivistö, Sari, Sami Pihlström & Mikko Tolonen (toim.) *Talous ja moraalit*. Helsinki: Gaudeamus, 107-124.

Tiihonen, Seppo. 2006. Poliittisen hallinnan ja hallintopolitiikan muutoksia 1980- ja 1990-luvulla. Teoksessa Heiskala, Risto & Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi jako. Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus, 82-104.

Tilli, Jouni. 2017. *Miten puhumme, kun puhumme politiikkaa?* Jyväskylä: Atena.

Tolonen, Mikko, Sari Kivistö & Sami Pihlström. 2016. Johdanto: Onko kaikki kaupan? Teoksessa Kivistö, Sari, Sami Pihlström & Mikko Tolonen (toim.) *Talous ja moraalit*. Helsinki: Gaudeamus, 7-22.

Torfin, Jacob. 1999. *New Theories of Discourse. Laclau, Mouffe, and Žižek*. Oxford: Blackwell Publishers.

Torfin, Jacob. 2005. Discourse Theory: Achievements, Arguments, and Challenges. Teoksessa Howarth, David & Jacob Torfin (toim.) *Discourse theory in European politics: Identity, policy and governance*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1-32.

Toulmin, Stephen. 2015. *Argumentit. Luonne ja käyttö*. Tampere: Niin & näin.

Tuulentie, Seija. 2001. *Meidän vähemmistömmä. Valtaväestön retoriikat saamelaiden oikeuksista käydyissä keskusteluissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Törrönen, Jukka. 1997. Intohimoinen teksti – pysäytetty kertomus suostuttelun makrorakenteena. Teoksessa Sulkunen, Pekka & Jukka Törrönen (toim.) *Semioottisen sosiologian näkökulmia: sosiaalisen todellisuuden rakentuminen ja ymmärrettävyys*. Helsinki: Gaudeamus, 221-247.

Valtonen, Sanna. 1998. Hyvä, paha media. Diskurssianalyysi kriittisen mediatutkimuksen menetelmänä. Teoksessa Kantola, Anu, Inka Moring & Esa Väliverronen (toim.) *Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan*. Tampere: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 93-121.

Varoufakis, Yanis. 2014. *Maailmantalouden Minotauros*. Tampere: Vastapaino.

Vihinen, Hilka. 1996. Maatalous tekstinä. Retoriikka maatalouspolitiikan tutkimisessa. Teoksessa Palonen, Kari & Hilka Summa (toim.) *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Tampere: Vastapaino, 221- 242.

Virtanen, Akseli. 2006. *Biopoliittisen talouden kritiikki*. Helsinki: Tutkijaliitto.

Vuorelma, Johanna. 2017. Kun usko korvaa tiedon – Uskokuuheet eduskunnassa. Teoksessa Korvela, Paul-Erik & Johanna Vuorelma (toim.) *Puhun niin totta kuin osaan. Poliitiikka faktojen jälkeen*. Jyväskylä: Docendo, 148-170.

Väliuerronen, Esa. 1998. ”Mediatekstistä tulkintaan.” Teoksessa *Media-Analyysi. Tekstistä tulkintaan*, toim. Anu Kantola, Inka Moring & Esa Väliuerronen. Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 13-39.

Wright, Georg Henrik von. 1982. *Logiikka, filosofia ja kieli. Ajattelijoita ja ajatussuuntia nykyajan filosofiassa*. Helsingissä: Otava.

Yliaska, Ville. 2014. *Tehokkuuden toiveuni. Uuden julkisjohtamisen historia Suomessa 1970-luvulta 1990-luvulle*. Helsinki: Into-kustannus.

Internet-lähteet

Coratelli, Giorgio, Francesco Galofaro & Federico Montanari. 2015. *Introduction. On Semiotics of Economic Discourse*. *Ocula*, December 2015, 1-9.
https://www.researchgate.net/publication/308014965_Introduction_On_Semiotics_of_Economic_Discourse

Eskelinen, Teppo. 2009. *Putting Global Poverty in Context. A Philosophical Essay on Power, Justice and Economy*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/20276/9789513936006.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Eskelinen, Teppo. 2016. *Talouden ontologia ja toivon tuotanto*. *Versus 7:3* (2016). Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto, 1-3.
<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/52429/eskelinentaloudenontologia.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

[3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-5%26p_p_col_count%3D1](#)

Valtioneuvoston kanslia (VNK). 1991. Pääministeri Esko Ahon hallituksen ohjelma. 26.4.1991. https://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelmat/-/asset_publisher/65-paaministeri-esko-ahon-hallituksen-ohjelma?p_p_auth=0YaSF2eh&redirect=http%3A%2F%2Fvaltioneuvosto.fi%2Fhallitusohjelmat%3Fp_p_auth%3D0YaSF2eh%26p_p_id%3D101_INSTANCE_PSuRAXa52Usp%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-5%26p_p_col_count%3D1

Valtioneuvoston kanslia (VNK). 1999. Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma. 15.4.1999. https://valtioneuvosto.fi/hallitusohjelmat/-/asset_publisher/67-paaministeri-paavo-lipposen-ii-hallituksen-ohjelma?p_p_auth=0YaSF2eh&redirect=http%3A%2F%2Fvaltioneuvosto.fi%2Fhallitusohjelmat%3Fp_p_auth%3D0YaSF2eh%26p_p_id%3D101_INSTANCE_PSuRAXa52Usp%26p_p_lifecycle%3D0%26p_p_state%3Dnormal%26p_p_mode%3Dview%26p_p_col_id%3Dcolumn-5%26p_p_col_count%3D1

Valtioneuvoston kanslia (VNK). 2015. Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma. 29.5.2015. https://valtioneuvosto.fi/documents/10184/1427398/Ratkaisujen+Suomi_FI_YHDISTETTY_netti.pdf/801f523e-5dfb-45a4-8b4b-5b5491d6cc82

Wuokko, Maiju. 2017. Talouden tosiasioiden taju – liike-elämä politiikassa. *Talous ja yhteiskunta* 1/2017, 28-33. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/187409/ty12017Wuokko.pdf?sequence=1>

Yliaska, Ville. 2017. Tehokkuustalouden lähihistoria. Teoksessa Eskelinen, Teppo, Hannele Harjunen, Helena Hirvonen & Eeva Jokinen (toim.) *Tehostamistalous*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 33-51. <https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/53297/Tehostamistalous.pdf?sequence=1>